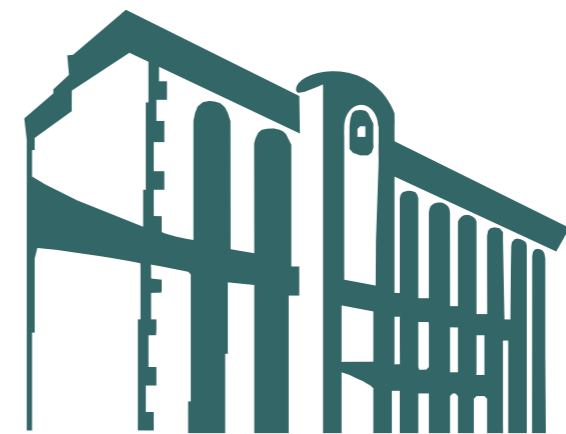




АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ  
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР  
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

# ХАБАРШЫСЫ

“ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ  
АЙМАҚТАНУ” СЕРИЯСЫ



АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ  
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ  
КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И  
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА  
KAZAKH ABLAY KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND  
WORLD LANGUAGES

---

---

**3 (37) 2019**  
ISSN 2411-8753

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

# ХАБАРШЫСЫ

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және  
АЙМАҚТАНУ» сериясы

# ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана  
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и  
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

# BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL  
series “INTERNATIONAL RELATIONS and  
REGIONAL STUDIES”

Алматы  
«Полилингва» баспасы  
2019

© «Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті» Акционерлік қоғамының «Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия» ғылыми журналының «Халықаралық қатынастар және аймақтану» сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15196-Ж

**Бас редактор**

**Құнанбаева С.С.**, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Алматы, Қазақстан

**Жауапты редактор**

**Шаймарданова З.Д.**, тарих.ғ.д., доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

**Шығарылымға жауапты**

**Джекебаева М.А.**, филос.ғ.к., доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

**Редакция алқасы мүшелері**

**Абсагтаров Г.Р.**, саяси ғ.к., доцент, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

**Аллез Г.**, доктор PhD, Әлеуметтік ғылымдар жоғары мектебі, Париж, Франция

**Аренова А.А.**, Алматы қаласындағы ҚР СІМ өкілдігінің саяси тобының жетекшісі, Алматы, Қазақстан

**Байсұлтанова К.Ш.**, саяси ғ.к., профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

**Бүлекбаев С.Б.**, филос.ғ.д., профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

**Галиев А.А.**, т.ғ.д., профессор, профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

**Гессе Р.**, философия докторы, с.ғ.д., хабилюиттік профессор, Фрайбург университеті, Германия

**Жабина Ж.Р.**, с.ғ.д., доцент, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті - Елбасының кітапханасының Халықаралық қатынастар қызметі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

**Зиркер Д. (Zirker D.)**, PhD, Вайкато Университеті, Жаңа Зеландия / Waikato University, Hamilton, New Zealand

**МакКленнен S. (McClennen S.)**, PhD, Пенсильвания Университеті, Филадельфия, АҚШ / University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

**Мукан С.**, PhD, Халықаралық бизнес университеті, Алматы, Қазақстан

**Хорак С. (Horak S.)**, PhD, Карлов Ун-ті, Прага, Чех Республикасы, Charles University, Prague, Czech Republic

**Шабаль П. (Chabal P.)**, PhD, Гавр Университеті, Франция / Le Havre University, France, Гавр, Франция

**Шукыжанова А.Н.**, PhD, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

**Рецензенттер:**

**Мұқан С.М.**, Нархоз Университетінің 6D020200 - «Халықаралық қатынастар» мамандығы бойынша PhD докторы;

**Қағазбаева Э.М.**, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУнің жоғары білімнен кейінгі білім беру кафедрасының меңгерушісі, с.ғ.к., доцент

© Научный журнал «Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Международные отношения и регионоведение» Акционерного общества «КазУМОиМЯ имени Абылай хана» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15196-Ж от 10.04.2015 г.

**Главный редактор**

**Кунанбаева С.С.**, ректор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, доктор филологических наук, академик НАН РК, Алматы, Казахстан

**Ответственный редактор**

**Шаймарданова З.Д.**, д.ист.н., доцент, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

**Ответственные за выпуск**

**Джекебаева М.А.**, к.филол.н., доцент, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

**Члены редакционной коллегии**

**Абсаттаров Г.Р.**, к.полит.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

**Аллез Г.**, доктор PhD, Высшая школа социальных наук, Париж, Франция

**Аренова А.А.**, руководитель политическоей группы Представительства МИД РК в г. Алматы, Алматы, Казахстан

**Байсултанова К.Ш.**, к.полит.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

**Булекбаев С.Б.**, д.филол.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

**Галиев А.А.**, д.и.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

**Гессе Р.**, доктор философии, хабилитированный доктор политических наук, профессор, Фрайбургский университет, Германия

**Жабина Ж.Р.**, д.п.н., доцент, Служба международных связей Библиотеки Первого Президента Республики Казахстан-Елбасы, Нур-Султан, Казахстан

**Зиркер Д. (Zirker D.)**, PhD, Университет Вайкато, Новая Зеландия / Waikato University, Hamilton, New Zealand

**МакКленнен S. (McClennen S.)**, PhD, Пенсильванский Университет, Филадельфия, США / University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

**Мукан С.**, PhD, Университет международного бизнеса, Алматы, Казахстан

**Хорак С. (Horak S.)**, PhD, Карлов Ун-т, Прага, Чешская Республика, Charles University, Prague, Czech Republic

**Шабаль П. (Chabal P.)**, PhD, Университет Гавра, Франция / Le Havre University, France, Гавр, Франция

**Шукыжанова А.Н.**, доктор PhD, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

**Рецензенты:**

**Мукан С.М.**, доктор PhD Университета Нархоз по специальности 6D020200 - «Международные отношения»;

**Кагазбаева Э.М.**, к.п.н., доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, зав.кафедрой послевузовского образования

© Scientific journal «Bulletin» of Ablai khan KazUIR&WL. Series «International Relations and Regional Studies» of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15196 – G, 10.04.2015.

---

**Editor in chief**

**Kunanbayeva S.S.**, Doctor of Philology, Professor, Academician of NAS of the RK, Almaty, Kazakhstan

**Executive Editor**

**Shaymardanova Z.D.**, d.of hist. sc., associate professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

**Responsible for issue**

**Jekebayeva M.A.** c.philos.sc., ass.professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

**Editorial team members**

**Dr.Xavier Hallez**, E.H.E.S.S. (Paris, France)

**Absattarov G.R.**, cand.of polit.sc., professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

**Arenova A.A.**, Chief of political group, Representation of MFA of the RK in Almaty, Almaty, Kazakhstan

**Baysultanova K.Sh.**, cand.of polit.sc., professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

**Bulekbaev S.B.**, D.of philos.sc., professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

**Galiev A.A.**, d. of hist.sc., professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

**Chabal P.**, PhD, Le Havre University, France

**Hallez X.**, PhD, EHESS, Paris, France

**Hesse R.**, Dr. of philosophy, Habilit. Prof. of Pol/ sciences, Freiburg University, Germany

**Horak S.**, PhD, Charles University, Prague, Czech Republic

**McClennen S.**, PhD, University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

**Mukan S.**, PhD, UIB, Almaty, Kazakhstan

**Shukyghanova A.**, PhD, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

**Zhabina Zh.R.**, D. of polit.sc., associate professor, International Cooperation Department, the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan - Elbassy, Nur-Sultan, Kazakhstan

**Zirker D.**, PhD, Waikato University, New Zealand

**Reviewers:**

**Mukan S.M.**, PhD Doctor specialty 6D020200 - “International Relations” of National economy University, Almaty, Kazakhstan

**Kagazbaeva E.M.**, c.p.sc., associate professor of Ablai khan KazUIRandWL, Head of the department of postgraduate education Almaty, Kazakhstan

## МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

### I Бөлім. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ, САЯСИЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨМІР Раздел I. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ

#### I Part. INTERNATIONAL RELATIONS, POLITICAL AND ECONOMIC LIFE

- Reinhard Hesse.** Education in a Kantian perspective and its importance  
in the present situation of politics .....7-21
- Райнхард Хессе.** Кант көзқарасындағы білім және оның қазіргі  
саясат жағдайындағы маңызы .....7-21
- Райнхард Хессе.** Образование в Кантовской перспективе и его  
значение в современной ситуации политики .....7-21
- Молдахмет Б.** Внешнеполитические интересы стран исламского  
мира в Республике Казахстан .....21-36
- Молдахмет Б.** Қазақстан Республикасындағы ислам әлемі  
елдерінің сыртқы саяси мүдделері .....21-36
- Moldahmet B.** Foreign policy interests of the countries of the Islamic  
world in the Republic of Kazakhstan .....21-36
- Джекебаева М.А., Досжанова А.И.** Тұңғыш Елбасы саясатындағы  
«Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы және заманауи технологиялар.....36-44
- Джекебаева М.А., Досжанова А.И.** Программа «Цифровой  
Казахстан» и современные технологии в политике Первого  
Президента .....36-44
- Jekebayeva M.A., Doszhanova A.I.,** «Digital Kazakhstan» Program  
and Modern Technologies in the Politics of the First President .....36-44

### II Бөлім. АЙМАҚТАНУ БОЙЫНША ЗЕРТТЕУЛЕР Раздел II. ИССЛЕДОВАНИЯ ПО РЕГИОНОВЕДЕНИЮ II Part. REGIONAL STUDIES RESEARCH

- Нурмуратов С.Е.** Ұлы дала елінің рухани құндылықтары .....45-51
- Нурмуратов С.Е.** Духовные ценности страны Великой степи .....45-51
- Nurmuratov S.E.** The spirituals values of the Great steppe country .....45-51
- Қарабаева З.М., Маулен А.Б.** Аймақ және аймақтық зерттеу .....51-57
- Қарабаева З.М., Маулен А.Б.** Регион и региональные  
исследования .....51-57
- Karabaeva Z.M., Maulen A.B.** Region and regional research .....51-57
- Нагайбаева З.А., Турсунбаева С.Д.** З. Фрейд: Адам психологиясы.....57-64
- Нагайбаева З.А., Турсунбаева С.Д.** З. Фрейд: Психология человека.....57-64
- Nagaibaeva Z.A., Tursunbaeva S. Z.** Freud: the human psychology.....57-64

**III Бөлім. АБЫЛАЙХАННЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ  
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР**

**Раздел III. ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБЫЛАЙ  
ХАНА И СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ**

**Part III. ABLAI KHAN'S FOREIGN POLICY AND MODERN  
INTERNATIONAL RELATIONS**

<b>Айдарбеков З.С.</b> Роль Программы «Рухани жаңғыру» и «Абылайтану» в модернизации исторического сознания молодого поколения .....	65-73
<b>Айдарбеков З.С.</b> «Рухани жаңғыру» мен «Абылайтану» бағдарламаларының жас ұрпақтың тарихи санасын жаңғыртудағы рөлі .....	65-73
<b>Aidarbekov Z.S.</b> Role of the Program "Rukhani Zhangyry" and "Ablaytanu" in the modernization of the historical consciousness of the young generation .....	65-73
<b>Чатыбекова К.К., Куанышева А.А.</b> Великий сын своего народа .....	74-78
<b>Чатыбекова К.К., Куанышева А.А.</b> Өз ұлтының ұлы баласы .....	74-78
<b>Chatybekova K., Kuanysheva A.</b> Great son of own nation .....	74-78
<b>Дюсенов М.С.</b> Абылай хан қазақ елінің жинақтаушысы .....	79-88
<b>Дюсенов М.С.</b> Аблай хан соединитель казахской наций .....	79-88
<b>Dyusenov M.S.</b> Ablai Khan is a composer of the Kazakh land .....	79-88

**IV Бөлім. ЖАС ҒАЛЫМДАР ЗЕРТТЕУЛЕРІ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСАТ  
Раздел IV. ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ И ГЕОПОЛИТИКА  
IV Part. RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS AND GEOPOLITICS**

<b>Жумабаева А., Исалиева А.</b> Причины и следствия иммиграции мексиканцев в США .....	89-96
<b>Jumabayeva A., Issaliyeva A.</b> Effects and causes of Mexican immigration to the USA .....	89-96
<b>Жұмабаева А., Исалиева А.</b> Мексика-АҚШ көші-қон мәселесінің себептері мен салдары .....	89-96
<b>Adaktilos Y.A.</b> Problem of cybersecurity in Kazakhstan and Russia .....	96-104
<b>Адактилос Ю.А.</b> Қазақстан мен Ресейдегі киберқауіпсіздіктің мәселелері .....	96-104
<b>Адактилос Ю.А.</b> Проблема кибербезопасности в Казахстане и России .....	96-104

**1 БӨЛІМ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ӨМІР**  
**РАЗДЕЛ1. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ**  
**1PART. INTERNATIONAL RELATIONS AND POLITICAL LIFE**

---

UDC 275: 19  
IRSTII 14.09+11.01

**EDUCATION IN A KANTIAN PERSPECTIVE AND ITS IMPORTANCE IN THE  
PRESENT SITUATION OF POLITICS**

**Reinhard Hesse<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Dr. of Philosophy, Habilit. Prof. of Pol. Sciences,  
Freiburg University, Germany  
hesse@ph-freiburg.de

For Kant the aim of education is to enable the human being to act responsibly. This presupposes that he is able to find out truth. The meaning of the Greek word “philosophos” is “friend of wisdom” (“truth”), not “possessor”. I am a friend, however, only to the extent that I make an effort to be and to remain one. Thus, philosophy cannot give up its striving towards truth – not even in the context of postmodern relativism -, nor can it flee to the supposed security of ideological dogmas. The claim to truth is strengthened, not weakened, by openness to criticism. The simple act of posing a serious question, which necessarily is part of the *conditio humana*, implies (in a performative – pragmatic sense) the acknowledgement of basic principles of a virtually universalistic Ethics: man cannot be man without, through the medium of language, having implicitly acknowledged his fellow human beings and accepted the necessity of a reciprocal relationship with equal rights and duties. In the political realm these ethical principles lead to the claim for an international body able to solve conflicts by dialogue instead of violence (League of Nations).

**Keywords:** education, ethics, discourse-ethics, claim to truth, universalism, Kant’s concept of ethics and politics, enlightened public, League of Nations.

What is Education about? Education in a Kantian perspective, its philosophical foundation and its importance in the present situation of mankind. Why do we have to know at all what is true and what is false? Certainly not for “academic” reasons, but rather because we could not survive otherwise. If I do not know whether or not the mushroom I am about to eat is poisonous, I take the risk of dying for my ignorance. If I have erred in calculating the re-entry angle of a space capsule, it may be that the whole crew will pay for my error with their lives. Of course, most situations in which the question of truth presents itself are not as dramatic as this. Most are in fact trivial and insignificant: will it rain or not; should I take an umbrella? How much fuel does the car consume that I would like to buy; can I afford it? And so on. Does the question of truth arise only in



connection with our knowledge of the world or also in connection with our actions within it? In both cases. For, on the one hand, we must know: is it true that a space capsule re-entering the atmosphere at an angle of so many degrees and a speed of so many kilometers per hour heats up by so many degrees? On the other hand we must also know: is it true that it would be better if the heat shield around the capsule were twice as thick as it currently is – therefore, that it should be made thicker?

Thus, questions of truth appear in the realm in which we need to know what is the case, as well as in the realm in which we need to know what we should or should not do. We can call the first realm the realm of “theoretical reason” and the second, the realm of “practical reason”. Can’t we simply put aside the question of truth? One can try, certainly. Already in ancient Greece, some philosophers had asserted that there is no truth, that everything is deception and lies, that truth is at best only “relative”. In our own time, too, there are people who defend this position; it is in fact fashionable - which is quite astonishing, for the counter-argument is obvious: If the proposition “there is no truth” means anything at all (and is not simply meaningless grumbling), then it means: “The proposition ‘there is no truth’ is true”. It is clear that, as soon as we take the utterance seriously, it turns out to be self-contradictory. If we don’t take it seriously, then there is no point in wasting our time with it. But what is wrong with inconsistency? Don’t we sometimes say of a deceased person, in sympathy and even with a bit of admiration, “Even in his contradictions he was great”? We say this because we sometimes find human failings endearing (so long as they are not too serious). We also know of our own individual weaknesses and tend to turn a blind eye to them. It makes our life a little easier. But if we were seriously to accept inconsistency, we would be forced to accept also its opposite, the refusal of inconsistency; and second, in a serious circumstance, we would not need much time to decide on which side of this argument we stand. Suppose we are, for example, running a construction company and would like to know from the engineer who has constructed our newest bridge whether it can carry the expected loads. Suppose he answers “Yes and no”. We would surely respond, taken aback or angry, that this is a contradiction, and if he were to insist further on his answer (perhaps invoking the principle of inconsistency) we would send him to get his walking papers, or perhaps to a psychiatrist to check his head. In the realm of “practical reason”, it may be true that we should not let our actions be steered by our natural instincts alone. But what is the function of the natural senses in the realm of “theoretical reason”? Don’t we have to admit that, without our natural senses, we would not be able to recognize anything or, in any case, that we would not get very far in our search for knowledge? Indeed, if someone had

no senses at all – how would he perceive anything? On the other hand, the “impressions” that reach us via our senses do not already have the quality of knowledge, certainly not in a manner that is reliable. Reliable knowledge is obtained only by actively undertaking one more step: the processing of these impressions by means of “modalities of perception” (“Anschauungsformen”, as Kant said) like time, substance and cause, and by means of “concepts” (“Begriffe”) like nature, alive, plant, dog etc. - which we have learned through discourse [1].

Humankind has elaborated these “modalities of perception” and “concepts” during the course of its history, and we as individuals have learned them through discourse with our fellow human beings in a long process of education. In this sense, reliable knowledge presupposes co-subjectivity. As mere sensory data, sensual impressions are not yet registered or assimilated – they are simply there. The registering and assimilating is the result of an act of reason. The fact that our senses transmit to us the impression of “something” is only possible because the idea of “something” exists in our reason. The notion that our sense data has to do with things that are “there” is something that our reason provides; it is not in the data itself. Our ability to perceive objects in space, that is, as three-dimensional, depends on our having a concept of space. We perceive sequences of events as such only because we can organize our disconnected impressions according to an idea of time – again, this organization is not present in the sense data itself. Further, when we ascertain causal connections between events that we perceive in space and time, these connections are not immanently present in the sense data itself; for this we require the “modality of perception” called “causation”. When we look at a geometrical drawing of, say, a pyramid or a cube, we sometimes notice that it takes a while to “figure out” what it is that the lines represent, for example, a pyramid with the apex at the top or pointing downwards. “Ah, that’s how you have to see it!” we say then. But we’ve been “seeing” it all along or at least receiving sense impressions from it; it’s just that our visual impressions were not yet processed by our reasoning. In what respect does this have to do with co-subjectivity, as mentioned above?

At least in two respects: Firstly, those concepts and categories we use to integrate sense impressions into our understanding are available to us because we have worked them out not on our own, as isolated individuals, but discursively, that is, with the help of our fellow creatures. When we are children this occurs in the long process of education. The development of concepts which enable us to apprehend reality and thereby obtain knowledge is an important cultural accomplishment. Another such accomplishment is the use of the so-called logical particles (such as: and, or, if - then, all, none).

These, too, are not simply innate to us but must be worked out and learnt discursively. Language, however, always implies the existence of a fellow human being, in the sense of a co-subject of recognition. By virtue of their participation in the construction of those concepts that make knowledge possible for us, our fellow human beings are inescapably involved in every process of recognition (“Erkenntnis”), even in those that seem to be solitary.

Secondly, our efforts to attain knowledge are dependent, in a rather ‘external’ sense, on our fellow creatures in that we depend on their suggestions and criticisms. We make errors, and besides, the intellectual capacity of any one person is limited. In both cases, we depend on help from others. The criticisms another might make of things I consider to be true can show me where I have gone wrong. His suggestions might draw my attention to any oversights.

Could it not well be that all recognition only takes place in the consciousness of the individual, that there is no world around him, but rather that it is all just an illusion?

This, like the previous question (“Can’t we simply put aside the claim to truth?”) is merely a “paper doubt” (a doubt which is not meant genuinely), as the American philosopher Peirce would have said. This sort of objection is familiar to us by now, and the reply is the same: First, the objection falls into its own trap, for if everything is imagined, then so is this objection – which of course was not meant. Second, suppose we should in fact call the world and everything in it “imagined”, this would change nothing, except the amount of verbiage used to describe the world. Third, we could go to the bank with any advocate of this idea and wait for his reaction when the teller advises him that he is only imagining the deposit of his salary into his account yesterday. So in attempting to discover the facts of the world around us, we are (if this attempt is more than rudimentary) dependent on our fellow human beings?

Yes. Even in posing the most simple question, like “Is this mushroom poisonous?”, we transcend our subjectivity in various ways: We turn to someone else (from whom we hope to obtain the knowledge that we ourselves lack), and in doing so, we use the medium of language, which we have acquired through a long process of communication with other human beings. Does every question really have to be “serious”? Of course not. We can also ask questions playfully, only pretending to search for an answer, and so on. Yet even these playful questions are comprehensible as such – that is, as “playful” and not “serious” – only when we first understand what we mean by “serious”. One has to be able to say seriously, “Believe me, I didn’t mean to ask this question seriously”. Or, said the other way round, we need to seriously be aware of what we mean when we use the word “playful”.

When we ask a question we exercise an ability that is part of our makeup as rational beings. Why the world, our life and our reason (and therefore this capability of asking questions) should exist – this is something we don't know. In asking "Why?", however, we are referred to the categories of world, life, reason (and with it freedom) as inevitabilities, which we implicitly recognize in the very act of questioning. Such questions about implicit preconditions, in other words, the reflections about "requirements for the possibility of...", are what Kant called "transcendental". In this light we can say: Transcendental reflection is the pragmatic answer (always implicit in any speech act) to the three above mentioned fundamental questions about existence (of world, life and reason) that have no substantive answers. Let's return to the question of unavoidable inter-subjectivity. How can we more concretely recognize this inter-subjectivity, which is contained in every simple question? What sort of relationship do I enter into when I ask someone a seriously meant question? By asking a question, I implicitly recognize a) the existence of certain anthropological givens and, at the same time, b) the validity of certain rules of speech acts in the sense of mutually accepted rights and duties. Such anthropological givens (a) which I necessarily accept in asking a question are, for example, that,

- I need a partner in discourse because I don't myself know the answer, or at least don't know it for sure;

- my partner in discourse is a being whom I assume to be capable of answering me (hence, that he or she is to this extent rational); and,

- he or she can understand me, that is, realizes that he or she is being addressed with a question. With every question I ask, I necessarily accept (b) basic shared discourse-related responsibilities, for example with respect to:

1. Choice of words: There are certain rules governing the use of words which I agree to follow and which I expect to be followed by my partner in discourse;

2. Sincerity: The question I pose is meant sincerely and I expect that my partner will answer me with similar sincerity. This also means that he will tell me when he actually knows no answer, has only a partial one, or has doubts about it;

3. Trans-subjective openness: When my partner can only give an unsatisfactory answer or no answer at all to my question, I can expect that he will help me find someone who can answer it, since he understands that he, as an individual, must put himself second in the pursuit of truth; in other words, that every question posed seriously is in fact addressed not specifically to him, but to every rational being and thus is meant to be virtually universalistic.

4. Justification: I can expect that my partner answers not only with a

statement, but that he is prepared to tell me why he thinks this statement is the correct answer.

5. Argumentative discourse: I can expect my discursive partner not only to give me the justifications for his answer, but also to be willing to respond to objections that I may present; in other words, to be willing to enter into an argumentative dialogue with me, one in which justifications and counter-justifications are weighed against one another.

6. Rules of argumentation: Such a dialogue is only possible in the framework of certain rules of logic, and the participants must agree to adhere to these.

7. Openness to revision: When new information is received which has the potential to affect the outcome of the argument, the participants must be willing to take this into account and, if applicable, to revise any conclusions they had previously come to.

8. Aiming toward consensus: When no new argumentative information remains to be presented and the dialogue thus appears to be at an end, both participants agree to regard the result of the dialogue to this point as the (possibly preliminary) answer to their posed question – this result is the truth of the matter as they have so far been able to determine. Are there any more anthropological givens or responsibilities of communication that we might add to this list? Possibly - others might be identified.

Would it not be very important to reconstruct methodologically such rules of dialogue, starting from the simplest speech acts and proceeding to elaborate linguistic structures, in order to make clear to us the mutual rights and duties that they entail?

Yes. Indeed, Wilhelm Kamlah and Paul Lorenzen, the founders of the so-called Erlangen School, attempted this in their “Logical Propaedeutics” (1967), both for “theoretical” propositions (those that describe facts) and for “practical” propositions (those that say what should be done). However, Kamlah and Lorenzen were not aware of the transcendental-pragmatic presuppositions described above. Their approach was: If people want to talk to one another reasonably, then they can do this by following a certain set of rules, namely that which was described in “Logical Propaedeutics”. They had not yet recognized that the posing of seriously meant questions (implicit in the *conditio humana*) necessarily entails a mutual acceptance of a set of rules. Could we describe this “set of rules” as a kind of “minimal ethics”?

We might well do so. However, this form of ethics is not really so “minimal”! [2].

We shall later examine the practical and political consequences which would surely follow if we were to genuinely fulfill the requirements posed

for an undistorted dialogue in search of truth. Can we summarize the important points?

Yes: 1. As human beings, we are existentially dependent on our willingness and ability to ask serious questions.

2. In asking a simple, seriously meant question, we implicitly accept the universal validity of fundamental rules.

3. In this respect we humans are all equal. “Equal” here means that we, as potential dialogue partners, have the same rights and duties. Is it possible to derive from these merely formal rules any substantive conclusions concerning our actions in concrete situations? No, we cannot derive anything substantive from them, but we can work with these formal rules by applying them to concrete situations. That is what they are there for. Take as an example the question as to whether the sale of cigarettes to minors below a certain age should be forbidden. This question cannot be answered by someone whose sole function is to ensure that the formal rules of argumentative dialogue are being respected. If he were to play a part in this discussion, he would in addition require the relevant knowledge and expertise. As a side note: To characterize the rules as “merely” formal is misleading. The rules are not “merely” formal in the lacking sense; rather, they have the virtue of being “merely”, that is, purely, formal. And why should that be an advantage?

If we were to consider values as the basis of ethics, and if those values were to conflict with one another (for example, in the case of different views about whether one or the other substantive proposition or value can or should or must be seen as most relevant), then these conflicts would not be resolvable except by recourse to supposedly higher values or propositions, which again could stand in conflict with one another or even lead to the use of violence. Violence is in fact the “procedure” by means of which such substantive conflicts are often resolved. In the case of a conflict between states which each defend conflicting values, war becomes the “procedure” of resolution. In an age in which weapons of mass destruction and global environmental threats are spreading, war is not an option we can afford. The resort to war is now coupled with a risk unknown in earlier times; an unrestrained modern war, fought with all military means available, would eradicate the human race, or leave little of it left.

The search for non-military means of resolving conflicts is thus an existential necessity. The Charter of the United Nations recognizes this necessity in its general prohibition of war. It allows wars only when legitimated by the Security Council or in cases of immediate self-defence (and in this case, authorization by the Security Council must be obtained after the fact).



In the Security Council meetings no shooting takes place, only talking, and the talking adheres to a predefined, commonly agreed upon formal procedure. Will mankind succeed in solving its conflicts in a way that does not bring about its complete or near destruction? When we consider the degree of stupidity, ideology and other forms of unreason rampant in human society, as well as our aggressiveness and short-sightedness, the prognosis can't be good. Then there is nothing to hope for? There are indeed grounds for hope, and it is in these that we must put all of our efforts, on all fronts, and not let ourselves be deterred by setbacks!

A large part of humanity and even heads of state have understood that they will only cause future catastrophes and possibly even their own demise if they take no decisive action against existing risks. This insight is due less to high-minded moral principles than to the sober reckoning of long-term self-interest. But even that is better than no insight at all !

In the United Nations and its subordinate organizations, states have created a most important global institution, in which they can resolve their conflicts within the framework of formal procedures; at least, they can attempt to do so. In more than a few cases, indeed in very important and life-endangering cases, conflicts have in fact been settled in this manner. It is important to pursue this path further! Another ground for hope is the fact that multilateral agreements among states have been put in place (outside the UN), meant to mitigate or eliminate global environmental and military threats. Finally, a third ground for hope can be seen in the measures taken independently by a state to contribute to the attainment of these same global goals. We have seen that, strictly taken, truth can only be found in an ideal communicative situation of the sort indicated above. But where in the world can such a situation exist? Is that not merely a well-intentioned utopia? In the first place, it cannot be a utopia because truth cannot be found in any other way. U-topia means "no place". As is evidenced by the immense and ever growing collection of knowledge we have available today, there must be some "place" where it is possible to obtain knowledge. This place is "anticipation". In our truth-seeking dialogues, we act as if we were already in the "ideal communicative situation"; we anticipate, in particular, possible counter-arguments that, theoretically, could come from any rational being.

This anticipation usually works in everyday life. Yet, one never knows whether or not a counter-argument or further relevant information might still exist in the mind of someone else who was not able to express it (either because he had been hindered, by means of power, or because he simply did not trust the worth of his own opinions). Considering this last point, it is evident that even if, in a thought-experiment, we were to imagine that all restraints were eliminated and an ideal society free from domination,

with equality, freedom and solidarity for all, were fully realized, we would still find it impossible in practice to verify that all possible counter-arguments have been taken into consideration. In other words, even in the best of all possible worlds, anticipation would still be necessary. And it is all the more necessary in a human world-society permeated to such a great degree by power structures as ours! Returning to Kant and his subjectivist, pre-dialogical concept of reason: What are the consequences of this concept having been conceived without reference to the necessity of such a utopian counter-factual anticipation of an ideal communicative situation?

Reason is for Kant a mental capability of the individual. And the Enlightenment is a call, a hope, an appeal to individuals. Sapere aude! – Dare to know! If the world is to become more reasonable, this appeal must be heard and followed by individuals throughout the world. All the same, Kant entertains no illusions about the prospects of this appeal. Further progressions, even significant ones, are conceivable for him. Working toward this end is what gives meaning to life. But that the world will in fact fully submit to reason – for him this idea is naive. “From such crooked wood as that which man is made of, nothing straight can be fashioned,” he wrote. What remains is a “regulative idea”, a postulate that can never be fully realized. The fact that we have the courage, in our own finite lives, to invest our efforts into attaining a meaning which is ultimately beyond our grasp; to entrust one’s own, limited span to an infinity that lies beyond one’s own horizon – in this he sees something religious. More precisely, for him it is this which will remain of religion if it seeks a place “within the limits of reason alone” (as explained in his book of this title). The Kantian concept of religion is in any case not bound to any transcendent world; it does not create any bridges to a world beyond. It rather establishes, on the basis of the logic of reason, a connection to the unattainable, utopian aim of reasoned activity in this world.

What now is special about Kant and how does his answer differ from that of the empiricist Enlightenment? Kant’s outstanding contribution to the history of philosophy is the step from heteronomy to autonomy. It is no longer the eternal truths of Plato (existing independently of humans), no longer the timeless God of Christianity (existing independently of humans), no longer the empiricist’s equally timeless and eternal natural world (existing independently of humans) that guides us. For Kant, man is autonomous; there is no external guide. Outside his own self there is no authority to which he could turn for orientation. He is left to his own devices; only he himself can find and judge the proper direction for his life, the criteria for true and false, good and bad.



What motivates Kant to conceive of man as autonomous? And what, according to him, can protect him from error? In other words: what compels us to accept that we must work out, for ourselves, what the world is like (find out what is the case) and what we should do in it? Furthermore, what protects us from making mistakes while doing so? Regarding the first part of this question (about autonomy), Kant gives a convincing answer; regarding the second (about protection from error) he does not. That answer will only be given later, by the philosophy of language of our time.

Kant's answer to the first part of the question is: That which forces us to understand ourselves as autonomous beings in the world is the inescapability of our reflection upon the possibility of knowledge, the so-called transcendental reflection. We cannot get beyond our understanding of the conditions of possibility of knowledge. The activity of reason and the data provided by the senses belong together in the process of achieving knowledge: "Concepts without experience are empty; experience without concepts is blind", says Kant.

This autonomous achievement is (whether the human being is conscious of it or not) the condition for the possibility of knowledge. "The world" would not "exist" if the activities of human reason could not generate the concepts through which the world must initially be constructed (as "existent").

This is the 'Copernican Revolution' of epistemology - it is no longer the case that the world exists, waiting to be perceived by us. Rather, the world "exists" precisely in the way and to the extent that we perceive it. "Existence" is a concept generated by human reason, something that does not occur in the world (outside a human understanding of it). "Until now, it was assumed that our knowledge must be oriented to objects. ... Let us attempt ... for once to see if we would not make more progress in the tasks set by metaphysics by assuming that the objects have to orient themselves to our modes of understanding ...". These now famous, provocative sentences of Kant in the Critique of Pure Reason (Second Edition, XVI) should, of course, not be misunderstood as saying that the world would cease to exist if humankind should cease to exist. Kant merely points out (though certainly with provocative exaggeration that invites misunderstanding) that, whether or not the world exists for us, its existence is dependent on our perceiving it.

To what extent is the transcendental epistemology of Kant, as indicated above, inadequate?

Kant imagined the process of attaining knowledge as a product of the individual's solitary activity of reason. He did not yet see that the achievement of knowledge by human beings (for example, the working out of the concepts necessary to construct our world) always takes place

in the medium of language; thus, that it always presupposes language, communication and learning with and from other individuals. How does Kant succeed in arriving at a formal universalist ethics from a subject-oriented epistemology. He doesn't! Just as he fails to construct what he calls the "fact of reason" inter-subjectively, simply positing it as something inherent in the individual, so too does he simply posit the terms "you" and "we" implied in the categorical imperative ("Act only according to that maxim whereby you can, at the same time, will that it should become a universal law!"; that is, so that we all can adopt it!), as if they arose from the operations of reason within the isolated subject. This would be true only if Kant had seen, right from the start, the necessity of incorporating the terms "you" and "we" in the process of attaining knowledge (as these terms are involved even in the act of asking a simple question). Can Kant's ethics be applied in practice? What about the critique of his moral rigorism? For Kant, ethical maxims have unconditional (categorical) value. The maxim "Don't tell lies!" is valid at all times, without exception - even when, by telling the truth, we might deliver an innocent to his death. The consequences are irrelevant. "Good" can solely be understood as good will, expressed in a maxim. For Kant, maxims arise from purely theoretical operations of thought, carried out by the individual. If the world will perish as a consequence of following such maxims, then so be it; it is our duty to follow them. In the end, this means: "Fiat justitia, pereat mundus" - "Justice be done, even if the world shall perish". Why did Kant insist on this position? If he had not understood his ethics in purely categorical terms (in other words, if he had recognized that conditions exist under which exceptions from an otherwise morally good rule, such as "Don't tell lies!", can be justified), he would have had to give up his subjectivist foundation. However, he did not have an alternative based in dialogue. He would have needed to abandon his categorical approach, because exceptions are unforeseeable (not calculable). They arise in the unpredictable course of history. As justifiable exceptions, they can be invoked only by our co-subjects, by those living in the relevant circumstances. In any case, a solitary subject like Kant in Königsberg cannot be the judge. If exceptions arising out of a specific situation are admitted, how can we prevent ethics from, so to speak, sinking in a sea of exceptions? In other words, how do we justify, or not justify, exceptions? This is certainly the crucial question for the implementation of ethics.

I think the solution is not difficult to find. Kant has spoken about the "faculty of judgment" – "Urteilkraft" – which allows us to assess the specific situation we are in and identify the maxim applicable (in a categorical way) to this situation. We now only have to contribute a new task to the same "faculty of judgment": that is, to find out if an exception

from that maxim should be made. But how can this be done in a morally acceptable way? If, for example, in a given situation, a man asks me to hide him in my house because he is being pursued by a mob that falsely accuses him of having committed a crime, I of course will fulfill his wish, following the moral maxim “Help innocent people!”. After some time, the mob arrives at my house and I am asked if I know the hideout of that man. Kant would answer: “Yes, he is in my house”, following the moral maxim “Don’t lie!”. A possible consequence of this telling the truth can be the killing of the innocent man. Under these circumstances the (new, additional) task of the “faculty of judgment“ would be to first of all assess whether that mob really is willing to harm or even kill the man if I betray his hideout, or whether the pursuit is more likely to end with some heated words and an eventual resolution of the misunderstanding. In the first case I might feel obliged to lie to the mob, in the second I would tell them the truth. What could be the justification for my breaking the otherwise correct moral maxim “Don’t lie!” in the first case? Is there any at all? Kant did not think there was any. Along with his many critics, I in fact think that there is.

The respective argumentation (justifying the exception) can be formulated along the following scheme: First, we would name the conflicting maxims. In our case: “Don’t lie!” and “Help innocent people!”

Second, we would assess the likely outcomes if we follow this or that maxim: security for the pursued, or his possible lynching. Third, we would assess the respective results morally: is the lynching of an innocent person a price we should accept for our categorical abiding by a maxim? Especially: is there no alternative morally more acceptable than sacrificing an innocent human being on the altar of our moral purity? In the case described above, this could, for example, mean: I deceive the pursuers, saving the life of the innocent man and then accuse the pursuers (of attempted murder), as well as the pursued (for the deed for which he was being pursued). My prevailing maxim might then be formulated as: “Make an exception to the maxim against lying if doing so averts a great misdeed, and at the same time preserves the possibility of resolving the conflict within the norms of justice”. There can be no doubt that a trial, with its possibility of self-defence, represents a more adequate solution for rational beings than a vengeful murder, brought about by a truthful reply to the pursuers. That may be fine in theory, but how about in practice? Carrying out the deliberations described above presupposes not only the desire to find the best solution but also a faculty of judgment adequate to the task. In practice, both mostly do not exist to the degree we would require. Otherwise, we would find ourselves living in a better world. That our world is nevertheless not simply a “hell on earth”, is something we owe to the fact that, within our often

irrational human history, we can at the same time see the gradual unfolding and realization of reason, and with it, the progressive development of the faculty of judgment in everyday life [3].

How does Kant's answer differ from that of Hobbes? Kant sees war as the natural state of affairs. This he shares with Hobbes, who sees man as a wolf, as a part of nature. Hobbes' solution changes nothing in this respect. The wolves in human clothes remain wolves, even after founding a state; they agree to this in order to prevent themselves from devouring each other, so that they may continue to live as wolves. Kant, however, seeks to overcome the state of nature. Put better, in contrast to Hobbes, he recognizes that man is more than a part of nature. To settle conflicts by force is to do so as an animal, exactly as occurs in wild nature. Man is not realized as a human being when he acts in this way, he instead turns himself into an animal. For Kant, too, the state is founded on a contract. This contract, however, is made possible only because man is not an animal; his ability to make ethical judgments is the necessary condition upon which the contract is made. Contrary to Hobbes, Kant has seen that the allegedly moral-free Hobbesian state presupposes the acceptance of the moral maxim by the participating human beings that promises (like the promise to accept the Leviathan-state as a high authority in cases of conflict with fellow human beings) should be kept, even in cases when it is more advantageous for an individual to make an exception from it. What is the political-philosophical answer of Kant - in contrast to Hobbes - to the gradual dissolution of traditional, religiously founded universalistic authorities in the era of post-Enlightenment? They are replaced by an enlightened public within each state (including the relevant institutions) and a "League of Nations" between the states.

The state's task and even *raison d'être* is to secure the external conditions necessary for the unfolding and realization of reason. Foremost among these are freedom of expression and the adherence to fixed rules (those of a system of justice) in the resolution of conflicts. On the international level, the League of Nations has the same task: to ensure the freedom of expression of all member states, and to institute a rule-based mechanism for the resolution of conflicts among them along the lines of international law. And of the foremost aim of education is to enable the young generation in schools and universities to be intellectually and actively part of this enlightened public.

#### REFERENCES

- 1 Kant I. Kritik der reinen Vernunft. - Hamburg Felix Meiner Verlag, 1998.
- 2 Estlund D. The Oxford Handbook of Political Philosophy. – Oxford University Press, 2017.

3 Cappelen H., Gendler T., Hawthorne J. The Oxford Handbook of Philosophical Methodology. – Oxford University Press, 2016.

## КАНТ КӨЗҚАРАСЫНДАҒЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗІРГІ САЯСАТ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МАҢЫЗЫ

**Райнхард Хессе<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>философия докторы, с.ғ.д., хабилизиттік профессор,  
Фрайбург университеті, Германия  
hesse hesse@ph-freiburg.de

Кант үшін білімнің мақсаты - адамның жауапкершілікпен әрекет етуіне мүмкіндік беру. Бұл оның шындықты таба алатындығын білдіреді. Грек сөзі «философтар» - «иесі» емес, «даналықтың досы» («ақиқат»). Мен дос боламын, бірақ мен болуға және оны сақтауға бар күшімді саламын. Сонымен, философия ақиқатқа ұмтылудан, тіпті постмодерндік релятивизмнің аясында да, идеологиялық догмалардың қауіпсіздігіне қашып бара алмайды. Шындыққа деген талап сынға ашық болу арқылы күшейтіледі, әлсіремейді. Маңызды сұрақ қоюдың қарапайым әрекеті, міндетті түрде *conditio humana* құрамына енеді (орындаушылық - прагматикалық мағынада) іс жүзінде әмбебаптық этика қағидаттарын мойындауды білдіреді: адам тіл арқылы, адамсыз адам бола алмайды. өзінің жақын адамдарын ашық мойындай отырып және тең құқықтар мен міндеттермен өзара қарым-қатынастың қажеттілігін қабылдады. Саяси салада бұл этикалық қағидаттар қаттығыстарды зорлық-зомбылықтың орнына диалог арқылы шеше алатын халықаралық органның талабына алып келеді (Ұлттар Лигасы).

**Тірек сөздер:** білім, этика, дискурс-этика, ақиқатқа талап, әмбебаптылық, Канттың этика және саясат тұжырымдамасы, қоғамның ағартушысы, Ұлттар лигасы

## ОБРАЗОВАНИЕ В КАНТОВСКОМ МИРОВОЗРЕНИИ И ЗНАЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННОЙ СИТУАЦИИ ПОЛИТИКИ

**Райнхард Хессе<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>доктор философии, хабилизированный доктор политических наук, профессор,  
Фрайбургский университет, Германия  
hesse@ph-freiburg.de

Для Канта цель образования - дать человеку возможность действовать ответственно. Это предполагает, что он способен узнать правду. Значение греческого слова «философ» - «друг мудрости» («истина»), а не «обладатель». Я друг, однако, только в той степени, в которой я прилагаю усилия, чтобы быть и оставаться одним. Таким образом, философия не может отказаться от своего стремления к истине - даже в контексте постмодернистского релятивизма - и не может бежать от предполагаемой безопасности идеологических догм. Претензия на истину подкреплена, а не ослаблена открытостью для критики. Простой акт постановки серьезного вопроса, который обязательно является частью *conditio humana*, подразумевает (в перформативном - прагматическом смысле) признание основных принципов практически универсальной этики: человек не может быть человеком без языка посредством языка, неявно признавая своих собратьев и соглашаясь с необходимостью взаимных отношений с равными правами и обязанностями. В политической сфере эти этические принципы приводят к требованию международного органа, способного решать конфликты путем диалога, а не насилия (Лига Наций).

**Ключевые слова:** образование, этика, дискурс-этика, претензия на истину, универсализм, кантовская концепция этики и политики, просвещенная публика, Лига Наций.

*Статья поступила 20.08.2019*

## FOREIGN POLICY INTERESTS OF THE COUNTRIES OF THE ISLAMIC WORLD IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

**Moldahmet B.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>PhD, Kazakh Ablai Khan University of International Relations  
and World Languages, Almaty, Kazakhstan

This article examines the foreign policy interests of the Islamic world in the Republic of Kazakhstan. In addition, long-term foreign policy relations of the Republic of Kazakhstan with other countries, including Arab countries, were studied. At the same time, the political aspiration of the Republic of Kazakhstan to set up the geopolitical conflicts in the Islamic world has been studied.

**Key words:** OIC, SOC, Kazakhstan, interests, Islamic world, organization, policy, analysis.

УДК 327.7

МРНТИ 11.25

## ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ СТРАН ИСЛАМСКОГО МИРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

**Молдахмет Б.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup> PhD, преподаватель кафедры международных отношений и регионоведения ФМО,  
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан  
e-mail: mobi8585@mail.ru

В эпоху глобализации между субъектами международных отношений в условиях нарастающей независимости ни одна из стран мира не может не подвергаться влиянию внешних сил, вне зависимости от имеющегося ресурсного, силового потенциала или степени развития. Ни одна из стран не может, какой бы мощной в экономическом и военном отношении она не была, в отрыве от других справиться с серьезными острыми межгосударственными проблемами современности. Противостояние возможно только при тесном международном сотрудничестве на равноправной основе.

**Ключевые слова:** ОИС, ШОС, Казахстан, интересы, исламский мир, организация, политика, анализ.

Главной задачей любого государства является оперативная адаптация к новой среде, выработка новых стратегий внешней и внутренней политики. Диссертант считает целесообразным привести пример изменения повестки председательства, когда Казахстан не смог просчитать «Арабскую весну», однако, им были предприняты достаточные меры, чтобы сохранить мир в участвующих арабских



странах, а также оказана необходимая гуманитарная помощь, в частности сирийцам.

Для молодого независимого государства, ставшего полноправным субъектом и актором Организации исламского сотрудничества, чрезвычайно важным стало ведение внешней политики, свободной от конфликтов.

Стоит отметить, что Казахстан стал примером для арабских стран, да и центральноазиатского региона в целом в том, что ведение переговоров, достижение компромисса, варьирование между интересами различных стран и сохранение национальных интересов способствуют поднятию имиджа государства и является показателем «здоровой политики».

В условиях нестабильности в арабском мире, в свете своего полноправного членства в ОИС Казахстаном был выработан новый подход во внешней политике, найдены новые модели и принципы внешнеполитического поведения в стремительно меняющихся геополитических трансформациях мира.

С момента обретения независимости Казахстаном пройден большой путь.

Многовекторная внешняя политика Казахстана, появившаяся на заренезависимости, смогла способствовать укреплению суверенитета и государственности, вхождению страны в систему международных отношений и мирохозяйственных связей. За прошедшие годы республика стала полноправным членом международного сообщества, ее инициативы практически всегда получали международную поддержку и осуществлялись на практике, она установила стабильные и предсказуемые отношения со всеми соседями. Таким образом, сложился международный имидж республики как серьезного и надежного партнера.

В сфере внешней политики Казахстана развиваются тесные связи как с Западом, так и мусульманским миром. На сегодняшний день ни в Центральной Азии, ни в мировом сообществе нет государства, угрожающего безопасности и национальным интересам Казахстана.

Казахстан, несмотря на сложные глобальные и региональные процессы, обладает тесными партнерскими отношениями со всеми своими соседями и ведущими мировыми державами.

С момента заключения Казахстаном международных договоров неоднократно была продемонстрирована поддержка глобальной борьбы против международного терроризма. Страна занимает ответственную и взвешенную позицию в области нераспространения оружия массового поражения, что выражается в проведении активных переговоров, в том числе с Ираном, по его ликвидации.

Казахстан, учитывая свое положение на международной арене, проводит многовекторную политику.

Внешнеполитический курс Казахстана развивается в русле многосторонней дипломатии, что позволяет республике успешно маневрировать и отстаивать свои интересы перед лицом более сильных игроков, среди которых и многие арабские страны. Многовекторность внешней политики означает развитие предсказуемых и дружественных взаимоотношений со всеми государствами, играющими существенную роль в мировых делах и представляющими для Казахстана практический интерес.

Казахстан в силу своего геополитического положения и экономического потенциала не вправе замыкаться на узорегиональных проблемах. Будущее Казахстана – и в Азии, и в Европе, и на Востоке, и на Западе. Именно такая политика исключает какие-либо проявления угрозы безопасности Казахстана и укрепляет благоприятные внешние условия для экономических и политических преобразований в Казахстане.

Открытость экономики и интеграция достигаются в Казахстане больше всего именно за счет взвешенной, многовекторной внешней политики.

Многофакторность в Казахстане является потребностью республики в сохранении безопасности и экономическом развитии.

В Послании Президента Нурсултана Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года в числе основных характеристик Казахстана как состоявшегося государства отмечаются региональное лидерство и рост международного авторитета [1, с. 8].

Суверенитет, свобода, открытость миру стали, по словам Президента, повседневными ценностями жизни всех казахстанцев. За 15 лет, минувших с момента принятия Стратегии-2030, наше государство вошло в пятерку самых динамично развивающихся стран мира.

Новая цель – создать к 2050 году общество благоденствия на основе сильного государства, развитой экономики и возможностей всеобщего труда. Казахстан к этому времени должен находиться в тридцатке самых развитых стран мира.

Особенностью Стратегии «Казахстан-2050» является курс государства на долгосрочное стратегическое планирование и преодоление десяти новых глобальных вызовов XXI века – ускорения исторического времени, глобального демографического дисбаланса, угрозы глобальной продовольственной безопасности, острого дефицита воды, глобальной энергетической безопасности, истощаемости природных ресурсов, Третьей индустриальной революции, нарастающей социальной нестабильности, кризиса ценностей нашей



цивилизации, угрозы новой мировой дестабилизации.

С 11 по 13 июня 2013 года в Астане проходило заседание правительственных экспертов государств-членов Организации исламского сотрудничества (далее – ОИС) для рассмотрения и согласования уставного документа Института ОИС по продовольственной безопасности. Инициатива создания системы продовольственной безопасности на пространстве ОИС была выдвинута Президентом РК Н.А. Назарбаевым на 38-ой сессии министров иностранных дел государств-членов ОИС в Астане и стала одним из главных пунктов повестки дня казахстанского председательства в Организации [2].

Это предложение вытекает из последовательного курса Казахстана по обеспечению устойчивого развития в мире, одним из главных условий которого считается продовольственная безопасность. Эта проблема актуальна как для государств с успешной экономикой, так и для бедных стран. По различным оценкам, в мире насчитывается более 1 млрд. людей, которые не получают нормального питания. Негативные процессы последних лет в мировой экономике еще более усугубляют положение дел в этой сфере.

В свою очередь, Институт ОИС по продовольственной безопасности может стать эффективным инструментом по снижению угроз в этом направлении. Более того, он позволит осуществлять координацию и централизацию усилий государств-членов ОИС по разработке соответствующей политики и мер реагирования на такие вызовы, как голод, неполноценное питание, и будет способствовать обеспечению физической и экономической доступности продовольствия.

Также Институт будет выступать в качестве органа международного сотрудничества в рамках ОИС, основным направлением которого будет координация межгосударственной политики в сельскохозяйственной сфере, отраслевой консалтинг, разработка стратегий развития агропромышленного комплекса, оказание методологической и консультативной поддержки, а также продовольственной помощи.

Идея учреждения Института с размещением штаб-квартиры в Астане была неоднократно обсуждена и поддержана государствами-членами ОИС. Сегодня процесс создания органа по продовольственной безопасности входит в организационно-правовую фазу.

Преодоление глобальных вызовов и угроз возможно лишь совместными международными усилиями. В мировой политике Казахстан – ответственный и надежный партнер, обладающий бесспорным международным авторитетом, обеспеченным вкладом страны в укрепление глобальной и региональной безопасности в

рамках СВМДА, ОИС и ОДКБ, и инициативами Президента РК по объединению усилий всех государств в деле создания справедливого и безопасного миропорядка в новом формате международного диалога – «G-global» [3, с. 7].

Сбалансированность внешней политики Казахстана означает развитие дружественных и предсказуемых отношений со всеми государствами Евразии, играющими существенную роль в мировых делах и представляющими для Казахстана практический интерес.

Результат такой многовекторности можно наблюдать в доверии как стран Запада, так и исламского мира к республике. Неоспорим тот факт, что в период активного участия в таких организациях, как ОИС, ОБСЕ, ШОС, СВМДА, Казахстан доказал, что через атмосферу взаимного доверия, солидарности можно достичь мирного развития, при этом повышая товарооборот и улучшая отношения с соседними государствами.

Среди наиболее важных внешнеполитических событий для Казахстана нужно, в частности, отметить вступление нашей страны в Организацию Объединенных Наций (ООН), Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), Организацию Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО), Международную организацию тюркской культуры (ТЮРКСОЙ), вступление в Организацию исламского сотрудничества (ОИС), подписание с другими постсоветскими государствами Договора о коллективной безопасности (ДКБ), выступление с инициативой создания Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА).

Сегодня Казахстан играет важную роль в качестве одного из ведущих участников международных политических и экономических отношений, а также инициатора различных межгосударственных и интеграционных проектов. Триумфальным событием в новейшей истории Казахстана и демонстрацией признания его политического веса и авторитета внешнеполитическими партнерами стало председательство республики в ОБСЕ (2010 г.) и ОИС (2011-2012 гг.)

Вместе с тем следует понимать, что любые международные инициативы Казахстана должны приносить политические и экономические выгоды не только самой республике, но и, в первую очередь, ее гражданам.

В связи с этим Исследовательское агентство «Рейтинг.kz» провело во второй половине сентября 2012 года рейтинговое исследование, направленное на получение максимально объективных оценок относительно политических, экономических и иных выгод участия Казахстана в работе различных международных и межгосударственных организаций. Результаты этого исследования представляют ценность

в определении значения членства Казахстана в международных организациях, в частности Организации исламского сотрудничества.

Методология исследования. Исследование проводилось в отношении 13 соответствующих организаций на основе 6 оценочных критериев. В рамках исследования путем анкетирования было опрошено 35 ведущих казахстанских экспертов в сфере политологии и международных отношений.

В ходе обработки результатов опроса была использована 7-балльная система с ранжированием от «1» (наименьший) до «7» (наибольший) баллов. Результаты исследования обработаны при помощи универсальной статистической программы SPSS с применением дескриптивных статистик, путем вычисления средних баллов.

Средневзвешенный индекс оценки сотрудничества высчитывался как общий показатель с применением поправочных коэффициентов, которыми стали средние значения по каждому столбцу (Таблица 1).

Таблица 1– Результаты рейтинговой оценки [4]

Организации	Уровень соответствия нац. интересам РК	Выгоды с точки зрения		Выгоды сотрудничества в сфере			Средневзвешенный индекс оценки сотрудничества
		внутр. политики РК	внеш. политики РК	экономики	безопасности	культурно-гуманитарной	
ООН	5,57	4,21	5,68	3,33	4,76	5	19,46
ОДКБ	5,46	4,09	5,11	2,94	5,37	2,09	19,46
ШОС	5,54	4,39	5,4	4,06	5,06	3,4	18,91
СНГ	4,8	4	4,09	4	3,91	4,63	17,12
ОБСЕ	4,89	4,29	4,97	3,13	4,31	3,48	17,06
ЕЭП	5,06	4,09	4,4	4,71	3,47	3,21	17,06
ТЮРКСОЙ	5,13	3,97	4,17	3,56	2,43	5,27	16,69
ЮНЕСКО	4,91	4,21	4,38	2,77	2,27	5,52	16,44
ЕврАзЭС	4,85	4,09	4,47	4,85	3,29	3,24	16,44
ОИС	4,85	3,48	4,52	3,88	3,13	3,75	16,06
СВМДА	4,59	3,18	4,46	2,52	3,67	2,58	14,43
НАТО	4,35	2,85	4,59	2,55	4,35	2,24	14,34
ОЭС	4,5	2,76	3,32	4,19	2,52	2,41	13,36

По результатам проведенной оценки было выявлено, что уровень соответствия национальным интересам Казахстана Организации исламского сотрудничества не очень высок (4,85 баллов). Также не высоки выгоды с позиции как внутренней (3,48 баллов), так и внешней (4,52 балла) политики. Ниже среднего выгоды государства в сотрудничестве в экономической (3,88 баллов), культурно-

гуманитарной (3,75 баллов) и сфере безопасности (3,75 баллов).

Таким образом, средневзвешенный индекс оценки сотрудничества по состоянию на 2012 год составил 16,06 баллов.

Тем не менее, несмотря на не столь высокие результаты в отношении других международных организаций, стоит отметить, что с каждым годом значимость ОИС возрастает. Так, сотрудничество с ИБР повысило рейтинг в экономической сфере.

В целом, результаты настоящего исследования демонстрируют необходимость:

1) тщательного стратегического планирования внешнеполитического курса Казахстана в процессе его участия в различных международных и межгосударственных организациях и интеграционных проектах, включая четко обозначенные цели и задачи на кратко-, средне- и долгосрочную перспективу и прогнозируемые результаты их осуществления;

2) обсуждения планов и перспектив вступления Казахстана в определенное международное или межгосударственное образование, а также дальнейшего развития его сотрудничества с соответствующими организациями среди широкой общественности и, прежде всего, наиболее заинтересованных целевых аудиторий с последующим учетом всех озвученных и обобщенных точек зрения;

3) обеспечения максимального соответствия участия Казахстана в тех или иных организациях и проектах в многостороннем формате его национальным интересам.

Казахстан осуществляет миролюбивую внешнюю политику, направленную на развитие взаимовыгодного, многостороннего и равноправного сотрудничества с соседними государствами и со всеми заинтересованными странами, а также с международными политическими и финансовыми организациями.

Казахстан, заявивший о миролюбивом характере своей внешней политики, закономерно увязывает вопрос обеспечения национальной безопасности с созданием атмосферы взаимного доверия и сотрудничества как в регионе, так и во всем мире.

Сегодня Казахстан выступает с большим количеством неординарных инициатив, находящих широкий отклик в мировом сообществе. И это количество перешло в новое качество. Казахстан неизменно проводит политику отстаивания своих национально-государственных интересов, подразумевая под этим, прежде всего, территориальную целостность и суверенитет, благополучие граждан и защиту их конституционных прав.

Достижения Казахстана во внешнеполитической сфере и международный вес республики во многом зависят и будут зависеть в дальнейшем от состояния экономики. Очевидно, что без модернизации экономической и политической жизни страны, ее технологического обновления невозможно дальнейшее успешное развитие страны и сохранение высоких темпов развития, что подтверждает опыт передовых азиатских экономик.

Провозглашаемые ориентиры подчеркивают приверженность Казахстана принципам мирного сосуществования, добрососедства и взаимовыгодного сотрудничества государств, а также свидетельствуют о стремлении влиться в сообщество влиятельных демократических государств, развивающихся и взаимодействующих на основе рыночных принципов.

Успехи процесса модернизации в значительной степени обусловлены перспективами регионального сотрудничества.

Регионализм дает возможность таким новым субъектам международных отношений, как Казахстан, не остаться на задворках мировых процессов, а быть втянутыми в самую гущу международных событий. Через региональную интеграцию средние и малые страны получают шанс создать полюс международных отношений и иметь свой голос при решении узловых проблем современности.

На современном этапе важно уделять большее внимание экономическим, социальным, экологическим и демографическим проблемам центральноазиатского региона, добившись координации действий и взаимодополняемости национальных программ развития с остальными странами региона.

Только объединение ресурсов, согласованность и совместимость региональной политики, особенно в сфере торговли, энергетики и транспорта, позволят центральноазиатским странам избежать превращения в «сырьевой придаток» и пассивный объект интересов ведущих геополитических центров. Опираясь на прогресс, достигнутый в различных сферах жизнедеятельности, Казахстан мог бы стать движущей силой регионального развития и содействовать модернизации всей Центральной Азии, являющейся зоной повышенного внимания Казахстана и одним из основных направлений внешнеполитической стратегии.

В числе долгосрочных приоритетов Казахстана находится углубление регионального партнерства в сфере безопасности.

Используя свое узловое географическое положение, Казахстан имеет все необходимые ресурсы и потенциал, чтобы занять ведущие позиции в формирующейся на евразийском пространстве

многоуровневой системе безопасности, выполняя при этом важную функцию по обеспечению геополитической стабильности и безопасности в регионе.

Внешняя политика Республики Казахстан на современном этапе носит ярко выраженный экономический характер и направлена на активное содействие осуществлению курса реформ, обеспечению конкурентоспособности национальной экономики. На практике это означает создание условий для выхода страны на мировые рынки товаров, услуг и капиталов, развитие собственного экспортно-импортного потенциала, привлечение инвестиций и технологий в производственную сферу, реализацию проектов новых транспортных путей.

Геополитическое расположение Республики Казахстан на стыке Азии и Европы, экономические и военно-политические цели и интересы определили место Казахстана в системе международных отношений. В этом плане казахстанский путь в Европу – это не отход от азиатских ценностей, а, напротив, попытка совместить два направления внешнеполитической стратегии. Казахстан добился заметных успехов в продвижении идеи о созыве Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии, а также активно содействует укреплению потенциала Шанхайской Организации Сотрудничества, Организации исламского сотрудничества.

Казахстан являет собой образец гармоничного современного многонационального и поликонфессионального общества. Именно проблемы взаимодействия религий, межэтнических отношений – это и есть тот весомый козырь стабильности и безопасности Казахстана, который республика может предложить в качестве обмена опытом мусульманским государствам (в рамках Организации исламского сотрудничества).

В целом можно говорить о том, что в первом десятилетии нового века геополитическая ситуация в мире существенно изменилась и таит в себе большой комплекс проблем, которые могут обернуться угрозами и рисками для безопасности и стабильности Казахстана. В связи с этим для Казахстана первостепенной задачей является реализация сбалансированной и ответственной внешней политики, учитывающей интересы Казахстана и динамику реального и мирового развития.

Внешняя политика должна быть построена на понимании необходимости компромисса даже в самых острых вопросах. Казахстану предстоит и в дальнейшем, руководствуясь поручениями Президента РК, изложенными в Посланиях, прилагать усилия по укреплению обстановки безопасности, по диверсификации каналов



сотрудничества с крупными региональными игроками, по расширению своего влияния на интеграционные процессы.

Добиться этого можно в рамках многовекторной дипломатии, развития интеграционных процессов на региональном и межрегиональном уровне, коллективной нейтрализации вызовов и угроз национальной и региональной безопасности. Решение и успешная реализация внешнеполитических приоритетов станут залогом дальнейшей стабильности и безопасности Казахстана.

Является очевидным тот факт, что отношение Казахстана со странами исламского мира отвечает долгосрочным интересам республики и соответствует положениям посланий президента РК Н. А. Назарбаева к народу Казахстана, отмечающих, что развитие сотрудничества с мусульманскими странами – это один из значимых приоритетов внешней политики РК.

Опыт председательства республики, участие в 12 саммите ОИС показал, как и в целом, активное участие Казахстана в деятельности Организации исламского сотрудничества наряду с другими глобальными и крупными региональными организациями, значимость интеграционных процессов в мусульманском мире для страны и выявил потребность учитывать происходящие в нем процессы в долгосрочной политике.

6-7 февраля 2013 года в Каире состоялся 12-й Саммит Организации Исламского Сотрудничества (ОИС), участие в котором приняла казахстанская делегация во главе с Министром иностранных дел Е. Идрисовым [5].

В ходе пленарных заседаний и рабочих сессий саммита состоялось обсуждение широкого круга актуальных для исламского мира проблем. В их числе были палестинский вопрос, конфликты в странах ОИС, в частности, в Мали и Сирии, и связанная с этим тяжелая гуманитарная ситуация в этих странах. Также дискутировались вопросы углубления сотрудничества между государствами ОИС в научно-технической, экономической, образовательной, культурно-социальной и других сферах, во исполнение 10-летнего Плана действий ОИС, принятого в 2005 году.

В ходе дискуссий состоялось выступление Министра иностранных дел РК Е. Идрисова. Глава казахстанского внешнеполитического ведомства изложил позицию нашей страны по ряду актуальных проблем исламского мира. Было отмечено, что исламское сообщество в особенности нуждается в решении фундаментальных проблем, связанных с обеспечением мира, прогресса и удовлетворением потребностей простых людей. При этом Е. Идрисов особо подчеркнул,

что основным условием для выработки новой стратегии развития является обеспечение стабильности. В этой связи было особо подчеркнута большое значение инициативы Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева по созыву Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии, ставшей важной диалоговой площадкой и объединяющей 24 страны с населением более 3 млрд. человек.

Относительно перспектив развития и модернизации Казахстана Е. Идрисов отметил, что новый политический курс Президента Республики Казахстан, изложенный в Стратегии развития Казахстана до 2050 года, ставит целью вхождение нашей страны в число 30-ти самых развитых государств мира и отражает стремление Казахстана найти ответ на новые вызовы и возможности в современном мире.

В своем выступлении Министр иностранных дел РК подчеркнул, что Казахстан рассматривает Организацию исламского сотрудничества в качестве единого коллективного голоса мусульманского мира и одного из ключевых механизмов международной безопасности и сотрудничества. В этой связи он подтвердил приверженность Казахстана последовательному развитию многостороннего сотрудничества с братскими мусульманскими странами.

По завершении работы саммита его участники приняли Итоговое коммюнике. В частности, в документе была зафиксирована поддержка по принятию Универсальной декларации безъядерного мира, созданию Зоны, свободной от ядерного оружия в Центральной Азии, учреждению института ОИС по продовольственной безопасности со штаб-квартирой в Астане, реализации Плана действий ОИС по сотрудничеству со странами центральноазиатского региона, отмечено 10-летие Съезда мировых и традиционных религий. Кроме того, участники саммита высказались за институционализацию участия ОИС в саммитах G-20, VI Астанинского экономического форума, активное участие стран-членов ОИС в ЕХРО-2017 в Астане.

Участие Казахстана в этом крупном международном форуме отражает последовательный характер политики нашей страны, направленной на углубление многопланового сотрудничества с исламским миром. Особенно ярко это проявилось в ходе динамичного и успешного председательства РК в ОИС в 2011-2012 гг., в результате которого Казахстан, по всеобщему признанию, значительно укрепил свой авторитет в исламском мире. Не случайно, что в ходе каирского саммита его участники неоднократно ссылались на решения ОИС, принятые в ходе казахстанского председательства.

В рамках саммита глава казахстанского внешнеполитического ведомства также провел ряд двусторонних встреч, включая встречи с



Генеральным секретарем ОИС Э. Ихсаноглу, Министрами иностранных дел Египта, Афганистана, Ирана, Индонезии, Кыргызстана, Пакистана, Таджикистана, Турции, а также с Министром по делам религий Египта, в ходе которых были обсуждены актуальные вопросы международных отношений и двустороннего сотрудничества.

Казахстан сам является частью исламского мира, и потому дальнейшее расширение контактов республики с другими мусульманскими государствами должно восприниматься в контексте национальных интересов. Главное – правильно определить направления этого сотрудничества, исходя из стратегических интересов государства и возможностей партнеров из числа исламских государств. Так, развитие казахстанской экономики требует внешних инвестиций, которые при умелом налаживании контактов могут предоставить экономически развитые государства исламского мира. И этот процесс привлечения инвестиций, как известно, идет не первый год. Более того, в Казахстане наблюдается растущий интерес к системе исламского финансирования, в том числе через рост контактов с Исламским банком развития. Все это и является ярким отражением сотрудничества Казахстана с государствами исламского мира [6].

Значительная доля казахстанского экспорта приходится на пространство ОИС. Такие государства-члены Организации, как Турция, Иран, Объединенные Арабские Эмираты, Малайзия, не говоря о соседях в Центральной Азии, развивают тесные торгово-экономические отношения с Казахстаном. Большое значение имеет культурно-гуманитарная составляющая сотрудничества. Это информационное взаимодействие, обмен выступлениями творческих коллективов, защита исторических памятников, получение архивных сведений об истории казахского народа и многое другое. Председательство Казахстана в ОИС закрепило за страной статус одного из наиболее видных членов Организации.

В политической сфере активизация отношений РК с мусульманскими странами как в рамках ОИС, так и на двусторонней основе отвечает долгосрочным интересам и соответствует стратегическим задачам внешней политики страны. В этом контексте необходимо дать должную оценку роли ОИС в качестве механизма по установлению и развитию партнерства между государствами исламского мира [7].

Казахстанское председательство уже вошло в историю Организации хотя бы потому, что именно на СМВД в Астане было принято историческое решение о ее переименовании в Организацию исламского сотрудничества. Сегодня ОИС стремится стать Организацией, адекватной вызовам 21-го века. Но председательство

Казахстана в ОИС показывает, что при наличии политической воли государств это возможно.

Разработкой концепции внешней политики занимается Министерство иностранных дел, которое является одним из ключевых министерств в структуре Правительства. Одними из основных задач Министерства иностранных дел являются:

- реализация внешнеполитического курса Республики Казахстан;
- содействие осуществлению внешнеэкономической политики и укреплению международного авторитета Республики;
- защита прав и интересов Казахстана, ее граждан и юридических лиц за рубежом;
- реализация дипломатическими средствами и методами усилий по обеспечению международного мира, глобальной и региональной безопасности.

За годы независимости Казахстан добился значительных внешнеполитических успехов на мировой арене, стал авторитетным и ответственным членом мирового сообщества. Сегодня страна на равных участвует и вносит свой вклад в решение актуальных региональных и глобальных проблем безопасности. Казахстан выстроил дружественные отношения и наладил взаимовыгодное сотрудничество со многими странами ближнего и дальнего зарубежья.

Благодаря миролюбивой и конструктивной внешней политике Президента страны созданы благоприятные внешние условия для социально-экономического развития государства. За 20 лет в экономику Казахстана привлечено более 120 миллиардов долларов иностранных инвестиций. Ведущие компании мира участвуют в осуществлении крупных инфраструктурных проектов в стране. Сегодня Казахстан является одним из ведущих государств по показателям экономического роста не только в Содружестве независимых государств (СНГ), но и среди многих других стран мира.

Происходящие в мире геополитические преобразования формируют новые вызовы для страны. Эти изменения требуют постоянного совершенствования деятельности МИДа, корректировки задач на перспективу. В этой связи в своей дальнейшей деятельности Министерство будет неукоснительно руководствоваться положениями утвержденной Главой государства новой Концепции внешней политики и Стратегии национальной безопасности Казахстана.

Нынешнее положение Казахстана в исламском мире может быть оценено как устойчивое и в целом благоприятное для решения важных задач, как по продвижению собственных социально-экономических реформ, так и по реформированию Организации исламского сотрудничества. В свое время Генеральный секретарь

ОИС Э. Ихсаноглу отметил, что «Казахстан своей сбалансированной и взвешенной внутренней и внешней политикой вносит бесценный вклад в общую сокровищницу мусульманских народов, а также мирового сообщества» [8, с. 20].

Председательство в Организации исламского сотрудничества предоставило возможность реализации еще одной инициативы Казахстана о расширении диалога между Мусульманским миром и Западом.

В рамках 4-го Съезда начал работу Совет религиозных лидеров, инициативу о создании которого Глава государства выдвинул на предыдущем Съезде. В контексте совершенствования деятельности форума на Совет возлагаются большие надежды как на руководящий орган Съезда мировых и традиционных религий.

Придерживаясь «евразийской» концепции, Казахстан осуществляет внешнеполитическую деятельность таким образом, чтобы не только сбалансировать свое международное сотрудничество с Европой и Азией, но и проводить более активную политику на обоих направлениях. Благоприятные перспективы для этого открываются в ближайшее время в связи с председательством Астаны в Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе в 2010 году и лидерством в Организации исламского сотрудничества – в 2011-м. Теперь перед Казахстаном стоит задача расширить отношения с пространством ОИС до уровня, достигнутого им в Европе, что потребует определенных усилий [9, с. 3].

Актуальной стратегической задачей остается обеспечение безопасности и стабильности в регионе Центральной Азии. С учетом постоянного нарастания новых вызовов Казахстан намерен и далее проводить системный мониторинг развития ситуации в Центральной Азии с целью прогнозирования и упреждения возможных угроз безопасности Казахстана. В качестве одной из главных своих задач государство видит также поиск и реализацию оптимальных форм и методов сотрудничества между центральноазиатскими странами, которые будут гармонично сочетать национальные интересы суверенных государств с общерегиональными интеграционными потребностями.

В этом контексте рассматриваются меры по:

- усовершенствованию координации деятельности в рамках двустороннего и многостороннего сотрудничества, договорно-правовой базы в сфере борьбы с терроризмом, экстремизмом, организованной преступностью и наркотиками;

- проведению совместных превентивных мер по укреплению южных рубежей соседей с подключением многосторонних структур в области безопасности;

- обеспечению информационной безопасности в целях противостояния религиозному экстремизму.

Вместе с тем нельзя говорить о долгосрочном стабильном развитии региона без нормализации ситуации в Афганистане. После вывода сил коалиции в 2014 году вопросы обеспечения безопасности и экономической реабилитации Афганистана будут требовать большего внимания со стороны стран Центральной Азии, включая Казахстан, который будет продолжать работу по тем направлениям, которые отвечают интересам в регионе как в экономическом, так и политическом аспектах. Это касается возможности расширения участия Казахстана в реабилитации экономики ИРА, организации гуманитарных и коммерческих поставок товаров в Афганистан. Положительно зарекомендовала себя Образовательная программа по обучению в ВУЗах Казахстана афганских студентов мирным профессиям.

В настоящее время мировой центр экономического и политического развития постепенно перемещается в Азию, и экономическая интеграция азиатских регионов становится определяющей тенденцией. Азия является лидером по темпам индустриализации, привлечению инвестиций и новых технологий, использованию экологически чистых источников энергии. .

Таким образом, перед Казахстаном стоит ряд задач, которые позволят сохранить имидж миролюбивого государства с развивающейся экономикой и собственным имиджем, культурой в безопасном мире, свободным от оружия массового поражения и терроризма.

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. // Казахстанская правда. – 2012. – 15.12.

2 В Астане проходит заседание государств-членов Организации Исламского Сотрудничества. – Режим доступа: <http://www.kazagrotv.kz/ru/новости/item/4878-в-астане-проходит-заседание-государств-членов-организации-исламского-сотрудничества> - (Дата обращения 12.9.2019).

3 Мухамеджанова Д. Региональное лидерство и международный имидж // Казахстанская правда. – 2013. – №6. – С. 7.

4 Рейтинг международных и межгосударственных организаций с участием Казахстана. – Режим доступа: <http://agencyrating.kz/rating-organizaciy/> - (Дата обращения 25.9.2019).

5 Министр иностранных дел РК Е. Идрисов принял участие 12-м Саммите ОИС // Номад-Кочевник. – 2013. – Режим доступа: <http://www.nomad.su/?a=3-201302110033> - (Дата обращения 25.9.2019).

6 Байгарин М. Казахстан может стать моделью эффективного государственного строительства для многих стран исламского мира - Постоянный представитель РК в ОИС Б. Батыршаев. – Режим доступа: <http://www.inform.kz/eng/article/2463717> - (Дата обращения 25.9.2019).

7 Айдашев А. Республика Казахстан в свете предстоящего председательства

в СМД ОИК. – Режим доступа: <http://gazeta-bip.net/politics/1517-2011-04-21-11-20-58>  
-(Дата обращения 25.9.2019).

8 Шимырбаева Г. Казахстан и исламский мир // Байтерек. – 2011. – №1 (48).  
– С. 20.

9 Пастухов Е. Место под солнцем. – Центр Азии. - 2009. – №11 (11). – С. 3.

### ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИСЛАМ ӘЛЕМІ ЕЛДЕРІНІҢ СЫРТҚЫ САЯСИ МҮДДЕЛЕРІ

**Молдахмет Б.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup> PhD, ҚазХҚ және ӨТУ, Алматы, Қазақстан  
mobi8585@mail.ru

Бұл мақалада Қазақстан Республикасына деген ислам әлемі елдерінің сыртқы саяси мүдделері зерттелген. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының өзге елдермен, соның ішінде араб елдерімен ұзақ мерзімді сыртқы саяси байланыстар зерделенген. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының ислам әлемінде болып жатқан геосаяси шиеленістерді шешуге деген саяси талпынысы да зерделенген.

**Тірек сөздер:** ИЫҰ, ШЫҰ, Қазақстан, мүдделер, ислам әлемі, ұйым, саясат, сараптама.

*Статья поступила 21.09.2019*

### «DIGITAL KAZAKHSTAN» PROGRAM AND MODERN TECHNOLOGIES IN THE POLITICS OF THE FIRST PRESIDENT

**Jekebayeva M.A.<sup>1</sup>, Doszhanova A.I.<sup>2</sup>,**

<sup>1</sup>с.philos.sc., assoc.proffessor, Kazakh Ablai Khan  
University of International Relations and World Languages,  
Almaty, Kazakhstan, 81makpal@mail.ru

<sup>2</sup>MA., senior teacher Kazakh Ablai Khan

University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

The article specifies the progressive growth of modern technology and its significance in the life of young people. On the basis of the Address of the President, the author analyzes the role of modern technologies in the development. The article clarifies the progressive growth of modern technology and its importance in the life of young people. On the basis of the President's Address, the authors analyze the role in the development of modern technologies. The programs “Digital Kazakhstan”, “Trilingual Education”, “Cultural and interfaith harmony” are the key to ensuring the future of the scientifically-informed generation of the 21st century.

The articles demonstrates the description of the 4 main directions of the program “Digital Kazakhstan” and the 5 ways for implementation of the program (Digitalization of economic sectors, transition to the Digital Nation, realization of “Digital Silk Way”, “Development of human capital”, “Formation of innovative ecosystem”). The author evaluates the signs of new opportunities and ideas of the modern technologies in society, science, agricultural industry and medicine.

**Keywords:** Technology, youth, Internet, smartphone, tablet, computer, globalization.

ӘӨЖ 323 (574)  
ҒТАМІ 02.41.11

## ТҰҢҒЫШ ЕЛБАСЫ САЯСАТЫНДАҒЫ «ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН» БАҒДАРЛАМАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Джекебаева М.А.<sup>1</sup>, Досжанова А.И.<sup>2</sup>

<sup>1</sup>филос.ғ.к., доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

<sup>2</sup> аға оқытушы, магистр, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Мақалада заманауи технологиялардың прогрессивті өсуі және оның жастар өміріндегі маңызы қарастырылған, Тұңғыш Президент Жолдауы негізінде авторлар заманауи технологиялардың рөлін талдаған.

«Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар – ХХІ ғасырдың болашақ ұрпақтарын ғылыми-ақпараттармен қамтамасыз ету кепілдігі.

Мақалада «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының 4 негізгі бағыты, осы бағдарламаны іске асырудың бес бағыты (Экономика салаларын цифрландыру, Цифрлық мемлекетке көшу, Цифрлық Жібек жолын іске асыру, «Адами капиталды дамыту», «Инновациялық экожүйені құру») жан-жақты талданған. Заманауи технологиялардың қоғамдағы, ғылымдағы, аграрлық өнеркәсіпте, медицинадағы көріністері жаңа мүмкіндіктер мен жаңа идеялар аясында сарапталған.

**Тірек сөздер:** Техника, жастар, интернет, смартфон, планшет, компьютер, жаһандық мәдениет.

Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарлама іспеттес мақаласында «Цифрлі Қазақстан» сияқты бағдарламаны жүзеге асырудың маңыздылығын «ұлтымызды, яғни барша Қазақстандықтарды ХХІ ғасырдың талаптарына даярлау қамы» деп айқын түрде көрсеткен болатын.

Біздің заманымыз – жаңа мүмкіндіктер мен жаңа идеялар, заманауи технологиялардың қарыштаған кезеңі. Бұл дегеніміз ендігі кезекте біздің еліміздің тағдыры біздің тағдырымызбен айқындалады. Елдің бәсекеге қабілеттілігі, әрбір азаматтың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік туғызатын қолайлы жағдайлардың жиынтығымен анықталады. Олардың әзірлік деңгейі, білімі мен жеке басының дамуы, ғылым мен технологияны ұтымды пайдалануы барлығы дерлік жастардың бәсекеге қабілеттілігін сипаттайды. Елбасы: «Жаңа құндылықтар жастардың жүрегіне тезірек жол табады» деген болатын. Ендеше жылдар бойы жасалынып келе жатқан өзгерістер мен заман ағымындағы технологиялар тікелей жастарға арналады және жастар өмірінде маңызы зор. Сондықтан мен заманауи технологиялардың жастар өміріндегі орнына тоқталғанды жөн көрдім.

Жалпыауқымды және ғылыми техникалық прогресс үрдісі, әсіресе жаңа ақпараттық және телекоммуникация технологиялардың дамуы бірегей мүмкіндіктер ұсынады. Бүгінде әлемде он-он бес жыл бұрын



елестете алмаған өте көп заманауи технологиялар пайда болды. Бұл электрондық медицина және ғылымның барлық салаларындағы гаджеттер, смартфондар, планшеттер, бизнес, құрылыс. Бұл технологиялардың ешқайсысыда Қазақстанды айналып өткен емес. Әр уақытта да өзгерістерден қалыс қалмай дамып келеміз. Мәселен, жиырма жыл бұрын адамдар аурулардан көп қайтыс болатын, ал қазір дамыған медицина арқылы көптеген мүмкіндіктерге қол жеткіздік. Заманауи технологиялар әрқайсысымыздың айналамызда. Мысалы, компьютер, телефон, телевизор, кір жуғыш машина т.б. Ал бизнесте бұл жаңалықтар мүлде басқа сатыда. Әрбір 2-3 ай сайын әлемге әйгілі корпорация ретінде Samsung, Apple, Nokia, Microsoft, Sony және де көптеген жаңа анағұрлым күрделі және көп функциялы өнімдер шығып тұрады. Дегенменде, барлық заманауи технологиялардың үлкен пайдасы және үлкен зияны болады. Соның ішінде қазір ең озық қарыштап тұрған технология-компьютер және интернет желісі.

Интернеттің озық қолданушылары, үлкен мүмкіншіліктерді жүзеге асырушылары жастар болғандықтан, жастар өміріндегі маңызына тоқтала кетейік. Қазіргі кезде заманауи технология жастар өміріне берік еніп, жыл сайын сұранысы артып келеді. Ия рас қазір барлығымыз үшін ең тиімді тұстары жұмысты мейлінше оңайлатып, өмірімізді жеңілдендіреді. Мысалы қашықтықтан онлайн оқу, қалаған тілдеріңді меңгеру, әлемде болып жатқан соңғы жаңалықтар мен ақпараттарды естіп-көру, электронды кітаптар оқу, алыс-жақынды достарың мен туыстарың мен ара-қатынаста болу, жарнамалау немесе қалаған затымызға тапсырыс беру, білім-ғылымдада басқа мемлекет жастарымен қарым-қатынас орнату, көптеген шетелдік гранттарға қол жеткізу, ой-сананы кеңейтуге, кәсіптік, бизнестік тәжірибе алмастыруға болады.

Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының 4 негізгі бағыты:

- Бірінші – ауыл-аймақты кең жолақты интернетпен қамтамасыз етіп, еліміздің транзиттік мүмкіндіктерін арттыру.

- Екінші – экономиканың салаларына (көлік, логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығы және электронды сауда) цифрлы технологияны енгізу.

- Үшіншісі – мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру.

- Төртінші – IT мамандарды даярлау. Роботтандыру мен интернет өндірістік компанияларды модернизациялаудың негізіне айналады.

Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын іске асыру, мақсатқа қол жеткізу дамудың 2 бағыты бойынша жүруді білдіреді: «Қазіргі экономиканы цифрландыру», «Болашақтың цифрлық индустриясын құру».

ОЛ ҮШІН:

- адами капиталды дамыту деңгейін көтеру,
- инновациялық даму институттарын құру,
- цифрлық экожүйені қарқынды орнықтылықты қамтамасыз ету,

елдің цифрлық трансформациялауды іске қосу.

Бағдарламаны іске асырудың бес негізгі бағыты:

1. «Экономика салаларын цифрландыру» - еңбек өнімділігін арттыруға және капиталдандырудың өсуіне алып келетін озық технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, Қазақстан Республикасы экономикасының дәстүрлі салаларын түрлендіру бағыты.

2. «Цифрлық мемлекетке көшу» - қажеттіліктерін күні бұрын біліп халық пен бизнеске қызмет көрсету инфрақұрылымы ретінде мемлекеттің функцияларын түрлендіру бағыты.

3. «Цифрлық Жібек жолын іске асыру» - ішкі контур үшін де, Қазақстан Республикасының транзиттік әлеуетін іске асыру үшін деректерді берудің, сақтаудың және өңдеудің жылдамдығы жоғары және қорғалған инфрақұрылымын дамыту бағыты.

4. «Адами капиталды дамыту» - жаңа жағдайға - білім экономикасына көшуді қамтамасыз ету үшін креативті қоғам деп аталатынды құруды қамтитын түрлендіру бағыты.

5. «Инновациялық экожүйені құру» - бизнес, ғылыми сала және мемлекет арасындағы орнықты көлденең байланыстармен технологиялық кәсіпкерлік пен инновацияны дамыту үшін жағдай жасау бағыты. Мемлекет инновацияларды өндіріске шығаруға, бейімдеуге және енгізуге қабілетті экожүйе катализаторы ретінде әрекет етеді.

Көрсетілген бес бағыттың шеңберінде 17 бастама мен 100-ден астам іс-шара қалыптастырылды, оларды іске асырудан түсетін қайтарылымды алдағы жылдардың ішінде айқын көруге болады, сондай-ақ болашақ экономикасының жаңа саласы ретінде цифрлық секторды қалыптастыруға негіз болатын іс-шаралардың негізгі нәтижесін келесі онжылдықтан байқауға болады. Бағдарламаны іске асыру республикалық бюджет қаражатынан 141 млрд. теңге көлемінде қаржыландыруды тартуды болжайды. Сондай-ақ квазимемлекеттік сектор субъектілерінен 169 млрд. теңге қаражат тартылады деп күтілуде [1,456].

Қазіргі таңда хирургиялық ота жасау жаңа технологиялармен жүзеге асады, онлайн режимде шетелдік білікті мамандардың кеңесін алуға мүмкіндік жасалған.

Қазақстан халқына жолдауында денсаулық сақтау ұйымдарының



жаңартылуына, ауруханаларға жөндеу жұмыстарын жүргізуге, олардың заманауи құралдармен жабдықталуына, білікті мамандар даярлауға ерекше мән беріп отыр.

#### Медицинадағы жаңа технологиялар

Бүгінде биоинжиниринг пен нанотехнология үлкен қарқынмен дамып, медицинадағы қызмет көрсетудің сапасы мен мүмкіндіктері артып келеді.

Мысалы, отандық Alatau Robotics компаниясы әртүрлі апаттан жәбір көрген, инсульт немесе жүрек талмасынан уақытша сал болып қалғандарға қайта қалыпқа келуге көмектесетін медициналық экзоқаңқа жасаумен айналысады. Компанияның нарыққа шыққанына 2 жылдан асыпты.

Қазіргі таңда автономды немесе санасы жасанды роботтарды әртүрлі салада қолданып жатыр, әртүрлі аурудан немесе жол апатының кесірінен зақымданған адамның қимыл-қозғалысына жауапты жүйке нейрондарын қалпына келтіру үшін оған жиі қозғалып, жүріп-тұруға тырысу керек.

Медициналық экзоқаңқаның алғашқы коммерциялық нұсқасы 1,5 жылдан кейін шығарылмақ. Оның салмағы 15 келіден аспауы тиіс. Ал қаңқаның бағасы 20 мың \$ АҚШ долларын құрады.

Ал мұндай жағдайда осы құрастырған медициналық экзоқаңқа ондай адамға таптырмайтын құралға айналады. Ал қаржыландыруды Tech Garden акселераторынан алып отыр. Медициналық экзоқаңқаның 4 прототипі жасалыпты. Кейінгі нұсқа бұрынғыларына қарағанда әлдеқайда жеңіл әрі ыңғайлы болуы тиіс. Дәрігерлердің айтуынша, ота жасатқан кез келген науқас денесінің қозғалысын қайта қалпына келтіру үшін экзоқаңқаның көмегімен 2 апта жүріп-тұруы тиіс. Экзоқаңқа науқастың белі мен аяқтарына бекітіліп, жүргенде аяқтағы бұлшықеттер мен бел омыртқаға салмақ түсіртпейді.

Қазақстан азаматтарының жартысына электронды денсаулық төлқұжаты берілді. Қазіргі уақытта Қазақстанның 10 млн азаматында электронды денсаулық төлқұжаты бар. 2020 жылға дейін елдің барлығы азаматы аталмық төлқұжаттың иесі атанбақ.

#### «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының негізгі мақсаты

– Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыру.

Оның экономикаға әсері: Өнеркәсіптік өндірістің автоматизациясы өндірістік шығындарды қысқартуға, тауардың өзіндік құнын төмендетуге, сондай-ақ еңбек өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Ірі IT-жобаларды жасау және оларды қоғам өмірі мен бизнестің түрлі салаларына енгізу арқылы экономиканың жаңа салаларын дамытады.

Электронды коммерцияны дамыту тауарлар мен қызметтер ассортиментін дамытады, оларды қолжетімді етеді, сонымен қатар өз тауарларымызды әлемдік нарықта сатуға, сатып алуға мүмкіндік береді.

Сонымен қызмет көрсету саласындағы басты артықшылықтары:

- Уақытты үнемдеу.
- Білім беру саласында қызметтер сапасын арттыру.
- Денсаулық сақтау саласында қызметтер сапасын арттыру.
- Халықтың өмір сапасын арттыру.

«Ақылды қалалар» технологиялары азаматтардың өздерін қауіпсіз сезінуге, жайлылықта өмір сүруге және смартфондағы қосымшалар арқылы өзіне қажетті ақпаратты жылдам әрі оңай алуға көмектеседі.

Мемлекеттік басқару тиімділігін қамтамасыз ету. Цифрлік технологияларды пайдалану мемлекет пен қоғам арасында келесі сұраныстарды қанағаттандыруға бағытталған: тиімділік, ашықтық, кәсібилік, экономика саласын цифрландыруды қарастырайық.

Бұл бағыт өз кезегінде 5 міндеттен тұрады:

- Өнеркәсіп және электрэнергетикасын цифрландыру;
- Көлік және логистиканы цифрландыру;
- Ауыл шаруашылығын цифрландыру, электронды сауданы дамыту;
- Қаржылық технологияларды және қолма-қол ақшасыз есеп айырысу.
- Навигациялық жүйелер – жаңа құралдар пайда болып, ең ұтымды бағыттарды таңдау мүмкіндігі туындады.

Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар – ұлтымызды, яғни барша қазақстандықтарды ХХІ ғасырдың талаптарына даярлаудың қамын жейміз.[2, 216].

Жастардың қолынан барлығы келеді. Сондықтанда мемлекетіміз ұлтжанды, білімді жастары болып, елдердің көш басында жүгіміз келсе, уақытымызды қажетсіз қалта телефонына қарауға салмай, маңызды істерге жұмылдыруымыз қажет. Заман көшінен қалмай, алға қарай ұмтылу жауапкершілігін сезуіміз керек. Дегенмен, Елбасымыздың биылғы Жолдауындағы «Индустрияландыру жаңа технологияларды енгізудің көшбасшысына айналуы тиіс» делінген бір міндетінде көрсеткендей, жаңа технологияларды енгізу бұл экономикамыздың

қарыштап дамуына жол ашатыны сөзсіз. Тәуелсіздігіміздің 27 жылында еліміздің қарқынды дамуы осы заманауи технологияның үздіксіз дамуынан. Жаһандану кезеңінде бұл жастардың озық техниканы, электрониканы меңгере отырып, Елбасы айтқандай, жасқанбай алға ұмтылуға сенім береді. Оған қажырлы еңбек, үлкен құлшыныс керек.

Осы мақсаттарды іске асыру үшін бейінделген заңнама, бизнесті, білім мен ғылымды қолдау шаралары, бизнесті жүргізу рәсімдерін жеңілдету, мемлекетпен өзара әрекеттесу кезінде транзакциялық шығындарды қысқарту түрінде қолдау инфрақұрылымы жасалынатын болады.

Электрондық үкімет - Мемлекет ақпараттандырудың алдыңғы кезеңінде мемлекеттік қызметтерді көрсетуге араласатын мемлекеттік органдардың базалық инфрақұрылымы мен ақпараттық жүйелері түрінде Қазақстан Республикасының «Электрондық Үкіметін» құрды. 2017 жылдың шілдесінде 740-тан астам қызмет пен сервис электрондық нысанға көшірілді, 83 мобильдік қызмет іске асырылды.

Білім беру жүйесіндегі Цифрлы Қазақстан: мәселелер, даму болашағы қандай деген сұраққа келсек, адамзат тарихы түрлі даму сатыларынан өтіп бүгінгі күнге жетті, қазіргі таңда өркендеген жаңа өндірістік төңкеріс дәуірінде өмір сүреміз. Жан-жағымызға қарасақ, бірінен-бірі асып түсуге ұмтылған елдерді көреміз, цифрлы технологиялар әлемінде күнделікті сұраныста болмасаң, дамыған елдер көлеңкесінде қалатының анық, сондықтан бәсекелестік бүгінгі күннің негізгі мәселесіне айналды.

2017 жылдың қыркүйегінде тіркелген бірегей пайдаланушылардың саны 6,6 миллион адамнан асты, 349 халыққа қызмет көрсету орталығы жұмыс істейді. Электрондық үкіметтің веб-порталында Ашық үкімет алаңы құрылды, «ашық деректер» порталында 2376 деректер жиынтығы орналыстырылды, 17 132 нормативтік құқықтық актілер жобалары мен заң жобаларының тұжырымдамалары талқыланды, 14 928 бюджеттік құжат жарияланды.

Біріншіден – барлық қоғам мен азаматтардың бірегей мықты жалпықазақстандық азаматтық қоғам орнату мұратына жетуіміз керек деген айнымас мақсат жолында жұмылуы және осы идеяны саналы сезінуі.

Екіншіден, жалпықазақстандық азаматтық қоғамды ұлттық құндылықтар мен мемлекеттік тілге деген құрмет негізінде құру.

Үшіншіден, жалпы қазақстандық азаматтық қоғамды құруда интеллектуалды әлеуеті жоғары жас ұрпақты тәрбилеу және соған жағдай туғызу мәселелері.

Төртіншіден, жалпы қазақстандық азаматтық қоғамның «Мәңгілік ел» аталатын өркениеттік құбылысқа ұласуы үшін мемлекеттік тілде ұлт мүддесіне қызмет ететін төл философиялық жүйені қалыптастыру міндеті.

Сонымен біз бүгінгі таңда мемлекетіміздің әлемдік қауымдастыққа еңсесін тік ұстап барып қосылғанын және осы қауымдастықта мәртебесінің күн санап өсіп келе жатқанын мақтан етеміз.

Әлем өзгерісте. Өмір өзгеруде. Бүгінгі тарихи уақыт пен әлеуметтік кеңістік тек өзгергіштігімен ғана емес, ал динамизмімен, интенсивтігімен, қарама-қайшылығымен, түрлі-түсті мозаикалығымен және толып жатқан басқа сипаттарымен де ерекшеленеді. Бүгінгі болмыстың шындығына сай болып, оны тану, бейнелеу, түсіну, тіпті оны өзгерту үшін мемлекетіміздің даму философиясы мен халқымыздың дүниетанымы осы күрделі дүниенің қадамына сәйкес икемді және қарқынды болуы керек. Әлемдегі бүгінгі Қазақстанның табыстарға жетуінің қайнар көзі – халқымыздың жаңаша пайымдауын, дүниеге жаңа көзқарастарын қалыптастыру. Ескі стереотиптерді, ескіше ойлау шаблондарын өзгертпей жаңа рухани дамыған Қазақстан құру мүмкін емес. Сондықтан жаңа қоршаған ақиқатқа, жаңа қоғамға лайықты Қазақстан халқын қалыптастыру, мемлекеттік бағдарламаларды халыққа жеткізу және талқылау. Бәсекелестік тек өзге елдерде қалыптасқан үдеріс емес, қазіргі таңда Қазақстанда да белең алып қалыптасқан.

Қазақстан өз тәуелсіздігін алғаннан бері, 1991 жылдан 2018 жылға дейін тұп-тура 27 жыл өтті. Осындай аз уақытқа қарамастан, еліміз дамыған 50 елдің қатарына еніп, ендігі кезекте дамыған 30 елдің қатарына кіруді мақсат етіп отыр. Мақсатқа жету жолында елбасымыз жыл сайын жолдаулар жолдап, газет-журнал беттеріндегі мақалаларында елімізге мақсатқа жету жолындағы бағыттарымызды айқындап береді. **Елбасымыз** ХХІ ғасырдағы ұлттық сана туралы 1-бөлімінде негізгі 6 бағытты ұсынады. Оның ішінде ең негізгі бағыт-бәсекелестік. Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алатыны баршамызға мәлім. Елбасымыз «Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін»- дегендей, болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы

керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында [3,146].

#### ӘДЕБИЕТ

1 Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. 2017. 12 сәуір.

2 Назарбаев Н. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамуыдың жаңа мүмкіндіктері // Экономика. 2018. 11 қаңтар. №2 (540).

3 Назарбаев Н. Тәуелсіздік дәуірі. – Астана, 2017. – 508 б.

#### ПРОГРАММА «ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН» И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОЛИТИКЕ ПЕРВОГО ПРЕЗИДЕНТА

Джекебаева М.А.<sup>1</sup>, Досжанова А.И.<sup>2</sup>

<sup>1</sup>к.филос.н., доцент

КазУМОиМЯ имени Абылай хана,

<sup>2</sup>ст.преп., магистрКазУМОиМЯ имени Абылай хана,  
Алматы, Казахстан

В статье авторы анализируют роль прогрессивного роста развития современных технологий и их значимость в жизни молодежи на основе Послания Первого Президента. Программы «Цифровой Казахстан», «Трехязычное образование», «Культурное и межконфессиональное согласие» – залог и обеспечение будущего научно-информированного поколения XXI века.

В статье дается разностороннее описание 4 основных направлений программы «Цифровой Казахстан», и также 5 направлений для осуществления этой программы (Цифровизация экономических отраслей, переход к Цифровому государству, осуществление программ «Цифровой Шелковый путь», «Развитие человеческого капитала», «Формирование инновационной экосистемы»). Оцениваются признаки новых возможностей и идей современных технологий в обществе, науке, аграрной промышленности, медицине.

**Ключевые слова:** Техника, молодежь, интернет, смартфон, планшет, компьютер, глобализация.

*Статья поступила 22.09.2019*

**II Бөлім. АЙМАҚТАНУ БОЙЫНША ЗЕРТТЕУЛЕР**  
**Раздел II. ИССЛЕДОВАНИЯ ПО РЕГИОНОВЕДЕНИЮ**  
**II Part. REGIONAL STUDIES RESEARCH**

---

**THE SPIRITUALS VALUES OF THE GREAT STEPPE COUNTRY**

**Nurmuratov S.E.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Deputy Director of the Institute  
Philosophy, Political Science, Religious Studies KN MON RK  
Almaty, Kazakhstan

It is analyzed in the scientific article the specific features of medieval Turkic spiritual world. The priorities in spiritual values of Turkic East are showed on the example of Rabguzi creative works. It is revealed in the article the ontological basis of spirituality and is defined its meaning for development of human individuality.

**Key words:** spirituality, spirituals values, Great Steppe

ӘӨЖ 327.33

ҒТАМІІ 02.51

**ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІНІҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ**

**Нұрмұратов С.Е.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>филос.ғ.д., профессор  
ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану  
институты директорының орынбасары,  
Алматы, Қазақстан Республикасы, s.nurmuratov@mail.ru

Ғылыми мақалада ежелгі түркілік рухани кеңістіктен қазіргі тарихи кезеңге дейінгі халықтың әлемді рухани құндылықтарының өзіндік ерекшеліктері ғылыми талдаудан өткізілді. Ұлы Даланың рухани тәжірибесі мысалында түркілік Шығыстың және қазақи болмыстың басымдық танытатын рухани құндылықтары көрсетілген. Жұмыста руханилықтың терең онтологиялық негіздері айқындалған және оның адам даралылығын қалыптастырудағы терең маңызы анықталған.

**Тірек сөздер:** адам, әлем, болмыс, қоғам, құндылықтар, руханилық.

Кез келген елдің мәдениетінің тарихи қалыптасуы барысында әмбебап және жүйелі сипаттағы құбылыстар көрініс береді. Оның рухани әлемінің жаңғыруы, кешенді түрде өзгеруі – зайырлы мемлекеттің пәрменді дамуының негізі. Ол негізінен кезеңдеп, эволюциялық жолмен жүзеге асуы тиіс. «Қазіргі таңда елімізде қолға алынып, жүргізіліп жатқан әлеуметтік, экономикалық және саяси реформалардың бағыты руханияттың эволюциясымен сәйкес келеді ме, әлде алшақтық байқала ма?» деген сауал туындайды. Жалпы рухани жаңғырудың маңызды бөлігі – еліміздің егемендікпен дамып отырған үдерістерінен туындайтын оның рухани, идеологиялық және



дүниетанымдық негіздері екені анық. Бұл жерде қоғамдағы түбегейлі өзгерістер бағытында қауымдастыққа пәрменді қадамдар жасауға «Қара сөздерде» айтылған ұлы Абайдың даналық ойлары бізге идеялық, дүниетанымдық бағдар болар еді [1].

Рухани кемелдену сиқырдың көмегімен орындалатын нәрсе емес. Ол адамдардың жасампаздығының, оңды белсенділігінің нәтижесі. Жекелеген азаматтардың талпынысы қоғамдағы рухани тулеуге, рухани дамуға аздық етеді. Бұқаралық санадағы қозғалыстар өте маңызды. Сондықтан әлеуметте орын алатын әлеуметтік психологиялық таптаурындарды үнемі бұқаралық сана деңгейінде жеңіп отыру да маңызды екенін атап өту керек [2].

Қазақстанның Тұңғыш Президентінің «Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар» бағдарламалық мақаласының негізгі тұжырымдамасының өзіндік жалғасы болып табылатын, өткен жылы жарық көрген соңғы мақаласы «Ұлы даланың жеті қыры» деп аталып, халық мәдениетінің сан түрлі бағытта өрбігенін көрсетеді. «Біздің жеріміз материалдық мәдениеттің көптеген дүниелерінің пайда болған орны, бастау бұлағы десек, асыра айтқандық емес», – деп ол орынды тұжырымдайды [3].

Қазақстанның қазіргі кезеңдегі рухани жаңғыруына байланысты философиялық рефлексия бізді өткеннің құндылықтық-мағыналық бастауларына жетелеп қана қоймайды, сонымен қатар қазіргі дүние мен болашақ туралы ойлануға мәжбүрлейді. Еліміздің рухани жаңғыруының жолдары мен механизмдерін іздену жағдайында біздің философиялық-зияткерлік өткеніміз бен қоғамдық сананың қазіргі нақты дүниесімен сабақтастығы мен байланысы өзекті және стратегиялық маңызды.

Біздің еліміздің зияткерлік күшімен өткен жылдары қазақ халқының руханиятының қалыптасуы мен дамуының тарихи-философиялық және этномәдени аспектілерін тереңдете зерделеу жүзеге асырылды [4], сонымен қатар қазақ философиясының тарихына арналған іргелі жұмыстардың бірегей бес томдық топтамасы жасалды (2012-2017жж.) [5]. Жоғарыда аталған іргелі зерттеулерде мәдениет аралық қазақ философиясының қалыптасуы мен дамуы мәселесі бойынша телриялық және әдіснамалық әзірлемелер біртұтастанған сипатта жүйелендірілді. Осы дерек ежелгі дәуірден қазіргі кезеңге дейінгі қазақ философиялық ойының тарихының өзекті мәселелерін зерттеу мен зерделеудегі елеулі оқиға болып табылады. Сондықтан, жоба орындаушыларының бұл ғылыми әзірлемелері қазақстандық қоғамның рухани жаңғыруы мәселесі деңгейіне шығатын қазақ философиясының тарихын жүйелі және инновациялық тұрғыда әрі

қарай қарастыру үшін нақты негіздеме болады.

Тәуелсіздіктің соңғы жылдарында ұлттық философиясы шын мәнінде елдің рухани қайта өрлеуінің көрінісіне айналды. «Мәдени мұра» (2004-2011 жж.) мемлекеттік бағдарламасы бойынша «Қазақ халқының философиялық мұрасына» арналған 20 томдық топтама дайындалып, баспадан жарық көрді [6]. Сонымен қатар, қазақстандық философтардың еңбектерінде, әсіресе М.С.Орынбековтің «Предфилософия протоказахов» [7], Ә.Н.Нысанбаевтың «Қазақстандағы ислам философиясының қалыптасуы» [8], О.А.Сегізбаевтың «История казахской философии: От первых архаичных представлений древних до философии развитых форм первой половины XX столетия» [9], Ғ.Есімнің «Хакім Абай» [10] және «Шәкәрім даналығы» [11], Ж.М.Әбділдиннің «Казахская общественная мысль – часть духовной истории мира» [12], Т.Бурбаевтың «Ұлт менталитеті» [13] және Г.Г. Барлыбаеваның «Эволюция этических идей в казахской философии» [14] еңбектерінде алдыңғы қатардағы және белгілі әлемдік философиялық жүйелермен үндес келетін ұлттық философияның ерекше еуразиялық қырлары мен тамырлары бар екендігі көрсетілген. Сонымен, ұлттық философияның тарихы халық руханиятының имманентті тарихы болып табылатындығын тұжырымдауға болады.

Ұлттық мәдениетімізге қатысты қоғамдағы стратегиялық идеяларды насихаттауға арналған мемлекетіміздің әртүрлі аймақтарында орталықтар ашылды, осы бағытта жүйелі жұмыстар бұрын да атқарылып келгенін атап өткен жөн. Міне, осы географиялық және мәдени мағынадағы Еуразиялық кеңістіктегі бүкіл дүниені тереңдеп түсіну мен рухани игеру өте жақын ұғымдар болып табылады. Жалпы Шығыс халықтарының, оның ішінде түркілік сипаттағы философиялық ойды, яғни философия тарихына қазіргі заман тұрғысынан көз жібере отырып, оның тарихи сабақтастық пен мұралау принциптеріне сүйенетін негізгі бағдарын айқындай аламыз. Өйткені дәстүрді барынша қастерлеген өткен тарихымызда әрбір рухани мәнділігі бар құбылысты қадірлеу, оны барынша объективті түрде пайымдау, халықтың болашағына сәйкес келетін парықта зерделеу белең алып келгеніне тәнтіміз. Осы тұрғыдан алғанда тарихта көрнекті орны бар өркениетімізге, тарихи тұлғаларымызға объективті қатынасымызды тереңнен орнатудың уақыты жетті.

Өз тарихымызды биік деңгейде құрметтеуді қазірден бастап дұрыстап үйренбесек, өткен тарихи процестердегі қордаланған рухани байлық тиісті бағасын алудан алыстап кетуі де мүмкін. Міне, осы қауіпті сейілту үшін қазіргі кезеңде ұлттық мәдени мұраларымызды

жинақтауға және оларды жан-жақты философиялық зерделеуден өткізуімізге мүмкіндік ашылды. Орхон жазбаларының мәтінімен, Қорқыт ата кітабының мазмұнымен, «Оғызнама», «Махаббатнама», «Кодекс куманикус» сияқты туындылардың жалпы сипатымен тереңірек таныса отырып, сонымен қатар түркі әлеміне әйгілі болған Махмұд Қашқари, Жүсіп Баласағұн, Рабғузи, Құтып, Хұсам Кәтиб, Сәйф Сарай, Ахмет Иүгінеки және Қожа Ахмет Ясауи есімдерін әйгілей түсіп түркілік ортағасырлық дүниетанымның аясында туындаған даналық үлгілердің маңыздылығы зор екеніне көзіміз жетті.

Ал осы рухани мұраны игерудің жас ұрпақ үшін орны жылдар өткен сайын ұлғая түсетіні белгілі. Бұл іс-әрекеттердің оң нәтижелері еліміздің келешегінде байқала түсері анық. Өркениеттер қаншама дүние өзгерсе де, әртүрлі саяси режимдер орнын ауыстырса да нағыз рухани тереңдігі бар дүниелер өз күшін әлеумет үшін, руханият үшін сақтай алатынына сенімдіміз. Себебі әрбір халықтың тарихын тұтастандырып тұратын рухани күштер болады. Міне, сол күштердің біршамасы адамзат тарихында түркі даласында қалыптасқанын атап өте аламыз.

1. Түркі тілді халықтар Еуразиялық кеңістікте өмір сүрген тарихи кезеңде түркілік көшпенділер қауымдастығында мұсылмандық дүниетанымның бірте-бірте іргетасы нығая түскені белгілі. Сондықтан ойшылдардың дүниетанымдық жүйелерінде түркілік әлемді түсінудің үлгілерімен қатар ислам алып келген діни көзқарастың қағидалары тоғысады. Дегенмен, түркі ойшылдарының басымдық танытатын философиялық ойының бастапқы бағдары халықтың тарихи діліндегі этикалық негіздерге арқа сүйейді деген пікірді шешімді түрде айта аламыз.

2. Түркілік ортағасырлардағы ойшылдардың дүниеге көзқарасын, өмір салтын ерекше рухани болмысқа, шығыстық практикаға жатқызуға болады. Рухани құндылықтардың ортағасырлық түркілік этникалық кеңістікке кеңірек таралуына жоғарыда келтірілген данағөй ойшылдар адал еңбек еткенін байқаймыз. Олар өздерінің ағартушылық бағдардағы ілімдерін білімділік, қайырымдылық идеяларына арқа сүйей отырып қалыптастыруға тырысады. Түркі ойшылдарының рухани құндылықтар әлемінде біліммен қоса әділеттілік, сабырлылық, адалдылық, қанағатшылдық сияқты адами дамудың іргелі негіздері мен руханилықтың озық үлгілерін байқаймыз.

3. Ойшылдар дүниетанымы терең экзистенциалді сипатта көрініс береді және олардың негізінен көтерген мәселелері жақсылық пен жамандық, өмір мен өлім, тіршіліктің өтпелі қасиеттерін түсіну төңірегіне топтасқан. Адам кәдуілгі өміріндегі өтпелі шақтар көбінесе

о дүниедегі мәңгі рухтық өмірге жалғасатынына сенімді. Бірақ осы дүниенің әрбір күнін босқа өткізбей, адам жақсылық жасаумен айналысып, тіршілікте Ақиқатқа қарай ұмтылу қажеттігін даналар әрбір пендеге ескертуге ұмтылады.

Сонымен түркі даласының ойшылдарының дүниетанымындағы ұқсас келетін тұстарды іздесек, онда этикалық қалыптардың, принциптердің бәріне де іргетас болғанын және гуманистік құндылықтардың басымдық танытқанын атап өте аламыз. Міне, сондықтан сонау түркі әлемінде қалыптасқан дүниелер мәдени, рухани сабақтастық арқылы қазіргі заманға дейін жетіп отырғаны байқалады. Соны жете игеру және дамыту философиялық ізденістер тұрғысынан тоқталмауы тиіс.

Адамның табиғатын түсінудің өзі бір керемет дүние екенін түркі дәуірінің ойшылдары жақсы түсінгенге ұқсайды. Ал адамның бойындағы нәпсіге, яғни табиғи қажеттіліктерге, инстинктік құрылымдарға қарай бейімділік белгілі бір қалыптан артып кеткен жағдайда ол өзімшілдіктің тұрпайы кейпіне енеді. Адам табиғи мүдделерін қанағаттандыру мақсатын жүзеге асыру жолында жүріп рухани құлдыраудың сүрлеуіне қалай түсіп кеткенін байқамайды. Сөйтіп, ол өзінің іс-әрекеттерінің өзгеге де, өзіне де жамандық әкелгенін соңынан ғана сезеді.

Түркі және қазақ ойшылдары сан ғасырлар бойғы білдіріп келген даналықтың үлгілері өз замандастары ғана емес, өзінен кейінгі талай ұрпаққа нағыз адамгершіліктің сипаты іспетті болғанына күмәнданбаймыз және оның философиялық мәнін аша түсуге үлес қосқанда жөнді іс деп есептейміз. Өйткені, талай даналық пен руханилықтың үлгілері түркілік тарихымыздың және қазақтың өткен тарих жолдарының кейбір ашылмаған беттерінде жатуы мүмкін.

Әрине, Ұлы Дала ойшылдарының жарық көрмеген шығармалары жарыққа шығып, халқымыздың рухани дүниесін байыта түсе береріне сенімдіміз. Сол мақсаттағы табысты әрекеттер болашақ ғылыми зерттеулердің үлесінде. Бұл түркі тілді халықтардың тарихи зияткерлік күшін, руханиятын біріктіруіне тәуелді іс болып табылады. Бұл бірігуден әлем философиясы мен мәдениеті, тұтастай алғандағы адамзат руханияты игілігін көреді деген ойдамыз. Соңғы уақытта еліміздің саясаткерлері осы мәселені барынша өзектендіруде.

Соңғы уақытта шетелдерде бірнеше рет жарық көрген, студент жастары арасында кең тараған гуманитарлық салалардың оқулықтары қазақ тіліне аударылып жатыр. Қазірдің өзінде 100 оқулықты жартысына жуығы аударылып үлгерді. Ол оқулықтардың көтерген негізгі құндылықтары мен теориялық бағдарлары батыстық менталитеттен,

өмір сүру салтынан туындайды. Сондықтан оларды қабылдау кезегінде сыни електен өткізіп отыру да қажет. Мәселен, қазіргі заманның жетекші философтардың қатарындағы Жан Бодриардың өзі батыстық құндылықтардың қаншалықты прогрессивті екенін төмендегідей тұжырымдармен сипаттайды: «Демократия обладает бо́льшим запасом возможностей авторкоррекции, самоналадки. Но, сегодня, похоже, эти возможности истощились. Взять хотя бы систему народного представительства – посмотрите, во что превратилась в Америке. И у нас, во Франции, не лучше. Это не демократия, это издевательство. Права человека, свобода, декократия – все это превратилось в пародию. И очень мало шансов, что системы можно откорректировать»[15]. Сөйтіп, технологиялық, технократиялық дамудың бағдарларын, тұтынушы психологияның қажеттіктерін барлығынан жоғары алға қойған өркениетті елдер өздерінің базалық нұсқадағы рухани құндылықтарынан ажырай бастауда екенін мойындап отыр.

Виртуалды әлемнің құрсауындағы және оның құндылықтарын алға шығарған мәдениет өзінің түбегейлі рухани тіректерінен бірте-бірте айрылады. Жеке тұлға нақты күнделікті өмірде басқалармен өзара қарым-қатынастар, шығармашылықпен айналысуы арқылы толыққанды адам болып қалыптасады. Демек, қоғамның әр адамға қажетті деп аңсаған еркіндігі мен демократиялық ұстанымдары руханилықпен, тұлғалық жауапкершілікпен көмкеріліп отырылуы керек. Еркіндіктің нәтижесі тиімді болуы үшін азаматтар рухани дамуы жолында болып, өзінің руханият әлемін үнемі гүлдендіруге тырысуы шарт. Біздің еліміздегі ұлттық философиямыздың дамуы, мәдениетіміздің өрбуі осы рухани негіздерге арқа сүйенсе ғана өркениеттік болашағымыз жарқын болары анық.

#### ӘДЕБИЕТ

- 1 Құнанбаев А. Қара сөз. Поэмалары. – Алматы: Ел, 1993. – 272 б.
- 2 Nurmuratov S. Ethnische stereotypen und die problem der ethnischen kulturen // Analysen zur philosophie und kultur in Kasachstan.- 2014. –S. 53 – 60.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Ұлы даланың жеті қыры// Егемен Қазақстан. - 2018. - 21 қараша.
- 4 Қазақ руханияты: тарихи-философиялық және этномәдени негіздер. Ұжымдық монография/ З.К. Шәукенованың және С.Е.Нұрмұратовтың жалпы редакциялауымен. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФСДИ, 2013. – 375 с.
- 5 Қазақ философиясының тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) /З.К. Шәукенова мен С.Е. Нұрмұратовтың жалпы редакциялауымен. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФСДИ, 2016. – 392 с.

6 Қазақ халқының философиялық мұрасы. Қазақ ағартушыларының философиясы. Жиырма томдық. 10-том / Құрастырушылар Т.Х. Ғабитов, Г.Г. Барлыбаева. - Астана: Аударма, 2007. – 472 б.

7 Орынбеков М.С. Предфилософия протоказахов. – Алматы: Өлке, 1994. – 208 с.

8 Нысанбаев А.Н. Становление исламской философии в Казахстане. – Алматы: Институт философии и политологии МОН РК, 2000. – 67 с.

9 Сегизбаев О.А. История казахской философии. От первых архаичных представлений древних до философии развитых форм первой половины XX столетия: Учебник для вузов. – Алматы: Ғылым, 2001. – 456 с.

10 Есимов Г. Хаким Абай. – Алматы: Білім, 1995. – 192 с.

11 Есим Г. Мудрость Шакарима. – Алматы: Атамұра, 2008. – 344 с.

12 Абдильдин Ж.М. Казахская общественная мысль – часть духовной истории мира // Байтерек. – 2008. - № 5. – С. 35–41.

13 Бурбаев Т. Ұлт менталитеті. – Астана: Елорда, 2001. – 248 б.

14 Барлыбаева Г.Г. Эволюция этических идей в казахской философии. – Алматы: К-ИЦ ИФП КН МОН РК, 2011. – 216 с.

15 Архангельская Н. Меланхолический Ницше (интервью с Жаном Бодрийром) // Спектр развития. - 2002. - № 2. (4). – С.4.

## ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ СТРАНЫ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ

**Нурмуратов С.Е.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>заместитель директора института  
философии, политологии, религиоведении КН МОН РК  
Алматы, Казахстанs.nurmuratov@mail.ru

В научном докладе проанализированы некоторые глубинные особенности средневекового тюркского духовного освоения мира. На примере творчества великих Восточных мыслителей показаны приоритетные духовные ценности тюркского мира. В работе выявлено онтологическое основание духовности и определено ее значение для развития человеческой индивидуальности.

**Ключевые слова:** ценности, духовные ценности, Великая степь.

*Статья поступила 11.09.2019*

## REGION AND REGIONAL RESEARCH

**Karabaeva Z.M.<sup>1</sup>, Maulen A.B.<sup>2</sup>,**

<sup>1</sup>Cand.of His.Sc., Ablai Khan KazUIRandWL,  
Almaty, Kazakhstane-mail: karabaeva\_zapixan@mail.ru

<sup>2</sup>Master of Soc.Sc.,Ablai Khan KazUIRandWL,  
Almaty, Kazakhstan e-mail: aiganym.maulen1995@gmail.com

This article presents a scientifically significant aspect of regional studies as a science and various methods of its research. The history of regional studies was studied earlier, and a comprehensive study of regional studies as an educational discipline was also conducted.

**Keywords:** regional studies, region, history, regional methods, geography, geosystem, approach, scientific methodology, state, politics, geology, analysis.



ӘӨЖ 327.7: 327  
ҒТАМР 11.25

## АЙМАҚ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ЗЕРТТЕУ

Қарабаева З.М.<sup>1</sup>, Маулен А.Б.<sup>2</sup>,

<sup>1</sup>т.ғ.к., доцент Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,  
Алматы, Қазақстан, e-mail: karabaeva\_zarixan@mail.ru

<sup>2</sup>ә.ғ.м., Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,  
Алматы, Қазақстан, e-mail: aiganym.maulen1995@gmail.com

Бұл мақала аймақтану пәнінің ғылыми тұрғыдағы маңыздылығы мен аймақтық зерттеулердің сан түрлі әдістерін ұсынады. Аймақ ұғымының тарихына зерттеу жүргізілген. Аймақтануды зерттеудің кешенді сипаттамасы зерделенген.

**Тірек сөздер:** Аймақтану, аймақ, тарих, аймақтық әдістер, география, геосистема, тәсіл, ғылыми әдіснама, мемлекет, саясат, геология, анализ.

Қоғамның дамуы әрқашан да белгілі бір аумақпен байланысты болғандықтан оның дамуындағы аймақтық мәселелерді зерттеу қоғамды зерттеу сияқты үлкен маңызға ие. Аймақтық мәселелерді зерттеу күрделі ұғым: аймақтану ғылымын айтпас бұрын оған жалпылама түсініктеме бере кеткенді жөн көрдік. «Аймақ» деген ұғымдармен, қазіргі заманғы аймақтардың пайда болу тарихы, аймақтану үрдісінің даму кезеңдері, аймақтану және ғаламдану үрдістерімен тығыз байланысы т.б. [1].

Аймақ жалпылама мағынада өлке, облыс, мекен-жай, төңірек, айнала ұғымдарының, геологияда және саяси географияда “регион”, физикалық географияда ел, аудан сөзінің баламасы ретінде қолданылады. Аймақ сөзінің түсіндірмелері көп, ал бірегей ойдан шығатындай анықтама табу өте күрделі.

Аймақтану белгілі бір нақты ғылыми пән емес, оның ғылыми нәтижеге жету үшін, оның өзіндік кешенді әдістері жоқ. Ол ғылым ретінде жалпы ғылыми әдістердің белгілі бір қорын пайдаланады. Аймақ деп көлеміне қарамастан мемлекет ішіндегі белгілі бір аумақ, мемлекет немесе мемлекеттердің орналасқан аумағы аталуы мүмкін. Шетелдік аймақтанушы ғалымдар «аймақ» ұғымын өздерінің көзқарастарымен түсіндіреді. «Аймақ» және «аудан» ұғымдарын айқындаудағы түрлі көзқарастарды қарастыра отырып, америкалық профессорлар П. Джеймс және Дж. Мартин өздерінің күрделі зерттеулерінде «аймақ» ұғымына бірқатар біртектілігімен ерекшеленетін, бірақ нақты шекарасы болмайтын аумақтың біртұтас телімі деген анықтама береді [2].

Аймақтану ғылымының тарихына шолу жасасақ: Орталық пен шеткі аймақтардың арақатынасының қалыптасуының мың жылдық

тарихы бар. «Джун Гуо» терминін еске аларлық болсақ, ол-Қытайдың ана тіліндегі атауының аудармасы «Орталық мемлекет» (саяси нұсқасы- «Орталық империя»). Бұл сұрақтар тек қана Ежелгі Қытайда ғана емес, сонымен қатар Ежелгі Грекияда, Ежелгі Римде, ортағасырлық империяларда да қойылып, ой желегінен өткізілген. Осыған сәйкес тұжырымдамаларды ежелгі қытайдың фәлсафалық трактаттарынан, Тацит, Страбон, Н. Макиавели, Ф. Броделя және басқа да авторлардың жұмыстарында кездеседі. Вестфаль бейбіт шарты орнағаннан кейін (1648) және Францияда ұлттық мемлекеттердің құрылуы, Германия және басқа мемлекеттерде «абсолюттік монархиялық билікті» қалпына келтірді [3].

Бірінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін, аймақтық қатынастар, әлемдік саясатта бірінші орынды маңыздылыққа ие болды. Жаһандық соғыстардың қалыпты әдіспен жүргізілмеуі, осы фактордың ұлғаюымен байланысты болды. Бәрімізге белгілі, атом қаруын пайдаланған соғыста жеңгендер болмайды. Макромодельдеу негізінде: тарих, конфликтология, саяси жаһандану, геосаясаттану, аймақтық құрамдас бөлшектерінің бірнеше негізгі тұжырымдамалары осы сияқты ғылымдардың жетегінде құрылды. Саяси аймақтануды зерттеудің өзіндік амалдары бар: саяси-географиялық, саяси-тарихи, саяси-жүйелік, элитистік. Сонымен қатар басқа да сәйкестендірулер, мысалы, экономика-географиялық, тарихи-әлеуметтік, мәдени-элитистік. Аймақтанушылық мәселелермен сәйкестендіруде бұл мәселе мүлдем басқаша, бұл жерде көрсетілген амалдардың барлығы тармағынада емес, яғни қоғамның өмір сүру қабілеттілігінің бір жағын ғана зерттеуге бағытталған емес, басқа да салалардың арақатынасын талдауға бағытталған (экономикалық, саяси, әлеуметтік). Авторлардың тұжырымдамасы бойынша, орталық аймақтанушылық зерттеулердің ішінде басқа да аймақтық жүйелермен байланысы болуы үшін саяси парадигма болу керек.

Екінші мәселе американдық геосаяси мектебі шеңберінде, оның өкілдері: Р.Страус-Хюпе, Г.Уайджерт, В.Стефансон, Н.Спайкмен, О.Латимер және т.б. бұл амалға сәйкес аймақтардың өзара байланысын территориялық экспансияға негіздемей, аймақтың экономикалық, саяси, идеологиялық факторларына бақылауға негіздейді [4]. Мұндай бақылау орталық мемлекеттік билік тұрғысынан болуы мүмкін, сондай-ақ аймақтық деңгейдің қалыптасуы: біріншіден, негізгі Федерация субъектілерінің географиялық орналасуы, орталық немесе шеткі аймақтарда, екіншіден, негізгі назар мемлекеттегі аймақтардың

экономикалық потенциалы мен саяси маңыздылығының өзара тәуелділігіне аударылады, үшіншіден, аймақтық тенденциялардың экономикалық, географиялық факторлармен тиімді үйлесуімен байланыстырады.

Жүйелі анализ шеңберінде, кез келген аймақты жүйелі элементті, жүйелі функцияналды, жүйелі интегративті, жүйелі тарихи позициясы тұрғысынан қарастыруға болады. Синергетика (грекше *synergeia*-қауымдастық, одақ), ол әлеуметтік, биологиялық, техникалық және басқа да әртүрлі саладағы жүйелі үрдістердің қалыптасуын зерттейді. Әскери коалициялар мен ұйымдар (мысалы, НАТО т.б) бұл одаққа кірмейтін мемлекеттерге қарағанда тиімді әрекетке қабілетті ұйымдар. Еуропалық Одақ жаһандық саяси кеңістікте маңызды, басты ұйымдардың бірі [5].

Аймақтық зерттеу әр түрлі салаларда жүргізіледі, «әдіс» (грекше «жол арасынан») Термин сөз барысында жүйеленген жолда белгілі бір мақсатқа жету үшін, тапсырманы орындау үшін, ақиқатқа жетудің тәсілі ретінде түсіндіріледі. Кез келген ғылыми зерттеу-белгілі бір нәтижені алу, нақты бір ғылыми тапсырманың шешімін табуды көздейді.

Аймақтық процесті зерттеу барысында геосистема деңгейін екіге бөлеміз жоғары және төменгі: бірінші категорияға жататыны жоғары ұлттық қалыптасулар, егеменді елдер, екінші категорияға аймақтық бірыңғайлық, оның құрамына енетін муниципалдық қалыптасу. Егер аймақ Федерацияның біріккен бірнеше субъектілері ретінде қарастырылса, геосаяси құрылымда тағы бір жүйені бөлуге болады: трансаймақтық қалыптасу-мемлекет-аймақ-Федерацияның субъектісі-муниципалды қалыптасу.

Аймақтануды зерттеудің ерекше маңыздылығын атап өтетін болсақ, оның басты міндеті әртүрлі дәрежедегі аймақтардың тұтастай, кешенді сипаттамасын жасау. Оны жасауда негізінен философия, математика, логика, тарих, география, әлеуметтану, саясаттану сияқты ғылымдардың әдісін қолданады. Осылардың барлығын топтастырып, аймақтану кешенді, барлық ғылымды қамтитын өзіндік зерттеу әдісін қалыптастырады. Аймақтануды қамтитын жаңа білімдерді алу үшін, негізінен қоғамдық әдістерді қолданады. Аймақтану басқа ғылымдармен байланысу арқылы ғылыми арнайы тұжырымдық база қалыптастырады. Аймақтану әдістері - аймақтану ғылым ретінде жалпы ғылыми әдістердің белгілі бір қорын пайдаланады.

Жалпы философиялық әдісте аймақтық мәселелерді қарастырғанда диалектикалық негізгі заңдар мен категориялар,

сандық, сапалық, құрамдық, қарама-қайшылық қатынастарды сипаттайды. Жалпы философиялық мәселелер шеңберінде, идеалистік, материалистік, дуалистік принциптерді қолдану аймақтық шынайылылықты көрсетеді. *Тарихи тәсіл* саяси құбылыстарды мерзімі жағынан дәйекті, заманына қарай, бұрынғы, қазіргі және болашақтың байланысын айқындай отырып қарастырады. Ол әр түрлі саяси оқиғаларды, процестерді, деректерді олардың болған уақыт мезгілін еске ала танып-білуді талап етеді.

Тарихи әдісте аймақтық құрылым мен аймақтың эволюциялық қалыптасуы, дамуы, гүлденуі, деградация, құрдымға кетуін қарастырады.

Жалпы ғылыми әдісте формальді логиканың категориялары мен заңдарын қолдану, мағыналы операциялар мен тұжырымдамалар, индуктивті және дедуктивті әдістерді талдаумен сипатталады. Оған жататындар жүйелік, құрылымдық-функционалдық, синергетикалық анализ, модельдеу әдісі, модельдеудің болжамдарын құру.

Жекеменшік-ғылыми әдіске аймақтануда қолданылатын қоғамтану әдістерін жатқызсақ болады-статистикалық, әлеуметтік, экономикалық, саяси, заңгерлік, географиялық әдістер осының барлығы аймақтануға қатысты құрылысты, көріністі сипаттайды. Зерттеу әдістерін түрлендіруде ол әлеуметтік зерттеу әдісімен сипаттайды [6]. Оған: ақпаратты жинау әдісі, берілген ақпаратты талдап, қайта өңдеу әдісі болып екіге бөлінеді. Ақпаратты жинау әдісіне: бақылау, сұраныс жүргізу, құжаттарды талдау, эксперимент жүргізу, ал берілген ақпаратты талдап, қайта өңдеу әдісіне: факторлы, құрылымдық, корреляциялық, регрессивтік, дисперсионды талдау, индекстеу т.б. жатады.

Көрсетілген зерттеу әдісінде, ресейлік және шетелдік оқу құралдарындағы зерттеу әдісін қайталайды, тәжірибе тұрғысынан әлеуметтік әдістер қолданылмаған. Ақпаратты жинау әдісі, көрсетілген талдау фрагменттеріндегі, барлық қоғамдық әдістер қолданылған, ал эксперимент нақты ғылымдарға негізделеді. Әлеуметтануда жалпы қоғамдық әдіс және қоғамтану әдістері жалпы қолданыста, осының барлығы автордың пайымдауынша аймақтану әдістеріне жатады. Талдау фрагменттерінде көрсетілген берілген талдауды қайта өңдеу әдісі, таза әлеуметтік әдіске жатпайды. Негізі математикалық статистикаға және жалпы барлық ғылымдарға негізделген. Ол әлеуметтік теорияда қолданылатын жалпы қоғамдық әдіске жатады. Идеогеографиялық әдіс пәннің белгілі бір жақтарын зерттеуге бағытталған, мәдениеттану,

саясаттану, тарих ғылымында кеңінен қолданылады. Осындай қателік көбінесе аймақтанудың базалық әдістемесін жасағанда жіберіледі. Мысалы, Невский тіл және мәдениет институтының бағдарламасы аймақтану бойынша, сандық және сапалық әдіс пен әдістемесін ұсынады. Салыстырмалы-географиялық әдіс, статистикалық әдіс, циклдер әдісі, аймақтың аралас салалық балансының әдістемесі, моделдеу әдісі, мақсат-бағдарламалық әдіс, картографиялық әдіс, географиялық-зоналық әдіс, аймақтанудағы әр түрлі зона бойынша қолданылатын әдістер. Мемлекеттік стандартқа сай бағдарламада «аймақтанудың әдістері» категориясында осыған сәйкес көрсетілген әдістер «аймақтану бакалаврына» сәйкес көрсетілген. Тек аймақтануға қатысты жалғыз әдіс, аймақтық кеңістіктің құрылымына және аймақтану білімін сипаттайтын комплексті, синтетикалық әдіс жатады. Ал қалғандары басқа пәндерге сай жалпы ғылыми, қоғамтану әдістері, аймақтануда қолданылатыны сапалық және сандық әдістер. Аймақтық кеңістіктің құрылуына және аймақты оқып үйренуге кешенді мінездеме қалыптастыру үшін өмірлік қажетті параметрлер керек. Осыған сәйкес әр түрлі салыстырмалы әдістер көрсетілуі керек. Ол пәннің ұқсастығы мен айырмашылығын белгілеу үшін қолданылады. Географияда бұл кешен - салыстырмалы географиялық әдіс, ол саяси-географиялық, экономикалық-географиялық, физикалық-географиялық болып жіктеледі. Әр ғылымның зерттеу әдісінде статистикалық әдісті негізге алады [7]. Бірінші орташа көлемдегі анықтамасы, дисперсионды талдау әдісі. Корреляциялық және регрессивті талдау әдісі белгілі бір факторлар арасындағы байланыс үлесін, зерттелетін пәннің факторлары арасындағы өзгерісін анықтауға көмектеседі. Зерттелетін пәннің құрылымын көрсетуге, латентті факторлармен жұмыс жасауға факторлы және кластер әдісі көмектеседі. Статистикалық әдістің тағы бір тобы, балансты, мысалы баланс құнын есептеу үшін Леонтьев теңдеуі қолданылады. Аймақтық деңгей бойынша толқынды динамикалық өзгермелі процесстерді анықтау үшін циклдік әдіс қолданылады. Жүргізілетін аймақтық зерттеу қолданбалы және теориялық болуы мүмкін. Ол келесі кезектегі ғылыми білімді жинақтау үшін: осыған сәйкес зерттеулер жүргізіледі, ғылыми зерттеудің жұмыскерлік гипотезасы, эмпирикалық материалдарды жинақтау және өңдеу, қорытынды ғылыми баяндама құру және алынған мәліметтерді талдауды керек етеді. Қазір кезеңде аймақтану ғылымы әдіснамасының негізгі ұғымдарын, анықтамаларын, ұқсастықтарын салыстыру: контент-талдау, жүйелі талдау, факторлық, жаһандық

талдаулар мен case-study, бинарлы, аймақтық, кросс-темпораль салыстырулар арқылы жүзеге асырылады.

### ӘДЕБИЕТ

- 1 Чистобаев А. И. Регионоведение. Учебник для академического бакалавриата. - М., 2016. – С. 122-126.
- 2 Воскресенский А.Д, Колдунова Е.В, Киреева А.А. Мировое комплексное регионоведение. - М., 2018. – С. 96-98.
- 3 Дергачев В. А. Регионоведение: учебник. - М., 2012. – 519 с.
- 4 Кочергин И.В. Регионоведение. Китай. - М.: Восточная книга., 2018. - С. 6-7.
- 5 Регионоведение / под ред. Морозовой Т.Г. - М., 1998. – С. 67-69.
- 6 Региональная экономика. - М., 1995. – С. 90-93.
- 7 Баригин И.Н. Регионоведение. - М., 2007. – С. 78-80.

### РЕГИОН И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

**Карабаева З.М.<sup>1</sup>, Маулен А.Б.<sup>2</sup>,**

<sup>1</sup>к.и.н., КазУМОиМЯ им. Абылай хана,  
Алматы, Казахстан e-mail: karabaeva\_zapixan@mail.ru

<sup>2</sup>м.соц.н., КазУМОиМЯ им. Абылай хана,  
Алматы, Казахстан e-mail: aiganym.maulen1995@gmail.com

В данной статье представлен научно значимый аспект регионоведения как научного направления и различных методов его исследования. История регионоведения была изучена ранее, и кратко представлена в статье, где было проведено комплексное исследование регионоведения как учебной дисциплины.

**Ключевые слова:** регионоведение, регион, история, региональные методы, география, геосистема, подход, научная методология, государство, политика, геология, анализ.

*Статья поступила 12.09.2019*

### Z.FREUD: THE HUMAN PSYCHOLOGY

**Nagaibaeva Z.A.<sup>1</sup>, Tursunbaeva S.<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>candidate of sociological science, associate professor,  
S. Asfendiyarov National Medical University

<sup>2</sup>MA of philosophy, senior teacher<sup>2</sup>  
S. Asfendiyarov National Medical University  
Almaty, Kazakhstan, saltanka80@mail.ru

One of the tasks raised by the First President of Kazakhstan is the study of Western literature translated into Kazakh. It helps students get acquainted with world classical literary works and develop a critical philosophical approach to them, help students analyze their own self-esteem and self-discipline, develop their scientific and research abilities, increase their intellectual and creative potential.

This article was written after reading from the original work of Z. Freud under the title “Three Essays on Sexual Thought” and “Famous Cases from Practice” from Remy Hess’s book on “25 Best Books of Philosophy”.

Different schools of psychology have a different understanding of the nature of



man, this is due to psychological research and the principles established in the study. In the article, these observations provide an investigation of Freud's psychoanalytic theory.

**Key words:** “ID” (O), “EGO” (I), “SUPER-EGO” (Super I), sublimation, compensation.

ӘӨЖ 234: 11

ҒТАМП12.11:29

### 3. ФРЕЙД: АДАМ ПСИХОЛОГИЯСЫ

**Нагайбаева З.А.<sup>1</sup>, Турсунбаева С.Д.<sup>2</sup>**

<sup>1</sup> әлеум.ғ.кандидаты, доцент, С.Ж. Асфендияров атындағы

Ұлттық медицина университеті

<sup>2</sup> философия магистрі, аға оқытушы

С.Ж. Асфендияров атындағы

Ұлттық медицина университеті, Алматы, Қазақстан

Бүгінгі таңда Тұңғыш Елбасы көтерген мәселенің бірі батыс әдебиеттерін қазақша нұсқада аударылған жаңа оқулықтармен оқыту студенттер қауымына әлемдік классикалық әдеби шығармалармен танысуға және оларға философиялық тұрғыдан сыни көзқарас қалыптастыруға, студенттердің өзіндік талдау және өзін адамгершілік тұрғысынан реттеу дағдыларының қалыптасуына, ғылыми-ізденістік қабілетінің дамуына, интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетінің артуына ықпал етеді. Мақалада Реми Хесстің «Философияның таңдаулы 25 кітабындағы» 294 бетте «Сексуалдық теория туралы үш эссе» З. Фрейдтің шығармашылығына арналған тарауын оқып шығу және З.Фрейдтің «Знаменитые случаи из практики» еңбегінен үзінді қарастыру арқылы жазылды. Сондықтан мақала түпнұсқамен жұмыс жасай отырып жазылған шығарма.

Психологияның әртүрлі мектептерінде тұлға табиғаты әртүрлі түсініледі, оның себебі, оны психологияның пәні ретінде анықтаумен, психологиялық зерттеулерге деген қатынаспен, зерттеулерде қалыптасқан принциптермен байланысты болды. Мақалада осы бақылаулар психоаналитикалық фрейдистік теория туралы зерттеу жазылған.

**Тірек сөздер:** «ИД» (Ол), «ЭГО» (Мен), «СУПЕР-ЭГО» (Меннен жоғары), сублимация, компенсация.

Зигмунд Фрейд – психоанализдің негізін қалаған психолог. Ол ХХ ғасырда қарқынды түрде дамыған медицина, әлеуметтану, антропология, әдебиет және өнер саласына көп үлес қосқан. Оның теорияларына деген қызығушылық әлі күнге дейін толастаған емес. Адам көп жағдайда өз қылықтарының себептерін, мотивтерін білмейді және өзінің бойындағы кейбір ілімдерді, естеліктерді жоққа шығарады, бірақ оларды гипноз әсерінде көрсете алады.

З.Фрейд өзінің ғылымдағы жолын физиологиялық институтта бастады, сондықтан ағзаға энергетикалық шама ретінде қарау оның санасына терең бойлады: ағза мінез-құлықтың қозғалыс күшін ерекше энергия түрінде білдіреді. З.Фрейд невропатолог-дәрігер болды. Оның пациенттері психикалық-жүйке ауруларына шалдыққандар еді. Бірақ

олардың жүйке жүйесінің құрылысынан аурудың себебін түсіну болмады. Ол өз тәжірибесінде, анатомио-физиологиялық ұғымдар түсіндірмейтін, айғақтарды жиі кездестірді. З.Фрейд алдында мынандай дилемма болды: мотивация механизмдерін анатомио-физиологиялық схема тұрғысынан қарау керек пе, әлде белгілі бір психологиялық айғақтарға жүгіну керек пе ?

З.Фрейд дәстүрлі психологияға қарсы шықты. Бұрынғы түсініктеме схемаларын ығыстырып, жаңаларын ұсынды. Ол өзінің емдеу тәжірибесінде ерікті ассоциациялар әдісін кең қолданды. Әрбір ассоциация қандайда бір себептің салдарынан басталады деп санады. Ассоциация арқылы ол өзінің пациенттерінің ойын білуге тырысты

Психиатрлар мен невропатологтардың көптеген бақылаулары адам – XIX ғасырдағы психология бейнелегендей, интеллектуалдандырылған тіршілік иесі емес екенін көрсетті. Олардың бақылаулары, адамның психикалық өмірі аффектілер мен эмоцияларға, қызығушылықтар мен құмарлықтарға, бір-біріне қарама-қайшы, кейде адамның қабылдауы мен ойлауын басқаша көрсететін, ұмтылыстар мен тілектерге толы екенін көрсетті.

З.Фрейд ұғымдарының өзегі болып метаморфозалар идеясы қалыптасты. З.Фрейдтің сәбидің жыныстық дамуы және эдипов комплексінің теориясы баламалар мен талқылауларға негізделіп жасалған, сондықтан да ғылымды емес, мифологияны білдіреді [1, 256.].

З.Фрейд тұлға туралы психологиялық ілімге маңызды ықпал еткен, басқа модельді ұсынды. Онда тұлға 3 компоненттен тұрады және олар терминдермен белгіленеді деп тұжырымдалған: «ИД» (ол), «ЭГО» (мен) және «СУПЕР-ЭГО» (меннен жоғары). ИД – инстинктерді тасымалдаушы: ол санадан тыс және иррационалды бола тұрып, рахаттану ұстанымына бағынады.

ЭГО – шынайылық ұстанымына бағынады, сыртқы әлемнің ерекшеліктерін, оның қасиеттері мен қатынастарын ескереді. СУПЕР-ЭГО – рухани стандарттарды тасымалдаушы. Бұл сыншы және цензор рөлін атқаратын тұлға бөлігі.

Егер ЭГО ИД-қа тиімді, ал СУПЕР-ЭГО-ға қарсы әрекет жасаса немесе шешім қабылдаса, ол өзін кінәлі сезініп, ұялып, өзін-өзі жазалайды. ЭГО-ға қоятын әртүрлі инстанциялардың –ИД және СУПЕР-ЭГО талаптары ұқсамайтындықтан ол үнемі келіспеушілікте болады. Мұндай жағдай төзгісіз күштеу тудырады.

Бүл күштеуден ЭГО арнайы «қорғаныс механизмдері» - ығыстыру, сублимация және т.б. арқылы құтылады.

*Ығыстыру дегеніміз* – тұлға қабылдамайтын, белсенді құбылыстарды жою. *Сублимация* – тиым салынған қуаттың басқа әрекет түрінде шығу механизмі.

Психоанализдің негізгі дәрежесі болып мотив дәрежесі саналады. Психоанализ адамның мінез-құлқының серіппелері мен қуат қоры туралы адамның өзі жайлы ұғымдарынан көбірек айтуға тырысты. Бірақ З.Фрейд мотивацияны санаға қарсы қойды.

З.Фрейдтегі психикалық қуаттылық биологиялықталмастырды және қоғамдық дамудың басты қозғаушы күшінің рөлін атқарды. Ағза да, қоғам да пішінделетін материал түрінде қарастырылды.

З. Фрейд жеке тұлғаның дамуының әртүрлі міндеттерін жүзеге асыратын кезеңдерін бөліп және анықтай отырып жеке тұлғаның даму теориясын тұжырымдады, және даму дағдарыстарын сипаттады; психолог бұл дағдарыстардың мазмұнымен жұмыс жасай отырып адамға интенционалдылыққа жетуге көмектеседі.

Эмоционалды және мінез-құлықты стереотиптерді тану үшін жеке тұлғаның қорғаныс механизмдерін оқи отырып жүзеге асыруға болады. Психоаналитикалық консультация клиент мәселесінің бастауын тануын ортаға қояды. Инсайт, саналы түрде түсіну тұлғалық өзгерістердің басталуына жиі жеткілікті болады.

Тұлғалық қақтығысты З. Фрейд Ол (Оно), Мен (Я), және Жоғары-Мен (Сверх-Я). Қазіргі теориялар модификациясында психолог міндеті Мен көмегі мен белгілі қарсылықсыз Ол мен Жоғары-Мен арасында қатынасты адам табуы керек. Ол – санадан тыс облысы. Жоғары-Мен — әлеуметтену үрдісінде алған тұлға қасиеттері. Мен Жоғары-Мен мен Олардың арасындағы сілтеуші. Әлді Мен Ол мен Жоғары-Мен арасындағы қатынасты жасаушы – интенционалдылыққа жетудің маңызды шарты.

Меннің негізгі міндеті адамға әсер ететін сыртқы (әлеуметтік) күштер мен ішкі (санасыз) арасындағы балансты сақтау болып табылса, онда психолог үнемі тұлғаның өзін қорғайтын механизмдерімен жұмыс жасайды.

Ол сананы мүлде адам өзін қоршаған айналаны түсінеді, өзінің «мен» екенін пайымдайды. Сондай-ақ ол тағы да екі түрлі сана құрылымын мойындайды: бірі – «шектен тыс мен» және санасыздықтың микродүниесі. Санасыздық пен саналылық бірге жүреді, айырмашылығы жарық пен қараңғылық секілді. З.Фрейдше, біздің білмейтініміз бұлыңғыр, күңгірт сана, бірақ оны анықтауға, айқындауға болады. Санасыздық дегеніміз жаттандыға айналдырылған, дағдыланған, автоматтандырылған сана. Оған кейбір ойланбай-ақ атқаратын әрекеттер жатады. мәселен, жаңылыс,

не абайсыз айтылған сөз, байқамай істелген іс, не көрген түс, т.б. Санасыздықтың ең жоғары түрі – шығармашылық, кенеттен келген ой, интуиция, инстинкт, т.б. Сөйтіп З.Фрейд классикалық философия көтермеген, олардан қалтарыс қалған мәселелерді қозғайды.

3. Фрейд еңбектерінің бірнешеуін талқылай кетсек, «Зигмунд Фрейд: Знаменитые случаи из практики» атты еңбегінде Фрейдпен байланысты алты ең танымал терапевтік жағдайлардың сипаттамалары келтірілген. Өмірдің күрделі жағдайлары мен науқастарды емдеу курсының жаңа ғылымның авторы түсіндіргені және осы күнге дейін психоанализ негіздерін зерделеудің ажырамас құралы ретінде қызмет етеді.

Ал «Психоанализге кіріспе» еңбегі Зигмунд Фрейдтің 1915-1917 және 1930 жылдардағы оқыған дәрістердің жинағы. Бұл өз шығармалар сериясында ерекше орын алады. Онда Фрейдтің тұжырымдамасы негізделеді: психоанализдің теориялық принциптері мен әдістерінің сипаттамасы, психоаналитикалық зерттеулер нәтижесінде алынған мәліметтерді интерпретациялау жолдары, психоаналитикалық теориясының невроздар мен жеке басының жалпы принциптерін анықтайды [2, 45 б.].

1900 жылы «Түс жору» кітабы жарық көрді. Оны З.Фрейд өзінің басты еңбегі санады. Кітапта түстегі бейнелердің қалыптасу тәсілдері: олардың кешенді қабаттасуы, тұтас бейненің бөлшек бейнемен алмасуы, кейіптеу және т.с.с. сипатталды. Осының барысында ол барлық адамдар үшін бірдей мәнге ие символдар бар деп санады. Мұндай символдар ретінде ұшу, құлау, суды, үшкін заттарды, тістің түсуін көру қарастырылды. Тәуелсіз авторлардың бұл қағиданы тексеруі мұндай тұжырымды растамады. Фрейд түс көрудегі бейнелерді эмоционалды сезім күйлерінің деңгейлері ретінде түсіндірді. Олардың туындау көздері күндізгі қалыптан тыс сезім күйлерінде, қызығушылықтарында, қорқыныш күйлері мен санадан тыс әрекеттерінде жасырылған. Олар өздері туралы ерекше символдық тілде сөйлейді. Фрейд олардың сөздік қоры мен оның құрылу тәсілін қалпына келтіруге тырысты. Фрейдтің есептеуінше, түс көру қаншалықты бос көріністер болғанымен, оның «сценарийі» – бұл түстің бейне-белгілері арқылы қанағаттандырылатын түпкі тілек-қалаулар коды. Бұл болжамына өзі таңырқаған З.Фрейд оның тіпті қандай жағдайда туындағанын да есіне сақтап қалады. Бұл 1895 жылдың 24 шілдесіндегі кешқұрым мезгіл, бейсенбіде, веналық мейрамханалардың бірінің солтүстік-шығыс бұрышында еді. Бұл жөнінен З.Фрейд бірде: «осы жерде дәрігер Фрейд түс көру құпиясын ашты» деген жазуы бар тақтай іліп қойса да болады», – деп әзілдей айтқан екен.

1901 жылы оның «Күнделікті тұрмыс психопатологиясы» кітабы жарық көрді, мұнда ол түрлі бұрыс әрекеттерді түсіндірді: есімдерді ұмыту, сөзден таю, санадан тыс уәждердің көрінуі. Фрейд бойынша, мұның себептерін санадан тыс импульстерден, шұғылданатын әрекеттерінен іздеген жөн.

3. Фрейд шығармашылығының соңғы кезеңінде оның «Бұқара психологиясы және «Мен» талдауы» (1921), «Мен және Ол» (1923) еңбектері жарық көрді. Бұл кітаптарында оның адамның жеке тұлғасының құрылымына деген көзқарастарының өзгергендігін көреміз.

Зигмунд Фрейд қалыптастырған фрейдизм невроздарды түсіндіретін және емдейтін ілім ретінде қалыптасты, кейін келе дау-жанжал жағдайға тап болған саналық пен бейсаналық арасындағы қарым-қатынасты, бейсаналықтың өзіндік заңдылықтары мен әрекетшілдігін түсіндіруге бағытталған теорияға айналды. Фрейд адам технологиясының өсіңкілігін түсіндіру үшін, оның психологиялық түпнегізін қарастырады. Неофрейдизм және фрейдомарксизм негізін қалаушылардың бірі. Эрих Фромм Фрейдтің биологизмін, либидо теориясын, табиғилық пен әлеуметтікті қарама-қарсы қоюын, психологияны философия мен этикадан бөлектеуін сынады. Ол адамды әлеуметтік тіршілік етуші, табиғи және адамдандырылған дүниемен үнемі байланыс жасаушы ретінде қарастырады.

Фромм Эрих - неміс-американдық философ; психолог, социолог, неофрейдизм негізін салушы, гуманист-ғалым, әлеуметтік прогресті жақтаушы. Философия, психология, антропология, тарих және дін социологиясының дамуына зор үлес қосты. Өзінің ілімін «гуманистік психоанализ» деп атады. Фромм индивид психикасы мен қоғамның әлеуметтік құрылымының арасындағы байланысты анықтау барысында Фрейд биологизімінен алшақтады. Психоаналитикалық «әлеуметтік және дербес» терапия негізінде үйлесімді «дені сау қоғам», жобасын АҚШ-та гуманистік позицияда ұсынды. Фрейдтің биологизмін, либидо теориясын, табиғилық пен әлеуметтікті қарама-қарсы қоюын, психологияны философия мен этикадан бөлектеуін сынады. Ол адамды әлеуметтік тіршілік етуші, табиғи және адамдандырылған дүниемен үнемі байланыс жасаушы ретінде қарастырады. Оның ойынша, Фрейдтің ілімі адамды тереңірек тануға мүмкіндік бергенімен, оның өмірінің мән-мағынасы, моральдық және этикалық нормалар туралы, адам қалай өмір сүруі керек және не істеуі тиіс деген сұрақтарға жауап бермеді. Э.Фромм К.Юнгтің аналитикалық психологиясы да адам өмірінің мәні мәселелерін назардан тыс қалдырды деп есептеді. Адамның этикалық мінез-құлықтарының бастауын адамның өзінен

іздеген гуманистік этиктердің еңбектеріне сүйене отырып, Фромм моральдық ұстанымдар адамның ішкі қасиеттеріне негізделген болуы керек, әйтпесе оларды бұзу тұлғаның психикалық және эмоциялық құлдырауына әкеледі деген тұжырым жасайды. Осыдан келіп гуманистік психоанализдің мақсаты шығады – гуманистік этиканың құндылықтарын меңгеру, өзінің ішкі табиғатын танып-білу және «өмір өнерін» игеру арқылы адамның ішкі мүмкіндіктерін дамытуына, өмір сүруге ұмтылуына ықпал ету. Фромм еркіндік және жаттану категориялары арқылы адамдардың басым көпшілігі өзінің нағыз «Менін», «Өздігін» емес, «Жалған Менін» дамытатынын, осы процестің нәтижесінде өзін жоғалтып, ешшеңеге айна-латынын көрсетеді. Бірақ Фромм адамның онтологиялық және тұлғалық сипаттамаларына, әсіресе «үміт» элементіне сүйене отырып, оптимистік болжамдар жасайды. Оның пікірінше, «үміт» өмір құрылымының ішкі элементі, ол пассивті үміттену, күту емес, белсенді әрекетке дайын болу, адам рухының динамикасы, адам болмысының маңызды шарты, сондықтан да Фромм адамды Homo esperans (үміті бар) деп сипаттайды.

Неофрейдист Эрих Фромм еңбектеріндегі негізгі тақырып адамдағы жалғыздық пен адамдардан бөлектену жағдайы болды. Оның көзқарастарының қалыптасуына Маркстің идеялары әсер етті. Адам бір уақытта табиғаттың бір бөлігі, әрі жануар әрі адам, жануар ретінде адам биологиялық қажеттіліктерді игереді, адам ретінде өзіндік санаға, ақылға, қиялға ие.

Адамның бастан кешетін күйлеріне нәзіктік сезімі, қызығулар, махаббат пен бірге әсерлену, жауапкершілік, қатынастар, адалдық, идентификациялану, еркіндік пен трансценденция, құндылықтар мен нормалар жатады. Бес түрлі қажеттіліктерді көрсетті: трансценденцияға қажеттілік, қалыптасуға қажеттілік, идентификациялануға қажеттілік, бағдарланулар жүйесіне қажеттілік, басқаларға қажеттілік [3, 34 б.].

Бағдарлану жүйелері арқылы әлемді таниды. Адам тұлғасы қоғам беретін мүмкіндіктерге сәйкес дамиды. Адамның қоғамға бейімделуі ішкі қажеттіліктер мен сыртқы талаптардың арасындағы компромисс ретінде түсініледі. Фромм әлеуметтік мінездің бес типін көрсетті: рецептивті, эксплуативті, жинақтаушы, нарық, продуктивті. Кейінірек Фромм тағы екі типті атады: некрофильді және биофильді. Фромм үшін қоғам мен адамның қатынас мәселесі ең маңызды болды.

Оның ойынша адам табиғаттың туа берілген маңыздылығы, қоғам сол маңызды табиғат жүзеге асу үшін жасалады, осы уақытқа дейін бірде бір қоғам адамның базалық қажеттіліктеріне көңіл бөлген жоқ, ондай қоғамды жасауға болады деген негізгі ойларды бекітті. Ондай қоғамды Фромм гуманистік коммунарлы социализм деп атады.



Фромм өз теориясын емдеу барысында адамдарды бақылау арқылы, тарих, экономика, социология, философия, әдебиет жайлы адамдардың білімдерін бақылап, эмпирикалық зерттеулер арқылы жасады.

Эрих Фромм үшін махаббат – жауапкершілік, құрмет, білім мен қамқорлық сияқты элементтердің тығыз өзара әрекеті. Сонымен бірге, автор өзінің негізгі моральдық қасиеттерін дамытпай, сүйіспеншіліктің болуы мүмкін емес екенін атап көрсетеді.

Эрих Фроммның «Бостандықтан құтылу» фундаментальді еңбегінде жеке тәуелсіздікті, тәуелділікті және биліктің психологиялық аспектілеріне арналған. «Еркіндік адамның күші емес, ол құтылуға тырысатын нәрсе ме? Неге, кейбіреулер үшін бостандық – бұл жақсы мақсат, ал басқалары үшін қауіп. Бостандыққа деген тотальды ниет пен құдайға бағынбауға деген ұмтылыс қоспағанда, бар ма? .. Кейбір жасырын қанағаттың көзі емес; және егер солай болса, онда оның мәні неде?» деген сұрақтарды қарастырады.

#### ӘДЕБИЕТ

- 1 Фрейд З. Знаменитые случаи из практики. – М., Когито центр, 2007 – с. 538
- 2 Фрейд З. Лекции по психоанализу. - М., Когито центр, 2006– с. 480
- 3 Фромм. Э. Бегство от свободы / пер. с англ. Г.Ф. Швейника, Г.А. Новичковой. – М.: Академический Проект, 2007. – 272 с.

### 3. ФРЕЙД: ПСИХОЛОГИЯ ЧЕЛОВЕКА

**Нагайбаева З.А.<sup>1</sup>, Турсунбаева С.Д.<sup>2</sup>,**

<sup>1</sup>кандидат соц.наук, доцент, Национальный медицинский университет имени С.Ж. Асфендиярова

<sup>2</sup>магистр философии, ст.преп. Национальный медицинский университетим.С.Ж.Асфендиярова, Алматы, Казахстан

Одним из задач поднятых Первым Президентом Казахстана, является изучение западной литературы переведенными на казахский язык. Он помогает студентам познакомиться с мировыми классическими литературными произведениями и выработать к ним критический философский подход, помочь студентам проанализировать собственную самооценку и самодисциплину, развить свои научные и исследовательские способности, повысить свой интеллектуальный и творческий потенциал.

Данная статья написана после прочтения из оригинальной работ З.Фрейда под названием «Три эссе о сексуальной мысли»и «Знаменитые случаи из практики» из книги Реми Хесса о «25 лучшие книги философии».

Различные школы психологии по-разному понимают природу человека, это связано с психологическим исследованием и принципами, установленными в исследовании. В статье эти наблюдения дают исследование психоаналитической теории Фрейда.

**Ключевые слова:** «ИД» (Ол), «ЭГО» (Я), «СУПЕР-ЭГО» (Сверх Я), сублимация, компенсация.

*Статья поступила 14.09.2019*

**III Бөлім. АБЫЛАЙ ХАННЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ  
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР**  
**Раздел III. ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБЫЛАЙ ХАНА  
И СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ**  
**Part III. ABLAI KHAN'S FOREIGN POLICY AND MODERN  
INTERNATIONAL RELATIONS**

---

**ROLE OF THE PROGRAM RUKHANI ZHANGYRY”AND“ABLAITANU”  
IN THE MODERNIZATION OF THE HISTORICAL CONSCIOUSNESS  
OF THE YOUNG GENERATION**

**Aidarbekov Z.S.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>d.philos.sc., professor, Head of department Modern History of Kazakhstan and  
worldview disciplines Ablai Khan KazUIRWL, Almaty, Kazakhstan

Without knowledge of the lessons of the past, the cultural heritage of our people, the national code, it is very difficult to understand the present, and even more so to look into the future, only by expanding our knowledge, studying the real history and culture, we can more deeply comprehend the difficult lessons of the history of our country - the Republic of Kazakhstan. The concept of “Rukhani zhagyru” is the subject of close attention and study, since it contains the meaning of preserving the historical and cultural heritage of Kazakhstan for younger generations.

In this article, the author gives a deep analysis of the Message by the President of the Republic of Kazakhstan, Kassym-Zhomart Tokaev, the idea of celebrating the 750th anniversary of the Golden Horde was a logical continuation of the idea of Elbasy celebrating the 550th anniversary of the Kazakh Khanate in 2015.

**Keywords:** history, cultural code, nation, value, government, urban infrastructure, strict legislation, communications, logistics.

УДК 323 (558)

МРНТИ 06.81.23

**РОЛЬ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАНҒЫРУ»И «АБЫЛАЙТАНУ» В  
МОДЕРНИЗАЦИИ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ МОЛОДОГО  
ПОКОЛЕНИЯ**

**Айдарбеков З.С.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>д. филос. н., профессор, заведующий кафедры Современной Истории Казахстана и мировоззренческих дисциплин КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

*«Нам необходимо взглянуться в прошлое, чтобы  
понять настоящее и увидеть контуры будущего»*

*Н.А. Назарбаев*

Без знания уроков прошлого, культурного наследия своего народа, национального кода очень трудно понять настоящее, а тем более заглянуть в будущее, только расширяя знания, изучая реальную историю и культуру, мы сможем глубже осмыслить нелегкие уроки истории нашей страны – Республики Казахстан.

Концепт «Рухани жаңғыру» является предметом пристального внимания и изучения, поскольку содержит смысл сохранения историко-культурного наследия Казахстана для подрастающих поколений.

В статье автор дает глубокий анализ Послания Президентом Республики Казахстан Касым-Жомартом Токаевым идея празднования 750-летия Золотой Орды стала логическим продолжением идеи Елбасы празднования 550-летия Казахского ханства в 2015 году.

**Ключевые слова:** история, культурный код, нация, ценность, госуправления, городская инфраструктура, строгое законодательство, коммуникации, логистика.

История воспитывает в людях благородные качества, учит справедливости на примерах великих людей, способствует формированию новых взглядов на окружающий мир. Современные потомки славных тюрков и казахов непременно должны знать, помнить и защищать свою историю, свои национальные ценности и свой культурный код, свои святыни и своих исторических личностей. Так 15 октября 2019 года на кафедре современной истории Казахстана и мировоззренческих дисциплин прошел научно-методический семинар по истории? приуроченный к 750-летию Алтын-Орды в рамках «Рухани Жаңғыру» гостями были известный историк-монголовед Шабалов Александр Сократович из Иркутского государственного технического университета, а также тюрколог Нурлан Амрекулов, историки Е.М. Ужкенов, профессор-культуролог Сатершинов Б.М. и другие, темой докладов и обсуждения были как раз империя Золотая Орда и её влияние на становление Евразийских государств.

Инициированная в этом году Президентом Республики Казахстан Касым-Жомартом Токаевым идея празднования 750-летия Золотой Орды стала логическим продолжением идеи Елбасы празднования 550-летия Казахского ханства в 2015 году. Не исследовав и не осмыслив Золотую Орду, мы до конца не можем понять историю Казахского ханства. Ведь, славная история Тюркских каганатов и Золотой Орды это общее наследие целого ряда тюркских народов [1]. Золотая Орда представляла собой модель развитой государственности со всеми атрибутами: госуправления, городская инфраструктура, строгое законодательство, коммуникации, логистика. Золотоордынские ханы, воздвигали крупные города, обеспечивая бесперебойное безопасное функционирование Великого Шелкового пути и других торговых путей, создавали условия для диалога культур и цивилизаций Запада и Востока, служили неким мостом обмена товарами, знаниями, идеями и ускорили глобальное развитие.

Многие народы Евразии и современные государственные образования РФ, Казахстан, страны Центральной Азии, Восточной

Европы обязаны своим происхождением Золотой Орде. Разрозненные средневековые русские княжества смогли трансформироваться в единую Русь во время золотоордынского правления. Крымское, Ногайское, Казахское ханство образовались в период распада Золотой Орды. Многие тюркские и славянские народности смогли сформироваться как целостные народы и государствообразующие этносы.

Научные исследования последних лет «Народ в потоке истории» архивные документы со всего мира, Госпрограмма «Мәдени Мұра» показывают, что та история, которая нам известна «со школьной скамьи» во многом ненаучна и содержит в себе много ненаучных конструктов, целью которых было искажение, фальсификация и принижение истории Казахстана, за счет «дефрагментации», а также за счет «очень сложного языка повествования», который на корню мог убить интерес к истории в силу своего канцеляризма и ограниченности [1].

Сегодня необходимо переосмысление современной истории Казахстана с новых позиций для того, чтобы не допустить искажения сути и содержания исторических событий. История и культурное наследие – это память человечества, одна из самых интересных и полезных наук, на мой взгляд, если ты не знаешь свою историю – значит, ты еще не сформировался как гражданин и Личность [2].

Только расширяя знания, изучая реальную историю и культуру нашей страны, мы сможем глубже осмыслить нелегкие уроки истории нашей страны - Республики Казахстан. В недалеком прошлом мы все близко стояли у пропасти обезличивания, потери национального кода и культурной самобытности казахов. Обретение Независимости спасло нас от манкуртизма, вернуло к поискам наших истинных истоков. История показывает не только трудности, горькие ошибки и невзгоды прошлого, но и времена взлетов, и великих побед, определявших судьбы народов и государств.

Наш университет носит имя великого правителя Абылай хана, он был ханом казахской степи в 18 веке, отважным воином-батыром, мудрым дипломатом, мыслителем и дальновидным государственным деятелем. Эпоха хана Абылая и возрожденное им единое Казахское ханство – яркий этап в истории борьбы казахского народа за сохранение территориальной целостности нашей страны и противостояния внешним силам. Обладая харизмой опытного политического деятеля и народного батыра, Абылай хан сумел отстоять независимость Казахского ханства в своеобразных условиях колониальной экспансии и сплотить значительную часть казахского общества. В результате

казахский народ смог укрепить свою государственность, внутреннее и внешнее положение, вернуть утерянные территории. Абылай хан был избран национальным всеказахским ханом в 1771 году и был им до конца своей жизни.

Реальная независимость Казахского ханства сохранялась до 1822 года, когда царизмом был ликвидирован институт ханской власти как один из основных атрибутов казахской государственности. Нам предстоит ещё внести свою лепту в дело осмысления важного периода Отечественной истории, представленной личностью и деятельностью хана Абылая и его не менее великих потомков Касым, Кенесары [3]. В этом направлении нам необходима поддержка со стороны известных историков, совместно с ними мы планируем реализовать множество интересных проектов в рамках «Абылайтану». Главная задача, которая стоит перед нами – показать новые грани истории нашего Отечества и нашего Университета.

В рамках дорожной карты «Рухани Жангыру» под руководством Ректора университета, академика НАН РК Кунанбаевой Салимы Сагиевны в нашем университете проводятся мероприятия, направленные на качественное обновление основ и подходов к изучению истории Казахстана, и модернизации исторического сознания молодёжи. Так 30 октября 2019 года прошел Круглый стол «Историческая роль Абылай хана в укреплении казахской государственности в контексте модернизации общественного сознания» с приглашением известных ученых историков и философов Н. Муханбетулы, С. Нурмуратов, А. Амребаев, Хафизова К.Ш., К. Жанабаев и др. [4, 5].

Начата работа по поискам новых документов и более углубленному изучению Личности и деятельности Абылай хана, архивные документы и переписка Абылая с правителями Российской и Цинской Империй, а также соседних государств. Абылай хан является легендарной исторической личностью, порожденной самой эпохой, в которую он жил. В истории трудно найти героя, оценка которой прошла сложный путь от крайне негативных высказываний до воздвижения на пьедестал народной истории и государственной идеологии. Актуальность изучения жизни и многогранной деятельности хана Абылая состоит в том, что такой исторический герой является достоянием казахской истории и прежде всего, это связано с тем, что именно в период правления хана Абылая мы наблюдаем пик консолидации казахского общества.

В наши дни необходимо уделять особое внимание развитию новых форм и методов исследования жизни и деятельности Абылая и нам важно развивать «Аблаеведение» как особое научное направление

НИРС. Целью его является сбор материалов, их систематизация, анализ и пропаганда исторического наследия хана Абылая и перевод их на государственный и английский языки.

В предверии 28-годовщины Независимости Республики Казахстан, нам предстоит внести свою лепту в дело осмысления важного периода Отечественной истории, представленной личностью и деятельностью хана Абылая, которая нуждаются в этом, как ни одна другая историческая персоналия, ведь историю можно изучать по мемуарам и жизнедеятельности исторических личностей! На вопрос «Что такое Руханижаңғыру?», думаю, что это в первую очередь, приобщение подрастающего поколения к культурному наследию предков, обращение к фундаментальным ценностям казахского народа, в перечне которых «культура, духовность, прагматизм в поведении» и «знания» занимают особое место в воспитании личности, способной к культурной идентификации [6].

Для возвращения казахскому народу его подлинной истории с первых дней Независимости делается очень много. Историческая память народа – это стержень, основополагающий фактор сохранения самого народа, этноса, которая закладывается веками в сохранение исторического наследия, осознания целостности, идентичности, нерушимости нашего государства, которое создали и отстаивали наши предки на протяжении долгих веков. Концепт «Рухани жаңғыру» является предметом пристального внимания и изучения, поскольку содержит смысл сохранения историко-культурного наследия Казахстана для подрастающих поколений. Выделим важные составляющие данного программного документа.

Во-первых, программа «Рухани жаңғыру» глубокая по содержанию и масштабу. Она адресованна, прежде всего, казахстанской молодежи, поколению независимости и обладает нравственной направленностью. Основная задача - приобщение подрастающего поколения к культурному наследию предков, обращение к фундаментальным ценностям казахского народа, в перечне которых «культура, духовность, прагматизм в поведении» и «знания» занимают особое место в воспитании личности, способной к культурной идентификации.

Прежние методики, основанные на советской модели, во многом утратили силу, и власть вынуждена реагировать на новые запросы и реалии. Формирование государственного заказа на историю важно и с точки зрения педагогики, воспитания нового поколения, которое в прежние годы формировалось в обществе, где закон, порядок, этика, принципы меритократии как-то отошли на второй-третий план.



Президентская программа «Рухани жаңғыру» / «Духовное обновление» решает главную задачу - пробуждение национального самосознания и патриотизма у молодежи на основе возрождения исторической памяти народа и знания культурного кода и наследия страны. Только расширяя знания, изучая реальную историю, философию и культуру нашей страны, мы сможем глубже осмыслить нелегкие уроки истории нашей страны - Республики Казахстан. Археологические находки, свидетельствующие о развитии письменности и богатстве историко-культурной жизни демонстрируют нам величие тюркской цивилизации Великой степи.

Во-вторых, «Рухани жаңғыру» имеющая историко-культурологическое значение – это духовная модернизация общества и здесь «перезагрузка» должна опираться на лучшие традиции и национально-культурные корни. В основе всех изменений в Обществе находится внутренняя переоценка ценностей, обновление с учетом современных реалий и ценностей. Такой подход позволит соединить прошлое, настоящее и будущее страны. Важно сообразно возрасту сориентировать молодого человека на размышления о себе, мире, собственном отношении к жизни, Обществу, самостоятельной деятельности в соотнесении с международным опытом. Сегодня актуальны проблемы социализации и духовно-нравственного воспитания студенческой молодежи в условиях социально-экономических перемен. Каковы навыки будущего – на чем сконцентрироваться, что нужно знать и уметь в новом сложном мире молодежи? Как мотивировать молодого человека на личностное развитие, тренировать волю и иметь крепкий внутренний стержень, современную систему ценностей? [7].

Во-третьих, «Рухани жаңғыру» ставит перед системой высшего образования и государственными органами принципиально новые задачи, где особый упор сделан на развитие человеческого капитала, гуманизма и исторического сознания молодежи. Сегодня необходимо переосмысление современной истории Казахстана с новых позиций для того, чтобы не допустить искажения сути и содержания исторических событий, наметить новые горизонты модернизации общественного сознания молодёжи. Подрастающее поколение казахстанцев непременно должны знать, помнить и защищать свою отечественную историю, свои национальные ценности и своих исторических личностей, национальные святыни. Эти качества могут сформировать гуманитарные науки, в особенности история и философия. Именно они воспитывают в людях благородные качества, учат справедливости на примерах великих людей, способствуют

формированию новых взглядов на окружающий мир и перспективы будущего.

Главная цель реализации концепт “Руханижангыру” - дать системные углубленные знания молодежи, на основе использования новейших информационных и образовательных технологий, ведь сейчас не существует информационных границ между странами, расстояния ушли в прошлое. Это и помочь сформировать студенческой молодежи стиль и образ жизни, которому он будет верен всю свою жизнь, учиться и наращивать навыки, необходимые для тех рабочих мест, которые существуют в современном мире.

Сегодня мы живем в реальности XXI века- века цифровизации и информатизации, которая уже существенно изменилась, поэтому проблема становления личности, проблема духовно-нравственного воспитания молодежи- главная проблема философии, педагогики и государства. Если раньше самыми ценными для стран были полезные ископаемые и минеральные ресурсы, то в современном мире главными трендами стали digital-технологии и применение передовых технологий для улучшения качества жизни людей.

Вся система образования, должны стать более ориентированным на карьеру и формирования самостоятельной личности. Это огромная возможность для университетов, когда они могли бы пересмотреть свою роль на образовательном рынке, не стоит продолжать опираться только на существующие реликтовые образовательные модели, которые не отвечают на масштабные вызовы на рынке трудоустройства и занятости. Ко всему этому можно добавить: умение решать комплексные задачи и адаптацию к постоянно меняющейся окружающей среде, чтобы она помогала людям приобретать навыки востребованных в современном мире профессий.

Безусловно, учебный процесс тоже должен быть радикально реформатирован из назидательного преподавания в созидательность, развитие функции познавательной неограниченной фантазии, базирующейся на ценностях, и лишь это обеспечит решение проблемы конкуренции не то чтобы в будущем, а совсем уже в настоящем. Искусственный интеллект и роботы, дроны и 3D производство, блокчейн и другие технологии стали не только причиной, но и основной темой уже четвертой промышленной революции.

Как отметил Первый Президент Казахстана Назарбаев Н.А.: «Прежде всего, необходимо обеспечить развитие таких направлений будущего экономики, как альтернативная энергетика, новые материалы, биомедицина, большие данные, искусственный интеллект, блокчейн и другие. Если мы это не сделаем, через 10 лет мы будем на

задворках глотать пыль руководящих стран, и никогда не поднимется Казахстан. Именно от этого зависит будущее место, роль страны в глобальном мире» [1]. Вспоминаются слова известного китайского миллиардера Джека Ма о том, что необходимо в корне менять систему образования, уходить от пичкания знаниями студентов, так как мы уже не можем конкурировать с мощью машин в новой эпохе Искусственного интеллекта и должны учить подрастающее поколение тому, чего не смогут делать роботы - творчеству. Вместе с тем важное значение приобретает сохранение культурного наследия каждого народа в современных условиях – в век компьютерных технологий, цифровизации и глобализационных процессов, что ведет к утрате идентичности народов мира.

Правительство нашей страны и ученые-аналитики обратились к поиску наиболее эффективной модели образования, государственной молодежной политики и экономического роста, модернизации общества, которая предполагает появление новых технологий и инноваций, кардинальное улучшение делового климата, выработки прагматичной системы государственного управления, от которой зависит эффективность всех социально-экономических процессов в целом. Сейчас в стране и мире происходят большие глобальные изменения, требующие глубокого и всестороннего анализа.

Итак, сегодня мы вступаем в такой период развития, когда вопросы духовного и культурного наследия будут иметь не меньшее значение, чем вопросы экономического, материального порядка. Процесс создания государственности имеет свои этапы становления и очень продолжительный эволюционный путь, моменты эволюции государственных отношений, институтов. С обретением независимости, 28 лет назад Республика Казахстан вошла в мировое сообщество с новой страницей своего исторического самосознания как часть мировой цивилизации. Во вселенском масштабе 28 лет - это, безусловно, очень маленький отрезок времени, но для казахского народа каждый год независимости имеет особое значение, особый смысл. По нашему глубокому убеждению, концепт «Руханижаңғыру» и культурное наследие играют возрастающую роль в формировании идентичности, гражданственности, патриотизма современной казахстанской молодежи в русле смены идеалов, ценностей.

Сегодняшняя молодежь – будущие творцы истории нашей современности. Какой она будет, зависит, в том числе от того, как мы будем воспринимать и оценивать «Руханижаңғыру», прошлое нашей страны и нашего народа и помнить, что это – наша история, история наших предков, история нашей страны, где будут жить наши потомки.

### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н.А. Послания Президента Республики Казахстан от 5.10.2018г. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни». – Алматы: Полигва, 2018. – С. 39
- 2 Костина А.В. Национальная культура – этническая культура – массовая культура: «Баланс интересов» в современном обществе. - М.: УРСС, 2009. – 214 с.
- 3 Булекбаев С.Б. Тюркский вклад в мировую культуру и цивилизацию. - Алматы: ТОО «Bavissystems», 2016. - С. 316.
- 4 Лекторский В.А. Философия, познание, культура. - М.: Канон+, РООИ “Реабилитация”, 2012.
- 5 Лихачев Д.С. Экология культуры // Избранные труды по русской и мировой культуре. - СПб.: Изд-во СПбГУП, 2006.
- 6 Межуев В.М. Культура как проблема философии // Культура, человек и картина мира. - М.: Наука, 2017.
- 7 Меликов И.М. Культура как олицетворение содержания общественной жизни // Ученые записки РГСУ. - 2010. - № 3. - С. 17–25.

### РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» МЕН «АБЫЛАЙТАНУ» БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ЖАС ҰРПАҚТЫҢ ТАРИХИ САНАСЫН ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ РӨЛІ

**Айдарбеков З.С.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>филос.ғ.д., профессор, Қазіргі заманғы Қазақстан тарихы  
және дүниетанымдық пәндеркафедра меңгерушісі  
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,  
Алматы, Қазақстан

Өткеннің сабақтарын, халқымыздың мәдени мұрасын, ұлттық кодты білмесек, бүгінгі күнді түсіну өте қиын, тіпті болашаққа сеніммен қарау, тек білімімізді кеңейтіп, нақты тарих пен мәдениетті зерттей отырып, біз өз еліміз - Қазақстан Республикасы тарихының қиын сабақтарын тереңірек түсіне аламыз. «Руханиге тағзым» ұғымы мұқият зерделеу және зерттеу тақырыбы болып табылады, өйткені онда жас ұрпақ үшін Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасын сақтаудың мәні бар.

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Жолдауына терең талдау жасайды, Алтын Орданың 750 жылдығын атап өту идеясы 2015 жылы Елбасының Қазақ хандығының 550 жылдығын атап өту идеясының қисынды жалғасы болды.

**Тірек сөздер:** тарих, мәдени код, ұлт, құндылық, үкімет, қалалық инфрақұрылым, қатаң заңнама, байланыс, логистика.

*Статья поступила 13.09.2019*

## THE GREAT SON OF HIS PEOPLE

Chatybekova K.<sup>1</sup>, Kuanysheva A.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> d.h.sc., professor, Kazakh Ablai Khan University of International  
Relations and World Languages

<sup>2</sup> c.p.sc., associate professor  
Kazakh Ablai Khan University of International  
Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

This article discusses the historical role of Ablay Khan as a great commander, an outstanding politician and a skilled diplomat in uniting the Kazakh people, creating the Kazakh Khanate, strengthening and further developing an independent state.

**Keywords:** Kazakh Khanate, diplomacy, association, independence, foreign policy

УДК 947. 719

МРНТИ 03.20

## ВЕЛИКИЙ СЫН СВОЕГО НАРОДА

Чатыбекова К.К.<sup>1</sup>, Куанышева А.А.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> д.и.н., профессор, кафедры современной истории Казахстана и мировоззренческих дисциплин КазУМО и МЯ им. Абылай хана

<sup>2</sup> к.полит.н, и.о. доцента кафедры современной истории Казахстана и мировоззренческих дисциплин КазУМО и МЯ им. Абылай хана  
e-mail: kuanysh\_aliya78@mail.ru

В данной статье рассмотрена историческая роль Абылай хана как великого полководца, выдающегося политического деятеля и искусного дипломата в объединении казахского народа, создании Казахского ханства, укреплении и дальнейшем развитии независимого государства.

**Ключевые слова:** Казахское ханство, дипломатия, объединение, независимость, внешняя политика.

Хан Абылай – ключевая фигура казахской истории XVIII века. В истории казахской земли немало государственных и военных деятелей, которые посвятили свою жизнь великой цели - служению народу. В этой плеяде особо яркой звездой светит имя Абылая – великого хана и полководца, выдающегося политического деятеля, искусного дипломата, вся жизнь которого была посвящена борьбе за целостность и независимость Казахского ханства. Ко времени выхода Абылай хана на политическую арену Казахское ханство раздиралось феодальными усобицами, представляя собой конгломерат отдельных владений [1]. Заслуга Абылай хана перед своим народом заключается в том, что он благодаря исключительной последовательности своих поступков активно способствовал возврату захваченных территорий и формированию той геополитической карты Казахстана, которой мы сегодня законно гордимся.

Хан Абылай – целая эпоха в истории Казахстана. С его именем связана идея общенационального единства, государственной независимости и территориальной целостности Казахстана. Именно в борьбе за осуществление этой идеи раскрылись разносторонние природные дарования хана Абылая: государственный ум, личная отвага, талант полководца и политического деятеля, искусного дипломата. Только благодаря этим незаурядным своим способностям Абылай - безвестный пастух по прозвищу Сабилак возвысился до хана, пользовался поддержкой широких слоев общества и выдающихся деятелей эпохи.

Остановимся на истории изучения вопроса о деятельности хана Абылая. Исторические свершения и героические подвиги Абылай хана вдохновенно воспевали в своей поэзии его современники - акыны: Бухар- жырау, Умбетей, Тати- кара, Шал - акын и другие. Первым научным исследованием, посвященным хану Абылаю, была статья выдающегося казахского ученого - просветителя Чокана Валиханова «Абылай», написанная в начале 60-х годов XIX века. Основываясь на семейных преданиях и информации, почерпнутой от казахов Среднего и частично Старшего Жуза, Валиханов привел вполне достоверные и более менее конкретные сведения о юных годах своего прадеда. После присоединения территории всех трех Жузов к Российской империи в середине XIX века правительством империи стали направляться многочисленные экспедиции на территорию Казахстана.

Описание уклада жизни, быта, культуры населения края оставили первые русские исследователи Казахстана: Паллас П.С., Фальк И., Георги И.Г., Левшин А.И., Радлов В.В. и другие. Их труды, как свидетельства очевидцев, написанные по горячим следам тех событий, которые разворачивались в XVIII - начале XIX вв., имеют непреходящее значение. В сочетании с архивными источниками эти труды помогают воссоздать картину эпохи, истории казахского народа [2]. Однако при изучении и использовании данных этих работ необходим критический анализ, сопоставление с другими источниками. Наибольший интерес представляет книга Левшина А.И., изданная в 1832 году «Описание киргиз – казачьих или киргиз-кайсацких орд и степей». Во второй части монографии Левшина А.И. есть сведения об основных этапах жизни и деятельности хана Абылая. Автор отмечает безграничную любовь хана к своему народу, его борьбу за укрепление государственности казахов.

В советский период немногие авторы решались писать подлинную историю народов Центральной Азии. Среди этих немногих был выдающийся ученый Гумилев Л.Н. В советский период



Деятельность хана Абылая оценивалась в основном отрицательно. Интерес историков к личности хана Абылая резко возрос в связи с обретением Казахстаном независимости. Впервые научное обоснование необходимости пересмотра сложившихся в советское время стереотипов о хане Абылае было высказано на республиканской научно-практической конференции в Кокшетау в августе 1991 года, посвященной 280-летию выдающегося государственного деятеля. Историческое значение личности хана, его деятельности было раскрыто в докладах Сулейменова Р.Б., Козыбаева М.К., Моисеева В.А., Абуева К.К. и других. Определенный интерес представляют обобщающие монографические исследования ряда авторов – это работы Зиманова С.З., Пинзулиной К.А., Артыкбаева Ж.О., Масанова Н.Э., Кузембайулы А. Заметным вкладом в современную историографию Казахстана явилось появление монографических исследований о государственных деятелях прошлого. Это монографии Касымбаева Ж.К., Ерофеевой И.В., Абуева К.К. Много содержательных фактов и сведений о Казахстане и о хане Абылае содержится в монографии Хафизовой К.Ш. «Китайская дипломатия в центральной Азии XIV-XIX вв.». В июле 2019 года в Казахском институте стратегических исследований прошла презентация книг известных ученых - историков и востоковедов республики - Хафизовой К.Ш. и Лаумулина М.Т. Значительная часть книги Хафизовой К.Ш. «Степные властители и их дипломатия в XVIII-XIX вв.» посвящена вопросам взаимоотношений Казахского ханства с Китаем в XVIII веке [3].

На основе исследования материалов китайских архивов и их сопоставления с русскими источниками в 1989 году написана книга «Исторические исследования». Автор этой книги Мухамбетханулы Н. Издана эта книга была на казахском языке в 1994 году. Приводится достаточный материал о взаимоотношении Казахского ханства с Китаем в XVIII веке. Таким образом на сегодняшний день имеется достаточное количество исследований о жизни и деятельности хана Абылая.

Абылай хан – герой национальной истории Казахстана XVIII века. В середине XVIII века Абылай стал известен как правитель Среднего Жуза. Он был умным политиком, грамотным дипломатом, талантливым полководцем. Его основной задачей было укрепление государства. Проанализировав военно - политическую ситуацию в соседних государствах, он приступил к осуществлению задачи по объединению всех трех Жузов Казахского ханства во имя защиты от внешних врагов. В 1743 году в городе Туркестане ханы, султаны, батыры трех Жузов объединились под одним ханством и провозгласили Абылай

хана ханом Казахского ханства. Стратегической задачей Абылая как государственного деятеля, главы государства было укрепление и дальнейшее независимое развитие государства. Его следующим после объединения народа шагом стало строительство взаимовыгодной, безопасной дипломатии с соседними государствами. Велика заслуга хана в консолидации различных сил казахского общества для борьбы против джунгарских и цинских завоевателей. В Джунгарии начинаются междоусобицы, политическая децентрализация, экономический упадок. Это обстоятельство в своих интересах использует дальновидный хан Абылай. Благодаря активной внутренней и внешнеполитической деятельности Абылай хана Казахское ханство превратилось в относительно мощное единое государство. По самым приблизительным подсчетам численность казахов достигла 3 млн. человек. Никогда еще в истории ни один кочевой народ Центральной Азии не достигал этой отметки.

«Геродот казахской истории, дореволюционный историк Алексей Иванович Левшин, констатируя четкую последовательность политической стратегии Абылая, утверждал, что неоднократно меняя своих союзников, он своей главной цели не менял. Благодаря блестящему таланту дипломата, он сумел в 50-60-х годах XVIII века решить насущные политические и земельно - территориальные проблемы с наибольшей выгодой для своего народа. Он сумел отстоять политическую независимость своей страны сначала в борьбе с Джунгарским ханством, потом в соперничестве с Цинской империей. Благодаря такой деятельности Абылай хан по праву стал самым влиятельным лидером казахов. И в 1771 году на народном курултае в Туркестане он был провозглашен старшим казахским ханом.

В годы его правления впервые казахи и калмыки пришли к соглашению, установились добрососедские отношения с Россией и Китаем. Эти сильные государства стали считаться с мнением хана Абылая. Хан решил дипломатические пути, чтобы поддержать народ, уставший от тяжелых боев с калмыками. В августе 1740 года вместе с султанами Среднего Жуза и 120 старшинами Абылай приехал в Оренбург и дал согласие о принятии Российского подданства. Вместе с тем он не прерывал отношений с Цинской империей, используя разногласия между Россией и Китайской империей в интересах Казахского ханства. Все свои силы он отдавал восстановлению независимости страны.

Политика Абылай хана позволила казахам стать доминирующим кочевым этносом XVIII века. Вот как оценил эту эпоху Чокан Уалиханов: «В преданиях казахов Абылай носит какой - то поэтический ореол.

Век Абылая является веком казахского рыцарства». Дальновидный политик и тонкий дипломат Абылай сумел заслужить любовь своих приверженцев и уважение противников. В немалой степени этому способствовали и личные качества хана. Хан Абылай был сыном своего времени, представителем господствующего класса [4]. Но величие хана состоит в том, что он поднялся выше узко сословных интересов, выразил чаяния своего народа в столь ответственный период истории.

Несмотря на то, что Абылая официально признали ханом всего казахского народа, китайский император, страны Средней Азии, российская императрица, боясь возросшего авторитета Абылая, считались с ним только как с ханом Среднего Жуза. Абылай хан вел свою политику в соответствии с геополитическим положением Казахского государства, находящегося между империями - Россией и Китаем. Это был незаурядный политик, прекрасный полководец и дипломат. Абылай хан провел свою жизнь в походах. Скончался хан на берегу реки Арыс. Похоронен в мавзолее мечети Ходжа Ахмеда Яссауи.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Абуев К.К. Хан Абылай и его время. - Астана, 2006.
- 2 Галиев В.В. Борьба казахского народа против джунгарского нашествия (1635-1758 гг.). - Астана, 2013.
- 3 Ерофеева И.В. Политическая организация кочевого общества. - М., 2001.
- 4 Сулейменов Р.Б., Моисеев В.А. Абылай хан, внутренняя и внешняя политика. - Алматы, 2001.

#### ӨЗ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛЫ ТҮЛҒАСЫ

**Чатыбекова К.К.<sup>1</sup>, Қуанышева А.А.<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>т.ғ.д., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

<sup>2</sup> с.ғ.к., доцент м.а.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бұл мақалада Абылай ханның ұлы қолбасшы, көрнекті саясаткер және білікті дипломат ретіндегі қазақ халқының басын қосуда, Қазақ хандығын құрудағы, тәуелсіз мемлекетті нығайту мен одан әрі дамытудағы тарихи рөлі қарастырылады.

**Тірек сөздер:** Қазақ хандығы, дипломатия, бірігу, тәуелсіздік, сыртқы саясат.

*Статья поступила 28.09.2019*

## ABLAI KHAN IS A COMPOSER OF THE KAZAKH LAND

**Dussenov M.,<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>d.ph.sc., professor

Kazakh Ablai khan University of International  
Relations and World Languages,  
Almaty, Kazakhstan

The Republic of Kazakhstan is on the 9th place in the world in terms of land volume. Abylai Khan, the composer of the Kazakh land in the XVIII century, the supporter of the Kazakh land of the XX century Vladimir Lenin and the Kazakh land of the XXI century to the international level, his underground- Nursultan Nazarbayev, an appraiser and propagator of earth's riches.

**Keywords:** contemporaries - akyns, zhyrau, diplomat, autonomous republics.

ӘӨЖ 993. 456

ҒТАМІ 03.20

## АБЫЛАЙ ХАН – ҚАЗАҚ ЕЛІНІҢ ЖИНАҚТАУШЫСЫ

**Дюсенов М.С.,**

ф.ғ.д., профессор,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,  
Алматы, Қазақстан

Қазақстан Республикасы жер көлемі жағынан дүниежүзі елдерінің ішінде 9 орынға шықты. Қазақ халқы жерінің осындай шырқау биікке көтерілуі негізінен тарихи үш ұлы тұлғалардың көрегенділіктері мен қайраткерліктеріне байланысты болды. Ол үш тұлғалар мыналар: қазақ жерінің XVIII ғасырдағы жинақтаушысы болған Абылай хан, XX ғасырдағы қазақ жерінің тұтастығын қолдаушысы Владимир Ленин және XXI ғасырдағы қазақ жерінің беделін халықаралық деңгейге көтерушісі, оның жерасты-жерүсті байлықтарын бағалаушы және насихаттаушысы Нұрсұлтан Назарбаев.

**Тірек сөздер:** ақындар-замандастар, жырау, дипломат, автономды республикалар.

Биылғы жылдың екінші жартысынан бастап елімізде Абылай ханның туғанына 300 жылдан астам уақыт болуына байланысты түрліше шаралары өткізіліп келеді. Еліміздің тәуелсіздік алуы негізінде және «Мәдениет мұра» бағдарламасын жүзеге асыру барысында халқымыздың өткен тарихына, оның ұлы тарихи тұлғаларының қайраткерлік бейнелеріне үңіле бастадық. Осылайша санамызда өткенге деген жаңа бетбұрыс қалыптасып келеді.

Абылай ханның өмір сүрген дәуірі қазақ халқының тарихындағы ең бір қиын дәуір болатынын. Ол кезде көрші Жоңғария мемлекеті өмірге келісімен, бірісе солтүстіктегі Ресейдің аймақтарына тиісіп,

бірісе оңтүстіктегі Қытайдың өлкелеріне тиісіп, екеуінен де сыбағасын алып, ақыр аяғында батысында жатқан қазақ елін жаулап алуға кіріскен кезі еді.

Қазақ елі осы экспансивті, сотқар Жоңғар мемлекетімен ғасырдан астам соғыс үстінде болатын. Тарихта елін қорғау үшін «жан алысып, жан берісетін соғыстарды» отан соғысы дейді ғой. Тап осындай отан соғысы қазақ жерінде жүріп жатқан еді. Егер де тарихта халықтардың әрбір буыны 15-20 жыл сайын өмірге келіп отыратын болса, онда бұл соғыс екі жақтанда, кем дегенде 6-7 буын өкілдері өмірге келіп, соғысып, өмірден кетіп жатқан болады. Осындай 6-7 буын өкілдері ішінен талай батырлар шығып және оларды талай хандар билеп, талай шайқастарда қол бастап отырған екен. Осы ұзаққа созылған соғыс барысында тек қазақтар жағының өзінен 35-40 тай батырлардың есімдері аталады, олардың ерліктерін халық жырға қосып отырған. Ал, ел билеуші әскер басшылары болған екі жақтан да оннан астам хандар мен қонтайшылардың есімдері тарихта бар. Жоңғар жағынан бұлар қонтайшы Батур, қонтайшы Халдан Бошақтау, қонтайшы Цебен Рабтан, қонтайшы Қалдан Цэрен, Аюке хан т.б. Қазақтар жағынан – Тәуке хан, Жәңгір хан, Қайып хан, Әбілхайыр хан, Жолбарыс хан, Әбілмәмбет хан т.б. Абылайдың қазақ халқының тарихи сахнасына шыққан кезеңі осындай даңқы мен қасіреті қатар жүріп жатқан ауыр кезең болған.

Жалпы қазақ халқының осы жоңғар басқыншыларына қарсы жүргізілген, ұзақ жылдарға созылған, соғысын кезендерге бөлсек, дәлірек айтсақ – оларды 3 кезеңге бөліп қарасақ, сонда ол соғыстың шын мәніндегі отан соғысы болғанын айқын байқауға болар еді және Абылай ханның қазақ тарихындағы орны мен рөлін дұрыс түсінуге жол ашар еді.

Сонымен, ең бірінші кезеңге келсек – жағдай былай болған екен. Жоңғарлар бұл соғысқа алдын-ала жақсы дайындалыпты, солардың ішінде – мемлекеттері әрі қарай ортақтандырылыпты және әскерлерін, қаруландырудың сол кездегі соңғы жетістіктері болып табылатын оқ ататын мылтық және зеңбіріктерімен қаруландырыпты. Ал, қазақтар жағы көптен келе жатқан ортақтандырылған мемлекетінен айырылып, жүздерге бөлініп, қоғамдағы саяси биліктің пәрменділігін азайтып алған кезі екен. Әскерлерінің қаруы негізінен сол баяғы ата-бабалардан келе жатқан 5 қару – садақ, найза, қылыш, шоқпар және бұғалық (кұрықтың ағаш сапсыз келте түрі) болыпты. Жоңғарлар үлкен қарсыластыққа кездеспей, ентелей кіріп, елдің шығысынан батысына дейін, солтүстігінен оңтүстігіне дейінгі жерлерді басып алады. Олар жауласып отырған елдің, яғни – қазақтардың малдарына,

жандарына, байлықтарына қызықпайды. Ауылдарды өртеп, қалаларды қиратып, тұрғындарын қарт демей, әйел демей, бала-шағаларына дейін қырып тастап отырған. Тірі қалу үшін тек бассауғалау қалыпты. Қазақ халқының басына осындай ауыр күндер туған. Ол күндерді қазақтар «ақтабан шұбырынды, алқакөл сұлама» деп атаған.

Екінші кезеңде қазақтар бастарына түскен ауыр нәубеттің немене екенін түсіне бастайды. Ал, халық үшін жерден айырылу деген – өз билігіңнен, өз хандығыңнан айырылу екенін, ол өз хандығыңнан айырылсаң – өз тіліңнен, өз мәдениетіңнен, өз тарихыңнан айырылу болып табылатыны белгілі. Сондықтан, қазақтар басқа бір халықтың кірмесіне, малайына, құлына айналғанша өлгеніміз артық деп, жоңғар басқыншыларына қарсы соғысты шын ұйымдасып жүргізе бастайды. Барлығы жиылып, алдыменен Орта Жүздің ханы Әбілмәмбет ханын «аға хан» етіп сайлап, ал Кіші Жүздің ханы Әбілқайырға бас қолбасшы қызметін беріп, соғысты күшейтеді. 1723 жылғы «ақтабан шұбырындыға» әкелген жеңілістен 7 жыл өткенде ғана, қазақтардың біріккен қолы Мұқамбетқазы Әбілқайыр ханның «бұл дала біздікі, тек біздікі. Қазақ даласы үшін, оның әрбір шоқысы үшін шайқас» деп тойлап салған ұранынан күш алып, алдымен қазіргі Ақтөбе облысындағы Бұланты өзеніне жақын жердегі шайқаста, содан біраз кейін Балхаш көлінің шығысындағы Аңырақай жазығындағы жүргізілген шайқаста жоңғарларды ойсырата жеңеді. Кіші Жүз және Орта Жүз қазақтарының көп жерлері басқыншылардан азат етіледі. Дегенменде, басқыншылардың қолына Орта Жүздің оңтүстігі мен Ұлы Жүздің жерлері қалады.

Жоңғар мемлекеті үлкен қиындықтарға тап болғанымен, күшін тез арада жинап үлгереді. Қазақтармен шайқастары азая қоймайды. Ал қазақ хандықтарындағы жағдайлар нашарлай түседі. Жүздер басшыларындағы феодалдық талас-тартыстар күшейеді. Кейіннен талантты қолбасшы Әбілқайыр да өлтіріледі.

Үшінші кезеңде қазақ халқының ұзаққа созылған осы соғысының жеңіспен аяқталуына әкелетін әлеуметтік жағдайлар қалыптаса бастайды – қоғамның барлық деңгейлерінде патриоттық сезімдер оянады және жастар арасында әскери қаһармандық психология өседі. Соғысты «ойын қылып» балалығын өткізген, соғысты «өнер қылып» бозбалығын өткізген, соғысты «кәсіби мамандық» деп жігіттік шағына келген қазақ халқының соңғы 6-7 буындарының өкілдері өмірге келеді. Олар бұл дүниеде елінің азаттығынан басқа ешқандай құндылық жоқ екенін түсінеді. Қазақтың сол буын өкілдерінен кейіннен небір Қабанбай, Наурызбай, Бөгенбай сияқты қаһарман батырлары шығады,



небір көреген қолшбасшылар, небір ел билеуші данышпан хандар шығады. Абылай ханның өмірі мен қайраткерлігі осы үшінші кезеңнен басталып, үшінші кезеңде өтеді.

Абылай соғысқа жастай араласыпты. Жиырмалар жасындағы жас жігіт шағында Әбілмансұр (бұл оның балалық кезіндегі аты) жекпе-жекте жоңғарлар нояны Шарышты жеңіп, батыр атанады. Одан кейінгі ересектік жігіттік шағында талай шайқастарға қатысып, ерен ерліктер көрсете береді. Ол осылайша қол басқарып жүрген сардарлардың, ел басқарып жүрген хандардың назарына ілігеді. Оның халық бұқарасымен тығыз байланыста болуы, батырлардың әскери тәжірибелерімен санасып отыруы және соңғы шайқастары кезінде төтеннен жол тауып жеңістерге әкелетін әскери таланты бағалана бастайды. Сөйтіп, найзаның ұшымен қатар, ақылының да небір қырлары көріне бастайды. Хан сұлтандар оның төрелік тектілігін мойындап, өздеріне жақындатып, билікке тартады. Сол кездегі қазақтардың аға-ханы болып келген Орта Жүз ханы Әбілмәмбет хан Абылайға, оның 26-27 жастарға шаққандағы кезінде оған билік тізгінінің маңызды салаларын береді. Ендігі жерде Абылай сол «аға ханның» аты және пәрменімен, әсіресе әскери соғыс салаларында және халықаралық-дипломатия салаларында билікті жүргізе бастайды. Сол кезден бастап ол халық аузында «хан» аталады, «Абылай хан» аталады. Оның кемелдене бастаған тұлғалығын көріп, болашақ қазақ халқының ең үлкен билеушісі, әміршісі болатынын жақында болжай бастайды, мойындай бастайды. Абылай жоңғарларға тұтқынға түскенде, қазақ елінде не болып жатқанын сырттай қадағалап, бақылап отыратын Ресей мен Қытай жақтары, жоңғарлардан оны босатып жіберуді сұрайды. Жоңғар мемлекеті билеушілері Абылайды, «болашақта қазақ елімен тату-тәтті көршілер болайық» деп, үлкен сый-сыяпатпен тұтқыннан босатады. Тұтқыннан босағаннан кейін, Абылай сол Жоңғария мемлекеті мен Қазақ мемлекеті араларындағы басылмай, толастамай жүріп жатқан үздіксіз соғыстың талай шайқастарына қатысып, қазақтар жағын жеңістерге жеткізіп отырады. 1771 жылы Әбілмәмбет хан өлгеннен кейін, Абылай бүкіл қазақтың аға ханы болып сайланады. Осылайша Абылайдың қазақ халқының тарихындағы хандық билігі жарты ғасырға жуық мерзімді қамтыды (оның 10 жылдығы бүкіл қазақ халқы мемлекетінің ханы болуы, ал қалған жылдары Орта Жүз бен Ұлы Жүздердің – ханы болғандығы).

Абылай ханның қазақ елінің тарихындағы орны мен рөлі сол Жоңғарияның сотқар, экспансивті мемлекетінің жойылуымен,

қазақтардың отан соғысының сәтті аяқталуымен шектелмейді. Содан кейінгі оқиғаларда, солардың ішіндегі әсіресе екі оқиға бойынша, оның қазақтың тарихындағы қаһарманы болғанын дәлелдей түседі.

Бірінші оқиға, тарихи маңызды оқиға – Жоңғария мемлекетін талқандаған Қытайдың әскери экспедициялық корпустары, осы ұзаққа созылған соғыс кезінде жоңғарлардың басып алған қазақ халқының жерінің бір бөлігін, дәлірек айтқанда – оның Оңтүстік-Шығыс өлкелерін иемдену мақсатында, олардың қырғынынан аман қалған, олардан қашып құтылып келіп, Абылайды паналап жүрген жоңғарияның соңғы батыры, соңғы билеушісі Амурсананы ұстаймыз деген сылтаумен, сол өлкелерге кіре бастайды.

Абылай хан Қытайдың ол әскерлерінің түпкі мақсаттарын түсініп, олардың мақсаттары қазақтың жерінің үлкен бір бөлігін Қытай территориясына қосып алу екенін көріп, ол мақсаттарды жүзеге асыртырмау үшін, оларды ішке кіргіздірмейді. Қытайдың экспедициялық әскери корпустары мен Абылай хан басқарған қазақ әскерлері арасында нағыз соғыс болады. Үш рет шайқас жүреді. Екі жақтан да айтарлықтай адам шығындары болады. Сол шайқастардың бірінде Абылай ханның өзі қатты жараланады, бірақ әскерін тастап кетпейді, әскерлерімен бірге болады. Басқыншы болғысы келген қытайлықтарға осылайша тойтарыс беріледі. Кейіннен ол корпустардың басшыларын Пекинге шақыртып алып, император Цзянь Лун ол екеуіне – сіздердің жорықтарыңыз сәтсіз болды, мақсаттарыңа жете алмадыңдар, тіпті ауыр жараланған Абылайды да ұстай алмадыңдар, - деп айып тағып, оларды орындарынан алады, екеуін де генералдық шенінен босатып, қарапайым солдат деңгейіне дейін төмендетеді. Қытайлықтар қазақ елін, оның жерлерін басып алу оңайлыққа түспейтінін көріп, әрі қарай әскери әрекеттер жасамайды, жаңа экспедициялық корпустар жібермейді. Бұл шайқастар үлкен соғысқа айналмайды.

«Аспан асты» елінің қазақтар үшін осындай ұстамды, көршілік оң саясат жүргізуінің бірнеше себептері болса керек. Біріншіден, Абылай ханның шұғыл түрде жүргізіп, икемді дипломатиялық әрекеті барысында Қытай протекторатын мойындауы. Екіншіден, қазақ халқының жүздерінің Ресей империясына қосыла бастауы. Осындай жағдайлар ертеме-кешпе империялардың араларындағы қайшылықтардың шиеленіскен конфликтілерге әкелу мүмкіндіктері. Үшіншіден, Иран елінде пайда болған Ахмед Шах мемлекетінің көрші мұсылман елдерімен қосылып Қытайға қарсы әскери одақ құра бастауы.

Төртіншіден, Аспан асты елінің өзіндегі ішкі саяси жағдайларының да тұрақсыздана бастауы болса керек.

Осылайша, Абылай ханның мемлекеттік саяси көрегендігі және жан қиярлық әскери ерлігі арқасында қазақ жерінің Оңтүстік-Шығыс аймағы (қазір ол аймақта ҚР-4 аймағы орналасқан) қазақ хандығы мемлекетінің территориясына қайтарылды. (Жоңғарлар қазақ халқы сияқты малшы халық болған ғой, жерді біледі, жерді түсінеді, сондықтан басып алған жерлерінің осындай ең шұрайлыларын, ең құнарлыларын ақыр аяғына дейін сақтауға тырысқаны көрініп тұр. Ал қазақтың ұлы жыршысы, ақыны Жамбыл атамыз «Жетісуды жер жаннаты» деп бекер жырлаған жоқ қой). Соныменен, Абылай хан қазақ халқы жерінің соңғы пәрменді жинақтаушысы болды.

Екінші оқиға, екінші тарихи оқиға – Жоңғария мемлекетінің батыстағы көршісі болған, Еділ өзенінің бойындағы Қалмақ хандығы XVIII ғасырдың аяғына қарай өздерінің ата-бабаларының мекені болған Жоңғария жеріне қайтуды жөн көріп, үдере көшуге жиналады. Ол хандық XVII ғасырда Ресей мемлекетінің қолдауымен пайда болған, сол Еділ өзені алқабында ғасыр жарымдай уақыт өмір сүрген мемлекет еді. Шығыстағы ағайындарының мемлекеті сияқты Қалмақ хандығы да жан-жағындағы елдерге маза бермейтін, өте сотқар хандық болған. Ол хандық біресе Еділ өзені бойындағы балықшы орыстарға тиісіп, біресе солтүстік Кавказ тауы жазығындағы мұсылман жұрттарына тиісіп отырған, ал бірақ оның негізгі шабуылдары, Ресей үкіметінің айтақтауымен, қазақтарға қарсы бағытталып келген. Кіші Жүздің қазақтары қалмақтармен ғасырдан астам уақыт барысында теке-тіресіп, шайқасып, соғысып келген. Осындай жағдайлар сол өлке қазақтарының әскери істерге әрі қарай бейімделе түсулерін және керек кездерде қаһармандық ерліктерге бара берулерін генетикалық тұрғыдан бекіте түсті деуге болады.

Ал, сол XVIII ғасырдың екінші жартысында Қалмақ хандығы үшін саяси жағдай күрт өзгерді. Алдыменен, Еділ бойына орыс казактары келіп орналасуына байланысты, патша үкіметі ол хандықты қолдауын қояды. Содан кейін Кавказ халықтарының Қалмақ хандығына шабуылдары көбейе түседі. Ең соңғысы, шығыстағы қалмақтардың ағайындарының, одақтастарының мемлекеті – Жоңғария мемлекеті жойылады. Бұл жақта олардың алаңдайтын өмірлік маңызы бар ештемесі де қалмайды. Ендігі мәселе, Еділ қалмақтары хандығының жұртын олардың ата-бабаларының жеріне жеткізу болады. Бұл көш ұлы көш болуы керек, ол ұлы көштің өтетін жолы да ұзақ және қиын

жол болатыны да белгілі. Ресей үкіметі ол көшті өзінің оңтүстік губерниялары арқылы өтуіне келісім бермеді. Орта Азия хандықтары арқылы да ол көшке жол жоқ. Ежелден шығыс пен батыс халықтарының араласуының тарихи көпірі болып келген, қазақ даласы бойынша өту қолға алынады. XVIII ғасырдың 70- жылдарының басында қалмақтардың алғашқы көші басталады. Кейбір тарихи мәліметтер бойынша сол ұлы көш 80-83 мың отбасынан тұрған, адамдарының жалпы саны 350-380 мыңдай болған, олардың қару ұстайтындары шамамен 75-80 мыңдай адам болған көрінеді. Көшбасшылары, солардың ішінде олардың ханы Убаши, осындай әскери күші бар күдіретті көшті кім тоқтата алады деп есептеген көрінеді. Қазақтарда «ақтабан шұбырындыға» ұшыратқан 1723 жылғы соғысқа жоңғарлар 70 мың қолмен келгенін олар білмейді емес, білді ғой. Сондықтан, олар өздерінің сақадай сай 70-80 мыңдай жауынгерлеріне сүйеніп, көшті бастап жібереді.

Бірақ олардың білмегендері де бар болып шығады, ол – сол жарты ғасырдан астам уақыт ішінде қазақ халқында патриоттық сезімдерінің өскенін, ал хандықтары бірлесіп үлкен саяси-әскери күшке айналғанын және батырлары бастаған әскерілерінің соғыс өнерін жақсы меңгергенін білмеді. Соғыс атаулының тағдырын шешетін тағы да сол сияқты маңызды факторлардың есепке алмағандары болыпты.

Бұл ұлы көш 1770 жылдың аяғында ең алдымен Кіші Жүз жеріне кіреді. Кіші жүздің кешегі өткен қаһарман батыры Әбілқайырдың ұлы Нұралы хан басқарған әскерлері қазіргі Ақтөбе облысының жазық даласында қалмақтармен кездесіп, олардың қазақтарға қарсы шығарған 30 мың қолын жеңіп, көшті әлсіретіп жібереді. Содан кейін Нұралы хан Абылай ханға хабар жіберіп, көштің бағыты Жетісу болуы мүмкін екенін айтады.

Қазақ әскерлерінің Еділ қалмақтары әскерлерімен екінші және соңғы шайқасы Абылай ханның тікелей қатысуымен шығыс Қазақстан мен Талдықорған облыстарының түйіскен жеріндегі – «Сасықкөлдің» алқабында болған. Ол «Сасықкөл» қазіргі кездегі Алакөлдің қасындағы «Сасықкөл» емес, одан батысқа қарай 150 шақырымдай жердегі, Балқаш көлінің сілемдерінің бірі болған «Сасықкөл» көрінеді. Осы «Сасықкөлдегі» қазақтардың Еділ қалмақтарымен екінші соғысы, онда қазақтардың қалмақтарды тас-талқан етіп жеңуі, жоңғар халықтарының қазақ жерін жаулап алуға бағытталған сотқар, агрессивті саясатының күйреуінің соңғы көрінісі болды және оларға жан аямай көмектесіп келген, көмектесуге асыққан Еділ қалмақтарының да ұлы көшінің

сәтсіздікпен аяқталуына әкелді.

А.С.Пушкин Е.Пугачев көтерілісіне байланысты материалдар жинау барысында Орал қаласына келуі және сол келісінде қазақ халқының мәдениеті мен тарихына қызығушылық танытқаны белгілі. Міне, осы ұлы ақынның қолжазбаларында қазақ халқының жоңғар басқыншыларына қарсы жүргізілген азаттық соғысының кейбір кезеңдері туралы мәліметтер бар. Сол мәліметтердің бірінде Абылай хан басқарған қазақ әскерлерінің Сасықкөлдегі қалмақтармен шайқасын суреттейтін бір эпизодта бар. Сол эпизодта қазақтар «Сасықкөл» тұсында қалмақтармен соңғы әскерлерінің үлкен бір тобын алты рет орап, қоршап алып, бір аптадай шөлде ұстайды. Бірнеше күннен кейін сусыздықтан олардың аттары өле бастайды, ал өздері де аштықтан әлсірей береді, сөйтіп қайрат көрсете алмайтын күйге келген кезде, қазақтар қабаттарының бірнеше жерлерін ашып, өздерінің ағайындары болып келетін, табиғатынан шексіз қатал қырғыз іскерлерін жібереді. Қызғыздар қалмақтарды аяусыз қырып салады делінеді онда. Осылайша, қазақтар қалмақтарды бірінен соң бірін өз жерлерінен қуып шығады. Жоңғарияға қалмақтардың кәрі-кұртан, әйелдемен балалардан тұратын бірнеше мыңы ғана жеткені белгілі. Сөйтіп, қазақ елі ғасырлар бойы қас дұшпандары болып келген шығыстық та, батыстық та жоңғарларынан құтылады.

Осы жеңістен кейін Абылай қазақтардың «аға ханы» болып сайланғанын ілгеріде айтқанбыз. Абылай 10 жылдан астам уақыт ішінде қазақтардың ең үлкен, ең қаһарман ханы болды.

Жалпы жер мәселесі қай заманда да халықтар арасындағы, мемлекеттер арасындағы түсінбеушіліктер туғызған, қайшылықтарға, соғыстарға негіз болып келген мәселе екені белгілі. Жалпы жер мәселесі бойынша қазақ халқы бақытты халықтардың бірі деуге болады. Олар сол Жоңғарлармен жүргізілген жүз елу жылдық соғыс кезінде өздерінің жерін сақтап қалды. Ал, Ресей құрамында болған кезде – жер мәселесі бойынша патшаның қолына қарап еді, бірақ одан октябрь революциясы жеңісі құтқарды. Советтер елінде ұлттық автономиялық республикалар құрылған кезде, қазақ халқының жері нобайымен Қазақ автономиялық советтер республикасының меншігіне берілді. Революция көсемі И.В.Ленин Сібір Ревкомының қазақ халқының жерін бөлшектеуге бағытталған саясатына жол бермеді – сібірліктер негізінен орыс халқы өкілдері тұратын Солтүстік Қазақстан өлкелерін Қазақстаннан бөліп алып, Ресей Федерациясына қосу керектігін дәлелдеген болатын – бірақ ұлы революционер олармен келіспей, қазақ жерінің тұтастығын сақтап, оны қазақ халқының

өзіне беріп, қазақ халқы үшін тарихи ерлік жасады. Кейіннен қазақ жерінің тұтастығына назар аударып, оны бөлшектегілері келген Совет үкіметінің басшылары да болды. Олардың қатарына 60-жылдардағы Н.С.Хрущев пен 90-жылдардағы М.С.Горбачев жатады. Бірақ, Советтер Одағы мемлекетінің ыдырап, жойылуы барысында қазақ жері мәселелері тәуелсіздік алған Қазақстан Республикасының өзіне және оның президенті Н.Ә.Назарбаевтың үлесіне тиді. Н.Ә.Назарбаев Қазақстан Республикасы жер мәселесін принципалды шешуді бірден қолға алды. Ондай принципалды мәселердің қатарында Қазақстан Республикасының жерінің тұтастығын сақтау мәселесі, Қазақстан Республикасы жерінің шекараларын айқындау мәселесі және Қазақстан Республикасы жерінің территориялық атласын жасау мәселелері болды. Осы бағытта көптеген істер жасалды. Қазақстанның көршілері болып табылатын Қытай, Ресей және Ортаазиялық Республикалармен келіссөздер жүргізілді. Келіссөздер сәтті өтті. Қазақстан Республикасының шекарасы анықталып, көрші мемлекеттер ол шекараны мойындады. Бекітілген шекараның территориялық атласы жасалды. Ол атлас Біріккен Ұлттар Ұйымына тапсырылды.

Қазақстан Республикасы жер көлемі жағынан дүниежүзі елдерінің ішінде 9 орынға шықты. Қазақ халқы жерінің осындай шырқау биікке көтерілуі негізінен тарихи үш ұлы тұлғалардың көрегенділіктері мен қайраткерліктеріне байланысты болды. Ол үш тұлғалар мыналар: қазақ жерінің XVIII ғасырдағы жинақтаушысы болған Абылай хан, XX ғасырдағы қазақ жерінің тұтастығын қолдаушысы Владимир Ленин және XXI ғасырдағы қазақ жерінің беделін халықаралық деңгейге көтерушісі, оның жерасты-жерүсті байлықтарын бағалаушы және насихаттаушысы Нұрсұлтан Назарбаев.

Қазақ жерінің толығымен қазақ мемлекетінің біртұтас территориясына айналуы, оның халықаралық деңгейде мойындалуы мен бекітілуі, тарихи маңызы жағынан алғанда Қазақстан Республикасының өзінің тәуелсіз мемлекетке айналуы жетістігімен пара-пар келетін жетістік деп санауға болады.

#### ӘДЕБИЕТ

1 Назарбаев Н.А. «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру». – Астана, 5 қазан, 2018 ж.

2 Назарбаев Н.А. «Ғаламдық қоғамдастықты түбегейлі жаңарту стратегиясы және өркениеттер серіктестігі» – Астана, Жібек Жолы, 2012ж.

3 Тоқаев Қ. Қазақстан халқына жолдауы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» – Нұр-Сұлтан, 2 қыркүйек, 2019 ж.



## АБЫЛАЙ ХАН – ҚАЗАҚ ЕЛІНІҢ ЖИНАҚТАУШЫСЫ

Дюсенов М.С.<sup>1</sup>

<sup>1</sup>д.ф.н., профессор,  
кафедры современной истории Казахстана  
и мировоззренческих дисциплин  
КазУМО и МЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Республика Казахстан находится на 9-м месте в мире по объему земель. Хан Абылай, композитор казахской земли XVIII века, сторонник казахской земли XX века Владимир Ленин и казахская земля XXI века на международном уровне, его подполье Нурсултан Назарбаев, оценщик и пропагандист земных богатств.

**Ключевые слова:** современники – акыны, жырау, дипломат, автономные республики.

*Статья поступила 12.09.2019*

**IV Бөлім. ЖАС ҒАЛЫМДАР ЗЕРТТЕУЛЕРІ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСАТ**  
**Раздел IV. ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ И ГЕОПОЛИТКА**  
**IV Part. RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS AND GEOPOLITICS**

---

UDC 32 + 301  
IRTSI 11.15 + 05.11

**EFFECTS AND CAUSES OF MEXICAN IMMIGRATION TO THE USA**

**Jumabayeva A.<sup>1</sup>, Issaliyeva A.<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>BA student of Kazakh Ablai khan  
University of International relations and world languages,  
Specialty “5B050500-Regional Studies”  
Almaty, Kazakhstan

<sup>2</sup>Teacher of Kazakh Ablai khan  
University of International relations and world languages  
Almaty, Kazakhstan

For many years the problem of illegal immigration for the United States has been very acute. Nowadays, the United States became an “American dream” to those who willing to go north for opportunity and live an American dream life, just by crossing the border legally or sometimes illegally just like large percent of Mexican immigrants. Irregular migrants from Mexico cross or attempt to cross every day the 3,141 km Mexico-U.S. border, seeking a better life in North America. Around 450,000 undocumented Mexicans enter the United States every year.

In this study, is analyzing the causes of Mexican immigration and identify its consequences. A discourse analysis of the opinions of various experts is also carried out and the authors’ recommendations on a possible solution to the problem under consideration are given.

**Keywords:** Mexico, USA, immigration.

**Introduction**

Migration shapes the world, and reshapes it. It has done so over the history of mankind. In the United States, a nation (just like all the others) built by immigrants, there are people from different countries, religions and cultures, and Latino immigrants are one of the largest groups making about 46 percent of the total immigrant population, according to the Census Bureau. Over the years, the U.S. has reinforced its migration laws and physical borders, especially the frontier with Mexico, in order to cease immigrants from the South to enter the country. Nevertheless, in spite of all the efforts, mass migration seems almost impossible to stop.

In addition “pull” factors in the U.S. like better economic opportunities make this country very attractive for migrants who seek to survive, build a better life and support their families. The Mexican and Central American governments find it very difficult to stop their populations from walking away to the North.

Immigrants also face many more challenges like human rights abuses and work exploitation in the host country after running away from poverty, natural disasters or persecution back home. It is important for policy makers to know how migration flows and migrant networks impact at the national scale. Over the history, migration has strengthened economic growth, the formation of nations and the enrichment of cultures .

**Experts’ opinion.**American experts

**Gordon H. Hanson** from National Bureau of economic research: Attempted illegal immigration appears to be particularly responsive to shocks to the Mexican economy, with surges in apprehensions at the U.S.-Mexico border coming shortly after downturns in Mexico. Yet, given the large magnitude of U.S.-s Mexico wage differences and the small apparent cost of crossing the border illegally, the volume of migration flows from Mexico to the United States is surprisingly low [1]. Also, given the high relative return to education in Mexico, it is puzzling that Mexican immigrant’s exhibit intermediate selection in terms of their observable skills. One would expect less-skilled Mexican immigrants to have the strongest incentive to migrate abroad. Unobserved sources of heterogeneity in migration costs, home bias in consumption, and credit constraints in financing migration are all potential explanations for the volume and composition of Mexican immigration. Research on these issues is just beginning to emerge.

Samuel P. Huntington. Mexican immigrants are a threat to American identity because they are difficult to assimilate. Because Mexico borders the United States, these immigrants do not lose touch with their homeland; besides, there are many of them, among them there are a lot of illegal immigrants, and their influx does not end [2]. They are most often settled in certain regions, and this creates the potential for separatism.

Mexican experts.Carlos Serrano Herrera Chief Economist BBVA Bancomer: Trump claimed that he would deport all those who were undocumented. Such a scenario is unlikely to occur. The reason for this is that the US economy would be greatly and adversely affected. Today America finds itself in a situation that can be described as full employment, as unemployment stands at 4.7%, a figure considered “neutral”, in other words, lower rates would result in inflationary pressure. A scenario marked by mass deportations would lead to a shortage of workers, just at the time that the new US government plans to implement an ambitious infrastructure

program. In fact, President Trump has recently sought to moderate his position, saying that he would only deport undocumented migrants with a criminal record - no more than 200,000 people [2].

Professor of Iberoamerican University **Javier Urbano Reyes**: In recent years, the migration flow through Mexico has increased significantly. At the same time, the Mexican government's actions are insufficient to cope with this flow. Migrants reach the limit of their abilities, which provokes unrest and violence. U.S. anti-immigration policies worsened with the advent of Donald Trump. Mexico is accustomed to a certain migration flow, which was only transit. And now, migrants often find themselves outside the territory of shelters, asking for permission to settle and a residence permit [3].

Russian experts. The United States and Mexico have concluded an agreement to combat illegal migration. Expert of the International Institute for Humanitarian and Political Studies **Vladimir Bruter**: Washington made this decision thanks to pressure. The only question is that the problem of migration is much broader than what the United States is trying to solve. The United States is trying to blame neighboring countries for the fact that they are not economically developed. But they are not developed because their trade with the USA, in general, their economic relations are not equal [3].

**Vladimir Davydov**, Director of the Institute of Latin America of the Russian Academy of Sciences: "If Mr. Trump is consistent and realizes his ideas regarding Mexico, then this threatens her with deterioration – both economic and social, primarily related to migration processes. And this can lead to a serious crisis in Mexico. Relations between these countries have not been easy for 180 years since the military conflict, as a result of which Mexico lost a huge part of the territory. But a neighbor is a neighbor, and the paradigm of the need to coexist peacefully somehow smooth out complex issues that periodically arose, but somehow resolved. And now there are active negotiations, primarily involving business representatives from both sides. Of course, the Mexican side will have to give in to something, but Trump, I think, will slightly change his tough position. The elections are over, everyday life has begun" [4].

**Table 1 - Effects of this problem**

Effects of immigration	On the USA	On Mexico
	Crime reduction	Lack of workers and specialists
	Filling jobs where local people don't work. Using migrants as cheap labor	Increase of remittances
	Violation of racial-ethnic balance	Material damage from migration. In Mexico, although it ranks first in the region in the volume of received money transfers (\$ 24.3 billion), the share of such transfers in GDP is only 2.1%
	Changing the confessional structure of society	Decontamination of large territories
	Use of non-transparent pay schemes, violation of labor laws, tax evasion	The erosion of human capital, the transformation of family relationships, the breakdown of families, generational breakdowns and the degradation of the institution of the family as a whole
	Extensive growth of the economy. There are industries that are related to natural resource rent: agriculture, mining, etc., which again complicates the task of intensifying the economy with the transition to industries with high redistribution	The migration of children who travel to the United States in search of their parents
	Illegal increase the load on the social infrastructure, they seek medical help, and load the law enforcement system. There is a fiscal redistribution of funds from the indigenous population to migrants	Social inequality

**Table 2 - Crimes**

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
VIOLENT CRIMES				PROPERTY CRIMES		
Murder	Rape	Robbery	Aggravated Assault	Burglary	Larceny	Motor Vehicle Theft
<b>A. LEAST SQUARES ESTIMATES</b>						
0.075*** (0.028)	0.002 (0.029)	0.095*** (0.025)	0.037 (0.029)	0.025 (0.019)	0.000 (0.023)	0.042 (0.028)
<b>B. 2SLS ESTIMATES [BIRTHS INSTRUMENT]</b>						
-0.022 (0.094)	-0.131** (0.062)	0.049 (0.094)	0.197*** (0.075)	-0.092 (0.057)	-0.105** (0.047)	-0.149* (0.081)

Least Squares and 2SLS estimates of the effect of Mexican immigration on crimes reported to police [4].

The corresponding 2SLS estimates using the births instrument. Overall, the pattern of the least squares results is not reflective of particularly large associations between Mexican immigrant settlement and MSA-level crime rates. In contrast, the 2SLS results lead to a dramatically different impression. Indeed immigration can be shown to have a protective effect on several crime types. In particular, a one percentage point increase in the immigrant share leads to a 13 percent reduction in rape, an 11 percent reduction in larceny and a 15 percent reduction in motor vehicle theft.

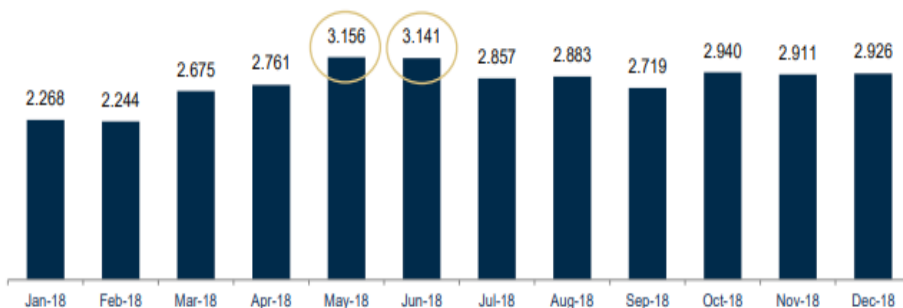


Diagram 1 - House hold remittances to Mexico, by month, 2018.

For the sending of remittances in 2018 close to 104 million transactions were recorded, with an average remittance of US\$321.4. The months in which the highest revenues from remittances were received were: May, with US\$3,156 million, and June with US\$3,141 million, followed in order of importance by the months of October, December and November [5].

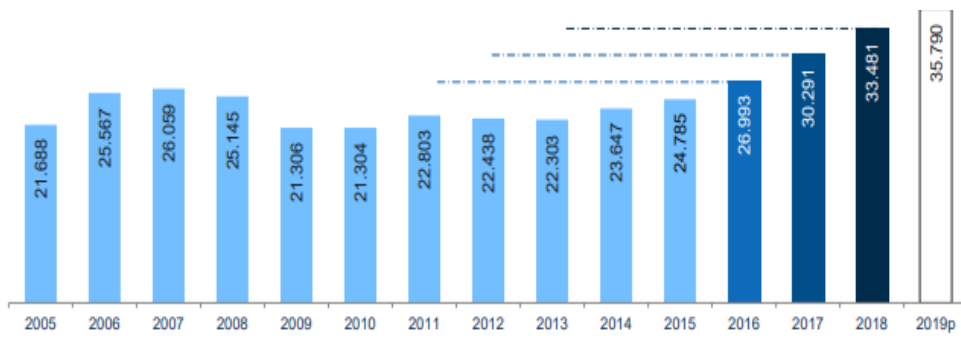


Diagram 1 - House hold remittances to Mexico, 2005-2019 (Millions of dollars).

Remittances will continue their growth path in subsequent years, due to favorable economic conditions and the low unemployment rate in the United States, which in recent months oscillates around 4.0% the unemployment level. Remittances could have a growth of 6.9% in 2019 and reach US\$35,790 million [5].



**Table 3 - States with the largest Mexican-Immigration populations.**

State	Mexican Immigrant Population	Total Immigrant Population	Share of Immigrant Population from Mexico
California	3,785	8,781	43.1 %
Texas	1,452	2,443	59.4 %
Illinois	468	1,155	40.5 %
Arizona	402	630	63.8 %
Florida	196	2,767	7.1 %
Colorado	178	412	43.2 %
Nevada	159	293	54.3 %
New York	149	3,634	4.1 %
North Carolina	114	333	34.2 %
Nation as a Whole	7,856	28,378	27.7 %

States with the largest Mexican-Immigration populations. Almost half — 43.1 percent, or 3.8 million — of all Mexican immigrants live in just one state: California. North Carolina has the smallest Mexican population (34.2 percent 114000) of the above states due to remoteness of US-Mexico border [6].

**Causes of Mexican immigration to the USA:**

1. High levels of violence and crime in Mexico

Due to the huge influence of drug cartels on the authorities, crime is rampant in the country.

2. Family reunion.

Mexican children detained in the United States often simply seek out their parents who are already in the USA.

3. Poverty

Given the poverty level in Mexico, some migrants are trying to earn money in the United States in the hope of sending money back to their countries. Most of the remittances received in Latin America come from the United States.

**Conclusion**

USA and Mexico have benefits from Mexican immigration. In the US, immigrants are used as cheap labor. But this does not compare with the negative consequences, such as an increase in crime, pressure on the infrastructure, etc. For Mexico, of course, there are more benefits, because immigrants send the money they earn to their homeland. Trump's policy towards immigrants leads to a deterioration in bilateral relations between the United States and Mexico. And this has negative consequences for both countries. And building a wall will not help solve this problem, because the problem is much deeper than it seems. The United States is Mexico's largest trading partner in terms of turnover; Mexico is third for the United States (after China and Canada). With a break in relations, the United States and Mexico will lose markets for their products.

The problem with immigration from Mexico to the United States has not yet been solved. Donald Trump has said he will build a wall between the US and Mexico. However, this will not help to solve the problem until the end. He is trying to solve the consequence, not the cause of the problem. I think that another way is to create jobs in Mexico by building factories, companies, etc. And the United States must to help Mexico with it. Then the local residents will not have to go to the United States to find work.

#### REFERENCES

- 1 Mexican Migration to the United States: Underlying Economic Factors and Possible Scenarios for Future Flows. Chiquiar D., Salcedo A. – Access mode: <https://www.migrationpolicy.org/research/mexican-migration-united-states-underlying-economic-factors-and-possible-scenarios-future> . [Accessed 11.04.2013].
2. Illegal Migration from Mexico to the United States Gordon H. Hanson. – Access mode: <https://www.jornada.com.mx/ultimas/politica/2019/05/20/mexico-a-un-paso-de-tragedia-por-la-ola-migratoria-experto-1589>. [Accessed 21.04.2006].
3. What we know about illegal immigration from Mexico. Ana Gonzalez-Barrera Manuel – Access mode: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/06/28/what-we-know-about-illegal-immigration-from-mexico/> [Accessed 28.06.2019]
4. <https://www.bbvaresearch.com/en/publicaciones/mexico-how-could-trumps-immigration-and-migrant-remittance-policies-affect-mexico>.
5. <https://aljazeera.com/news/2019/09/mexico-slams-supreme-court-order-asylum-restrictions-190912195200983.html>
- 6 Mendizabal E. Talking evidence in Latin America: right on time? – Access mode: <https://onthinktanks.org/articles/talking-evidence-in-latin-america-right-on-time/>. [Accessed 30.9.2019].

#### МЕКСИКА-АҚШ КӨШІ-ҚОН МӘСЕЛЕСІНІҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

Жұмабаева А.<sup>1</sup>, Исалиева А.<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің студенті, мамандығы «5B050500-Аймақтану», Алматы, Қазақстан

<sup>2</sup> Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің оқытушысы, Алматы, Қазақстан

Көптеген жылдар бойы АҚШ-та заңсыз көшіп келу мәселесі өте өткір болды. Қазіргі уақытта Америка Құрама Штаттарына “американдық арманға” қол жеткізіп өмір сүру сапасын жақсарту мақсатында заңды негізде немесе кейде заңсыз түрде де шекараны кесіп өтіп, мексикалық иммигранттардың пайызы жылдан жылға артуда. Мексикадан келген мигранттар ұзындығы 3141 шақырымға созылған шекараны кесіп өтеді.

Бұл зерттеуде мексикалықтардың көшіп келу себептері талданып, оның салдарын анықталады. Сонымен қатар әр түрлі сарапшылардың пікірлеріне дискурсталау жүргізіледі және қаралып отырған проблеманы шешу мүмкіндігі бойынша авторлардың ұсыныстары келтіріледі.

**Тірек сөздер:** Мексика, США, иммиграция.

## ПРИЧИНЫ И СЛЕДСТВИЯ ИММИГРАЦИИ МЕКСИКАНЦЕВ В США

Жумабаева А.<sup>1</sup>, Исалиева А.<sup>2</sup>

<sup>1</sup>«5В050500-Регионоведение», студент Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,  
Алматы, Казахстан

<sup>2</sup>преподаватель Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

На протяжении многих лет проблема нелегальной иммиграции в США была очень острой. В настоящее время Соединенные Штаты Америки стали «американской мечтой» для тех, кто хочет отправиться на север за возможностью улучшения качества жизни, просто пересекая границу на законных основаниях или иногда незаконно, подобно большому проценту мексиканских иммигрантов. Мигранты из Мексики пересекают или совершают попытку пересечения границы длиной в 3141 км. Около 450 000 мексиканцев без документов въезжают в Соединенные Штаты каждый год.

В данном исследовании анализируются причины мексиканской иммиграции и выявляются ее последствия. Также проводится дискурс-анализ мнений различных экспертов и приводятся рекомендации по возможному решению рассматриваемой проблемы.

**Ключевые слова:** Мексика, США, иммиграция.

*Статья поступила 05.09.2019*

UDC 327.7: 327

IRSTI 11.25

## PROBLEM OF CYBERSECURITY IN KAZAKHSTAN AND RUSSIA.

Adaktilos Y.A.<sup>1</sup>

<sup>13</sup>rd year student of regional studies of Ablai khan,  
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan.  
e-mail:yanuwkka@mail.ru

This article identifies the causes of cyber danger, their impact on the economies of countries, and suggests ways to solve this problem. The article shows the similarities and differences between the two neighboring countries in the development of IT technology, cybersecurity and suggests future actions in solving the problems of cyber space.

**Keywords:** cybersecurity, Russia, Kazakhstan, analysis, forecast, statistic, IT technology, data, money.

*“Who owns the information, owns the world”*

*N. Rothschild*

### Relevance

Today more than ever, the idea that the one who owns the information owns the world is relevant. Information has a huge impact on many processes taking place in society, and that is why a competently built protection of state's data is one of the key conditions for ensuring its competitiveness and development.

Kazakhstan and Russia are **not ready** to fully confront the global threat of cybersecurity due to the lack of qualified people and lack of experience.

The relevance of this problem is recognized by heads of states, security analysts and heads of large enterprises.

Since 2008 in Kazakhstan established Computer Emergency Response Team (**KZ-CERT**). This is the single centre for national information systems users and Internet segment providing collection and analysis of security incidents reports as well as consultative and technical assistance to users in prevention of cyberthreats. According statistics from its databases which is giving below, we can see the dynamic of information security incidents in January-June, 2019.



Picture 1- Information Security Incidents.  
The first half of 2019 (times)[1].

According to this diagram, we see a stable tendency of cyber attacks in Kazakhstan.

Over the six months of this year, 10.4 thousand such incidents were registered in the republic, and last year - 13.5 thousand. Most of the incidents this year were observed in April - 2.1 thousand.

In the country, the introduction of information and communication technologies in the economy has increased significantly. At the end of 2018, the share of organizations using computers was 77.7% compared to only 70.7% a year earlier. In turn, the share of organizations with access to the Internet increased from 67.7% in 2017 to 75.1% in 2018, while organizations with Internet resources accounted for 22.3% compared to 21.7%.

At the end of July 2019, over 25.8 million cellular subscribers were registered in Kazakhstan, of which 14.8 million had access to the Internet, and the number of fixed Internet subscribers amounted to 2.5 million units[2].

A stable tendency suggests that in our country, cybersecurity remains a problem that is ignored by people, heads of companies, heads of state.

### World statistics

In February 2018, analysts at McAfee antivirus company estimated that in 2017, the global damage from cybercrime was about \$ 600 billion, or 0.8% of global GDP, an increase of about 35% compared with the 2014 estimate of \$ 445 billion [2].

In the United States, 143 million consumers were affected by cyber criminals, representing more than half of the country's adult online population. The total damage from hacker attacks amounted to \$ 19.4 billion, and on average, every American user who fell victim to cyber criminals spent almost 20 hours to eliminate the consequences of the attacks.

At the end of March 2019, the U.S. Department of Justice indicted a Lithuanian citizen who looted \$ 123 million from Google and Facebook.

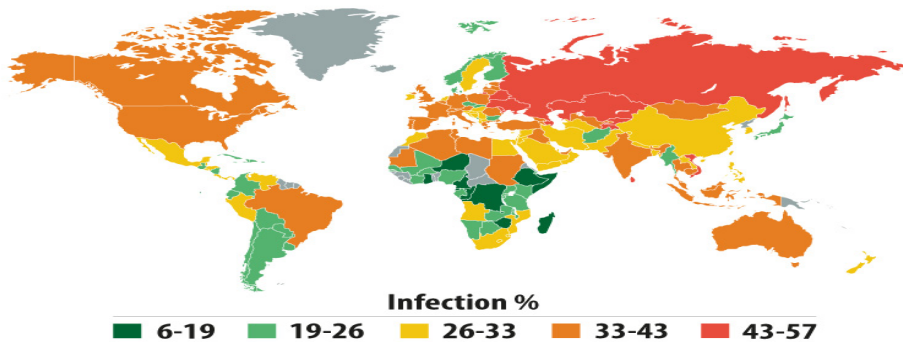
“There is a dangerous contradiction in the actions of consumers: despite the constant stream of reports of cybercrime in the media, too many people continue to think that they are invulnerable and neglect basic precautions to protect themselves” - commented Fran Rosch, executive vice president of the division Consumer Business Unit Symantec.

- Chinese Cyber spies infiltrated the European Union's diplomatic communications network and intercepted thousands of telegrams over three years on various issues, including concerns about the unpredictable actions of the US Presidential Administration Donald Trump, attempts to confront the Russian Federation and China and the risks associated with the resumption of Iran's nuclear program [3].

- in Russia according to official statistics, the volume of unauthorized operations from accounts of legal entities in 2017 amounted to about 1.9 billion rubles, in 2018 - about 3.8 billion rubles[3].

- For the first half of 2019, 10.4 thousand incidents related to attacks, threats, etc. were recorded in Kazakhstan.

In order to assess the risk of infection via the Internet to users' computers in different countries of the world, the Kaspersky team calculated how often during the year users of Kaspersky Lab products in each country encountered Web anti-virus. In accordance with the data obtained, the top 20 countries were identified in which the greatest risk of computer infection via the Internet was noted. Kazakhstan (55.62%) is in second place on this list, and Russia is fourth (54.5%) [4].



Picture 2 - Kaspersky Security Bulletin

<https://www.cert.kz/ru/news/kak-virus-ot-genprokuratury-pomog-razbogatet-hakeram>

According by the data of Kaspersky Security Bulletin, the high-risk group with a result of 41-60% includes Russia and most countries of the former Soviet Union, including Kazakhstan.

**Causes and Effects**

Russia and Kazakhstan doesn't have an official state cyber security body; projects are at the planning stage. (Shield Kazakhstan 2020 [5]. The concept of the cyber security strategy of the Russian Federation, 2014.

Table 1 - Causes and Effects

Causes	Effects
No government interest	At the moment in Kazakhstan and Russia there is no document that would explain how to deal with cybersecurity at the national level in a fundamental and relevant to modern realities and challenges.
No relevant education or state grants	Historically, the USSR did not pay much attention to new technologies and the development of IT areas. Because of this, we lagged behind countries such as the United States, Britain, France and so on. In 1977, Apple created the first personal computer, easily accessible for ordinary use and not for military purposes. The first startups appeared in IT fields, gaming industries, robotics, microchip development. While in Russia and Kazakhstan, computers and the Internet became relatively accessible to the regular buyer after the collapse of the USSR. (90s) In Russia, the first online magazine appeared in 1997. The Digital Kazakhstan program was recently adopted on December 12, 2017. Only from 2018 to 2021 the annual number of grants was increased to 500 for the specialty «Information Security Systems». Prior to this, so many grants were not allocated.
Lack of qualified workers	A system of education in the field of new technologies that is inadequate to the current realities cannot train highly skilled workers.
High threat of cyberattacks	Lack of experts leads to high levels of cybercrime.
Lose information	A high crime rate leads to the loss of important information of both national importance and simple people's data, bank accounts, tax reports and personal photos.



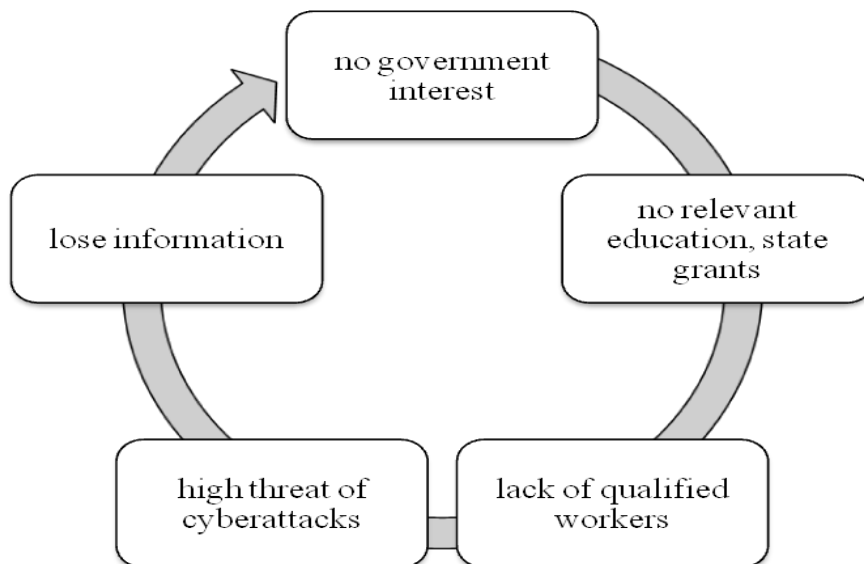


Diagram 1 - The cyclic chain shows the connection of all aspects

The cyclic chain shows the connection of all aspects. Shows how one can cause the other and that everything is interconnected. It is very important to start full reforms and start with the education system. Since our universities generate cybersecurity experts who will take care of our security.

#### **Situation in Kazakhstan**

- Kazakhstan ranks 18th in the world in terms of the amount of spam received and 7th in terms of the risk of web surfing. Almost half of Internet users in 2015 became targets of attacks by hackers, and this figure in 2016 increased by 47%.

- According to Kaspersky Security Network, Kazakhstan has become the target of 85% of Internet attacks in Central Asia.

- In 2011, more than a third of global cybercrimes that caused \$ 12.5 billion in damage were carried out by people from the Russian-speaking world.

- Therefore, the development of measures to strengthen cybersecurity should be carried out on a base different from its neighbors, and ideally, it should form its own software platform.

- China is also a haven for cybercriminals, especially for those involved in economic crimes. The US report criticized both countries for using high-tech espionage for their own development, and China called the place where “the most active and persistent criminals of economic espionage” live.

From report of N.A. Biekenov, Head of Division, Law Enforcement Division Administration of the President of the Republic of Kazakhstan [6]

#### **Why we must create our own cybersecurity system?**

**Example:** In 2009, three cybercriminals were detained in South Korea, who were selling more than 20 million compatriots selling unsolicited information. This is the largest leak of personal data in the history of the country. Using the decisions of foreign developers, the state received, in fact, a black box, a ready-made technical solution that fulfills its functions, but is controlled by a foreign company.

National network security strategies have appeared recently. The United States, as one of the leaders in the development of this area, acquired a national cybersecurity strategy only in 2003. For example, France developed its norms and rules only in 2011, and a single strategy for the European Union appeared only in February 2013. Each system is made taking into account the social environment of the state.

In 2014, the new generation strategies shifted significantly. If earlier the state was guided by the protection of citizens and organizations, now it focuses on society and institutions. This is due to the growing role of the Internet in the economy and government, as well as potential threats from other states. That is, the problems of cybersecurity from private problems literally in a couple of decades have grown to an interstate level. Therefore, interagency cooperation and public-private partnerships within countries and interstate cooperation outside are encouraged. The role of media in this situation can be compared with the role of the nervous system in the human body: transmit impulses and signals that lead to the correct functioning of the entire social organism.

### Situation in Russia

---

AMOUNT OF DAMAGE IN VARIOUS FIELDS

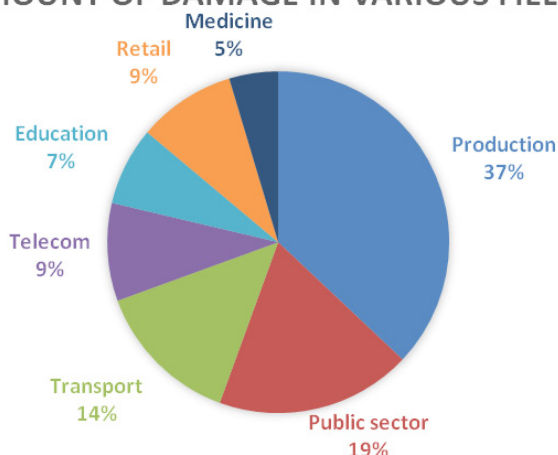


Diagram 2 - Amount of damage in various fields

This diagram clearly shows that cybercrime is observed in all sectors of the state

### WHAT CASES DID COMPANY OWNERS FACE

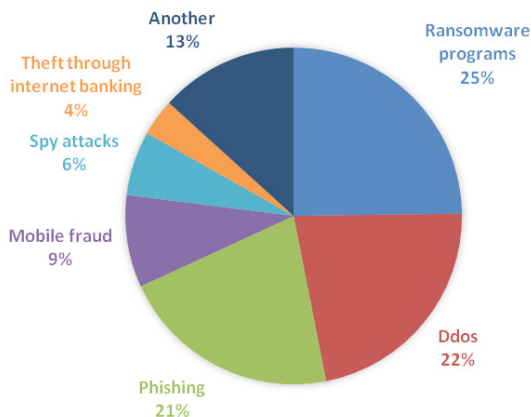


Diagram 3 - Survey conducted by Microsoft among the heads of the companies <http://2035.media/2017/09/14/hacking-survey/>

- 50% of respondents confirmed the presence of direct damage. However, many found it difficult to assess its scale. Including, the majority of representatives of large business “failed” to do this.

- Among the “sharks of capitalism” who counted the losses, relatively small indicators prevailed - up to 100 thousand rubles. Only 3% replied that they spent 1 to 3 million rubles on liquidation of the consequences of the incident, and 1% said that the damage amounted to more than 3 million rubles.

- Due to the fact that large Russian companies refuse to show cyberattack statistics, it is difficult to say specific numbers. If you project the obtained sample data throughout the country, it turns out that the total damage to the Russian economy from cybercrime amounted to 203.3 billion rubles. And this, by the way, is almost half of the budgetary spending on health care in 2015.

Data from the study “Cybercrime and its impact on the Russian economy”[7]

### CYBERCRIME

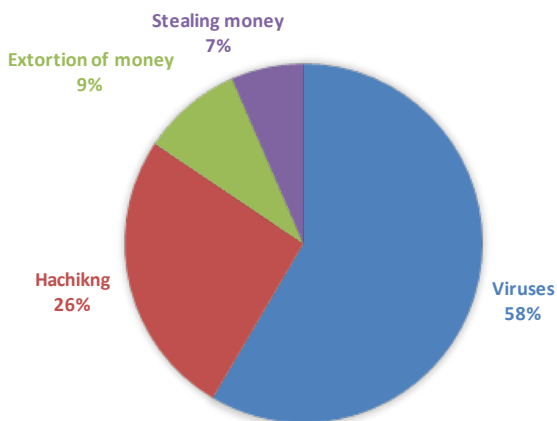


Diagram 4 - Survey among respondents

The survey involved 200 people.

Among them are businessmen, accountants, office workers, teachers, students, housewives.

**Viruses** – 150 of 200 encountered viruses, losing important documents

**Hacking** – 120 of 200 people were hacked into social networks such as instagram and facebook.

**Extortion of money** - 80 out of 200 people extorted personal information about bank cards.

**Stealing money** – 50 of 200 lost money from cards

Statistics show that every person faced with cybercrime and the loss of important information and money. Interviewees never returned the lost information and no one was punished.

Table 2- Further scenarios:

Russia	Kazakhstan
Trends in Internet regulation in all directions will only intensify. The development of new bills and amendments to the current legislation in the field of ICT (The draft concept of the cyber security strategy of the Russian Federation,2012) and computer information will continue actively.	Following China’s Example and their Golden Shield Policy [8]
The relevance of the topic of digital sovereignty of the Russian Federation will continue to grow, especially in connection with the aggravation in relations with the West and sanctions against Russia.	In 2019, the second stage of the «CyberShield Kazakhstan» program began. In January, an unsuccessful attempt was made to introduce the Security Certificate system in Nur-Sultan.
Restriction of freedom on the Internet	Restriction of freedom on the Internet.
Government initiatives are often expressed in a prohibitive and punitive manner. Media and active audience are moving more and more into the gray zone, and the problems go out of sight, but are not removed from the agenda.	Lack of a regulatory framework in the field of cybersecurity at the national level - an outdated regulatory framework that is not adapted to existing modern technologies and crimes with their use becomes a barrier

## REFERENCES

1 Казахстан занял 40-е место по уровню кибербезопасности в мире. Access mode:<https://kursiv.kz/news/hi-tech/2019-09/kazakhstan-zanyal-40-e-mesto-po-urovnyu-kiberbezopasnosti-v-mire>. [Accessed 28.06.2019]

2 <https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/assets/reports/rp-quarterly-threats-jun-2017.pdf>

3 <https://fortune.com/2018/12/19/china-eu-hacking>. [Accessed 12.19.2018]

4 Banking laws and Regulation 2019. Access mode: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/banking-and-finance-laws-and-regulations/russia>. [Accessed 2.09.2019]

5 Как «вирус от Генпрокуратуры» помог разбогатеть <https://www.cert.kz/ru/news/kak-virus-ot-genprokuratury-pomog-razbogatet-hakeram> [Accessed 28 Ноябрь 2016].

6 Закон учит. <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/P1700000676> [Accessed 2 октября 2016].

7 China. N.d. Ministry of Public Security. «Deepening the Implementation of ‘the Golden Shield’ Project.» [Accessed 10 Feb. 2014]

8 Immigration and Refugee Board of Canada. <https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2015/01/08/CHN104762.E.pdf> [Accessed 7 March 2014]

## ҚАЗАҚСТАН МЕН РОССИЯДАҒЫ КИБЕРҚАУПСІЗДІКТІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

**Адактилос Ю.А.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup> Абылай хан ҚазХҚжӘТУ, «Өлкетану» мамандығы 3 курс студенті,  
Алматы, Қазақстан.  
e-mail: [yanuwwka@mail.ru](mailto:yanuwwka@mail.ru)

Бұл мақалада киберқауіптің себептері, олардың елдердің экономикасына әсері анықталған және бұл мәселені шешу жолдары ұсынылған. Мақала IT-технологияны, киберқауіпсіздікті дамытудағы екі көрші елдің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көрсетеді және кибер-кеңістік проблемаларын шешудегі болашақ әрекеттерді ұсынады.

**Тірек сөздер:** киберқауіпсіздік, Ресей, Қазақстан, талдау, болжам статистикалық, IT-технологиялар, деректер, ақша.

## ПРОБЛЕМА КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ И РОССИИ

**Адактилос Ю.А.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup> студент 3 курса по специальности «Регионоведение»,  
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан.  
[yanuwwka@mail.ru](mailto:yanuwwka@mail.ru)

В этой статье определяются причины киберугроз, их влияние на экономику стран и предлагаются пути решения этой проблемы. В статье показаны сходства и различия между двумя соседними странами в развитии IT-технологий кибербезопасности и предложены дальнейшие действия в решении проблем киберпространства.

**Ключевые слова:** кибербезопасность, Россия, Казахстан, анализ, прогноз статистика, IT-технологии, данные, деньги.

*Статья поступила 16.09.2015*

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ  
**ХАБАРШЫСЫ**  
«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және АЙМАҚТАНУ» сериясы  
**ИЗВЕСТИЯ**  
КазУМОиМЯ имени Абылай хана  
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»  
**BULLETIN**  
of Ablai Khan KazUIRandWL  
series «INTERNATIONAL RELATIONS and REGIONAL STUDIES»

**3 (37) 2019**  
**ISSN 2411-8753**

Отпечатано в издательстве “Полилингва”

Директор издательства:  
***Есенғалиева Б.А.***

Компьютерная верстка:  
***Кынырбеков Б.С.***

Подписано в печать 26.09.2019 г.  
Формат 70x90 1/8. Объем 13.5 п.л. Заказ № 916. Тираж 300 экз.  
Отпечатано в издательстве «Полилингва»  
КазУМОиМЯ имени Абылай хана



Издательство “Полилингва” КазУМОиМЯ имени Абылай хана  
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200  
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19  
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru



